K dějinám
třicetileté války
od r. 1621 do r. 1648.

Historicko-vojenská studie,

kterouž sepsali

setníci

Josef Thille a Ferdinand Čenský.

I. díl.

**Od početí války falcké až do zavraždění Valdšteinova.
Od r. 1621 do r. 1634.**

Matice lidu ročníku XIII. číslo 4.

(Běžné číslo 76.)

V PRAZE.
Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.
1879.

Předmluva.

Když jsme před čtyřmi roky vypsání *„České války“* od r. 1618 do r. 1622 byli dokončili, přistoupili jsme hned také k vypsání dalších vojenských příběhů z války třicetileté, majíce za to, že čtenářstvu „Matice lidu“ nebude nevhod, seznámíme-li je také s těmi světodějnými událostmi, které jako následkové prvních výstřelů z války české celou střední Evropou mohutně, ba až do nejhlubších kořenův jejích byly otřásly, a jimiž bohužel zvláště užším vlastem našim v Čechách, na Moravě a ve Slezích nejtrpčího a nejstrastnějšího údělu se bylo dostalo. Učinili jsme tak i za tou příčinou, že obšírnějšího, podrobnějšího a souborného vypsání těch věcí *se stanoviska vojenského* na ten čas ve svém písemnictví ani ještě nemáme.

Jak u sepsání „České války,“ tak i tenkráte poštěstilo se nám, ke svým účelům hojně užiti původních, až dosud jen málo ohledaných a nikým ještě neuveřejněných listin ze století XVIItého, jež jsme v bohatém archivu Jindřicho-Hradeckém hrabat Černínských laskavým připuštěním pana archiváře *Františka Tischera* byli sobě přečetli a z nich, co se nám zdálo potřebno, vypsali, za kterouž laskavost panu archiváři tímto vřelé díky své vzdáváme.

Čerpajíce z pramenův té i oné strany sobě protivné, všemožně hleděli jsme k prvním požadavkům dějepiscovým, k pravdě a nestrannosti.

Z jiných děl, která jsme — kromě oněch rukopisných nahoře vytknutých — u svém sepsání po ruce měli, stůjtež zde nejdůležitější: Karla Du Jarry svobodného pána z Laroche „*Der 30jährige Krieg*“ (1851); Františka Keyma „*Geschichte des 30jährigen Krieges*“ (1863); Friedricha z Hurterův „*Geschichte Ferdinand's II.*“ a téhož „*Wallensteins 4 letzte Lebensjahre*“ (1862), F. V. Bartholda „*Geschichte des grossen deutschen Krieges*

vom Tode Gustav Adolf's" (1842), Fr. M. Pelzla „*Geschichte der Böhmen*" (1817), majora Brandta „*Geschichte des Kriegswesens*" (1838), C. A. Schweigerda „*Oesterreichs Helden und-Heerführer*" (1852); Arnošta Weyhe-Eimken-a „*Familie Trčka von Lipa*;" Vincencia Brökla „*Waldstein, Herzog von Friedland letzte Lebensjahre und Tod in Eger*" (1876); Ferdinanda B. Mikovce „*Malerische Skizzen aus Böhmen*" (1864); Frant. A. Hebera „*Böhmens Burgen, Festen und Bergschlösser*" (1846); Bertrama Gattiho „*Allgemeine und Kriegsgeschichte*" (1866); J. Gottfr. Sommera „*Das Königreich Böhmen*;" Pavla Skály ze Zhoře „*Historie česká od r. 1602 do r. 1623*" (díl V., vyd. Tieftrunkovo z r. 1870); Staroměstského kancléře Jana Norberta Zatočila z Lövenbruku „*Léto- a dennopis, t. j. celého královského Starého i Nového měst Pražských léta 1648 patnácte neděl dnem i nocí trvajícího obležení švédského pravdivé a ubezpečlivé vypsání*" (tiskem vdovy Černochové v Praze r. 1685 a podruhé otištěno v Mikovcově „Lumíru" r. 1854); Václava Kozmanicia Čáslav-

ského „*Krátké vypsání 30leté války*“ (z rukopisu vyňato a v Časopise Českého Musea r. 1833 od faráře Vincencia Zahradníka uveřejněno); monografie: Fr. J. Slámy „*Obraz minulosti města Prachatic*“ (1845); Frant. Jelínka „*Historie města Litomyšle*“ (1845; díl II.); Jar. Čelakovského „*Návrat emigrace české*“ (ve Vlčkově „Osvětě“ 1872); Vlasákovy monografie v „*Bibliothéce místních dějepisův*,“ četné články v „*Památkách archaeologických a místopisných*“ a m. j.

V Jindřichově Hradci a v Novém Městě za Vídní v lednu 1879.

Jos. Thille. Ferd. Čenský.

Částka první.

Všeobecný přehled událostí politických po skončení české války až do uzavření míru vestfálského (od r. 1621 do r. 1648).

Falcká válka. — Mír dubnový z r. 1624. — Neústupnost císařova. — Vzplanutí války na novo. — Spolek Anglicka s Holandskem a Francií. — Válka dánská. — Mír Lubecký. — Vyhlášení ediktu restitučního. — Kvašení v Němcích jako následkové toho ediktu. — Odpor Magdeburčanův. — Odpor některých knížat německých. — Zahájení říšského sněmu v Řezně. — Válka švédská. — Krále Gustava Adolfa vstoupení na valčiště. — Převaha Švédův na půdě německé. — Smrt Gustava Adolfa. — Převaha císařských po bitvě Nördlinské. — Kolisavost spojenců švédských. — Mír pražský z r. 1635. — Odměna kurfiřtu Saskému. — Nesnáze Švédův. — Švédové kladou výminky k míru všeobecnému. — Nesmířitelnost strany protivné a z toho pokračování ve válce. — Spojení Švédů s Francouzy. — Francouzové vloží se v boj proti císaři. — Kolísání štěstí válečného. — Uzavření vedlejšího příměří kurfiřtem Saským se Švédy. — Počátky vyjednávání o mír obecný s Francouzy a Švédy r. 1643. — Mezi tím válka zuří ještě po pět let. — Mír vestfálský ze dne 24. října 1648. — Konečné smlouvání o věcech podrobných až do r. 1650. — Znění hlavních článkův míru vestfálského.

Vítězstvím zbraní císařských na Bílé Hoře a pokořením přednějších měst království českého

po válce české byla také pokořena strana protestantská v Němcích. Předního jejího zástupce, kurfiřta Friedricha Falckého, druhdy na krátko krále Českého, stihla tato rána nejbolestněji. Friedrich císařem byl jest dán do říšského achtu a tím zbaven dědičných zemí svých ve Falcku, kterouž zábavou jihoněmeckým státům protestantským odňata podpora nejhlavnější.

Zabavení Horního Falcka*) císař svěřil vévodovi Maximilianovi Bavorskému, zabavení Falce Dolní**) Španělům. Unie protestantská byla příliš oslabla, než aby vyhnaného kurfiřta i proti Španělsku i proti Lize katolické hmotně dále podporovala. S ostatek kletba, vyrčená nad Friedrichem, všecky přivržence spolku toho polekala tolik, že se všelikých svazkův mezi sebou bez okolkův sřekli a jedině k tomu hleděli, jak by jenom vlastní svá území zachránili, na zachránění statků Friedrichových už ani nepomýšlejíce.

Jediný hrabě Petr Arnošt *Mansfeld****) ve jménu Friedrichově a s ním srozuměn zbraní nesložil, ale v boji proti císaři a spojencům jeho pokračoval. Na podzim r. 1621 po zdvižení boje prohlásil se proti císaři také *Kristian*, vévoda Brunšvický a toho času administrátor někdejšího biskupství Halberstadtského; z počátku jara pak i *Jiří Friedrich*, markrabě Badensko-Durlašský. To bylo příčinou, proč válka, anaž potud jen v ze-

---

*) *Horní Falc*, t. j. severní díl nynějšího Bavorska, jehož hranice byly Kulmbach, Čechy, Neuburk, Bavory, Bamberk, Eichstaedt a Norimberk, asi 130 □ mil s hlavním městem Amberkem.

**) Nynější *Falcko Porýnské*, po obou březích Rýna, 75 □ mil.

***) Viz: „Česká válka“ (Matice lidu r. 1875, ročník IX., číslo 3.), st. 202.

mích koruny České a arcikmížectví Rakouského byla zuřila, také po některých zemích říše německé se rozšířila. A jest-li že *válka česká* od r. 1618 do r. 1622 *prvním občasím* války tak řečené třicetileté bývá nazývána, tuto *druhou* periodu vojny třicetileté sluší „*válkou falckou*“ nazvati, která r. 1623 úplnou porážkou Mansfelda a obou jeho spojencův, nahoře jmenovaných, se byla skončila.

Na sklonku léta 1623 také ještě *Bethlen Gábor*, chtěje prospěti Friedrichovi, s četnými zástupy vpadl do Moravy, kde vojsko císařské pod generálem Karaffou a Valdšteinem stálo; ale ačkoliv byl co do počtu císařských silnější, dal se Bethlen přece ve smlouvání o mír, který také skutečně v měsíci dubnu r. 1624 mezi oběma stranama byl jest uzavřen. Tehdá, na počátku roku, podobalo se k tomu, že po celé říši německé pokoj žádoucí již skoro zjednán jest. Moc císařova zdála se býti upevněna, vážnosť jeho zvýšena a rozšířena. Tušíme, že by byl mír potrval i dále, kdyby v tu dobu císař naproti Friedrichovi byl nastoupil dráhu smířlivosti a dobrotivosti. Ale takováto politika nikoliv neshodovala se s přísnou, neoblomnou a neústupnou povahou císařovou; a krom toho Ferdinand o zemích, kurfiřtu odňatých, učinil také už napřed svá opatření. Důstojnosť voleneckou (kurfiřství) totiž a Horní Falcko zajisté byl jest daroval Bavorsku, a ve Falci Dolní uhostili se Španělové, jimž císař onu zemi za poskytnutou ve válce české pomoc bezpochyby už dříve byl přislíbil.

Všecky tyto věci již v létě roku 1624 nasvědčovaly tomu, že plameny odboje na povrchu sice utlumeny, ale vnitř nejsou nikoliv udušeny, a že pochodeň válečná záhy opět vzplane.

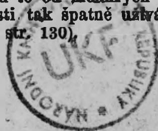
Král anglický *Jakub* Friedrichovi, jak pověddomo, v boji proti císaři nejen že žádné podpory neposkytoval, anobrž již na jaře 1622 všemožně o to se zasazoval, aby císaře s pokořeným sokem smířil. Ale usilování jeho bylo nadarmo, a tím také známá toho panovníka marnivosť uražena tou měrou, že sešlo i s ponavrženého sňatku syna jeho Karla s princeznou španělskou. Aby tedy aspoň něco pro Friedricha Falckého učinil a krom toho na císaři a Španělsku se vymstil, král Jakub chystal se k válce.*) Anglicko dne 15. června 1624

*) Nebude od místa, zmíníme-li se tu několika slovy o posledních osudech Friedricha Falckého. V měsíci dubnu r. 1622 Friedrich odebral se z Holandska k vojsku Mansfeldovu do Dolní Falce, ale k radě anglického krále Jakuba I. odtamtud brzo odešel do Nízozemí, tráviv tu život dosti bídně. Když pak v zimě r. 1631 Gustav Adolf k Rýnu pochodem se obrátil, Friedrich dostavil se do švédského ležení, chtěje prostředkem tohoto nového protivníka císařova v držení dědičných zemí svých opět přijíti. Po dlouhém vyjednávání roku příštího (1632) přišla konečně k místu smlouva, podlé níž Friedrich, ovšemť za výminek příliš těžkých, zemí svých nabyti měl. Než přečasná smrť krále švédského byla toho příčinou, že smlouva ta nikdy ve skutek nevešla. A také brzy potom téhož roku (1632) sešel smrtí kurfiřt Friedrich a pochován jest ve Frankenthale. Ale i po smrti nebylo mrtvému tělu jeho popřáno pokoje. V červnu 1635 Bernhard, vévoda Výmarský, aby předešel všeliké mrtvoly zneuctění, kázal ji vyzdvihnouti a do Saarbrücků přenésti. Odtud na vetchém voze po neschůdných cestách dále na západ vezena, vůz několikkráte převržen, a rakev blátem pokalena; mrtvé tělo pak bylo jest dopraveno do pevnosti Metské a ve sklepě jednoho měšťana uloženo, jelikož katolické duchovenstvo se zdráhalo, zůstatky „kacířovy“ v některé kobce kostela katolického pochovati. Konečně dovezli mrtvolu do Sedanu, kde byvši pochována, padla u všeobecné zapomenutí. (Srov. Laroche-ův

vešlo ve spolek s generálními státy Holandskými, které bojujíce za svou neodvislosť proti Španělům, po straně Angličanův naproti obapolnému nepříteli — Španělsku i císaři — ochotně se byly postavily. Dne 14. července ke spolku tomu přistoupilo také Francouzsko tím ochotněji, čím úsilněji přední jeho ministr kardinál *Richelieu* (rišlié) o to se zasazoval, aby panství obou rodův Habsburských se všestranně oslabovalo. K dosažení těchto záměrův byl tedy spolek ten Francouzsku prostředkem velevítaným.

Poněvadž pak Anglicko ve spojení s Holandskem válku proti císaři přímo hned zdvihnouti nemohlo a Francouzové prozatím v úmyslu neměli, války činně zúčastniti se: naléháno na krále Dánského, *Kristiana IV.*, aby císaři válku vypověděl. Kristian chtěje panství své v Němcích rozšířiti, svolil ochotně. Angličané i Holanďané slíbili mu, že ho i vojskem i penězi budou podporovati, a Francouzové že mu poskytnou všelikých jiných prostředků válečných a subsidií. Vyjednáváno o tom mezi těmi státy po nějaký čas a smlouva konečně k žádoucímu všech podílníkův cíli k místu přivedena. Vévodové Meklenburský, Brunšvický a Výmarský přidali se ku králi Dánskému, jenž pak zjevně

„Der 30jährige Krieg," sv. II. str. 154 a Bartholdovu „Geschichte des grossen deutschen Krieges" sv. I. str. 262.) — Osobnosť Friedrichovu souvěký dějepisec (Václav František Kozmanecius Čáslavský) vypisuje takto: „Byl vysoké postavy pán, barvy málo snědé, načernalé a veliké brady, očí černých, veselého pohledění, chodu spěšně kráčejícího. Pýcha se při něm neznamenala, poněvadž i s dosti nepatrným měšťanem pražským mluviti se neostýchal, ač sice, když se po Praze na saních vozil, bylo mu to od mondrých ve zlé obracováno, že své důstojnosti tak špatně užívá." (Časopis Česk. Musea roč. 1833 str. 130).

přistoupil ke spolku oněch tří státův, proti císaři uchystanému.

Válka tato počnouc r. 1625, skončila se mírem Lubeckým dne 22. května 1629. Toto pětiletí války třicetileté obyčejně „*válkou dánskou*“ nazýváme. Vojevůdcové císařští a Ligy katolické byli tu Valdštein a Tilly. Válčeno větším dílem v severních Němcích, ale také ve Slezsku a v Uhrách. R. 1626 totiž částka vojska císařského pod Valdšteinem musela odtáhnouti ze Slezska do Uher, aby tam bojovala proti ustupujícímu Mansfeldovi a předkem také proti Bethlenu Gáborovi, který byv od Turkův podporován, opětným vpádem do Moravy pohrožoval.

Ve válce dánské štěstí přálo zbraním císařským. S Bethlenem na počátku r. 1627 učiněn mír v Prešpurce. Císař zbaven jednoho z předních nebezpečných protivníkův, postavil veškeru válečnou moc svou proti Kristianovi Dánskému, jenž koncem r. 1627 z pevniny vypuzen a úplně pokořen na své ostrovy utekl, museje žádati za mír, který mu také, a to za výminek dosti příznivých, povolen jest byl.

R. 1629 zemřel Bethlen Gábor a na místo jeho vystoupil nový protivník císařův, věrný pokračovatel v politice Bethlenově a následník, kníže Sedmihradský *Jiří Rákóczy.*

Mírem Lubeckým strana katolická dodělala se rozhodné převahy v Němcích a také se vynasnažila, zužitkovati prospěchů z převahy této, nehledíc k nebezpečím, jakéž by z nových zápletkův povstati mohly. Straně katolické šlo hlavně o to, aby zlomila moc knížat protestantských a tím posloužila zájmům církve katolické. Proto přijměla císaře k vydání *ediktu* tak zvaného *restitučního* (daného dne 6. března 1629), totiž zákona,

kterým císař nařizoval protestantům, aby církvi katolické vrátili všecky kláštery, zboží a statky církevní, jež smlouvou pasovskou (ze dne 31. července 1552) knížata protestantští na sebe byli potáhli, jakož i by stavům katolickým nebylo zabraňováno, obraceti poddané své na víru katolickou.*)

Edikt způsobil nesmírné kvašení a jitření mezi protestanty německými. Až posud zůstávali mnozí z knížat jejich nečinnými, nevšímajíce sobě událostí politických. Ale po vyhlášení restitučního zákona i tito, obávajíce se částečného zkrácení majetku svého, dávali patrné známky rozhorlenosti své na jevo. Nicméně, strachujíce se veliké přesily, na niž bylo lze císaři spoléhati se, prozatím netroufali sobě násilím odpovídati, nýbrž jenom pouhými ostýchavými protesty. Jedině město Magdeburk i s příslušníky svými zjevně opřelo se krokům císařovým, nechtíc za svého arcibiskupa uznati a přijati arcikníže Leopolda mladšího, císařova druhorozence. Šloť v tom případě dle doslovného znění ediktu zajisté o násilné města i jeho příslušného okolí na víru katolickou obrácení, jelikož Magdeburčané tehdá už byli velmi horlivými protestanty.

Jinou příčinu k nevoli knížat protestantských zavdával Valdštein, a to nejen svou vládychtivostí, ale spíše svou násilností urážeje německá knížata vůbec. Tato knížata též nemile nesla císařovo opatření, jímž on zbavil zemí oba vévody Meklenburské proto, že nejdéle při králi Dánském stáli, dada v leno nenáviděnému Valdšteinovi odňatá vévodství jejich.

---

*) Dle známého pořekadla latinského: „Cujus regio, hujus religio“ (t. j. čí země jest, toho jest také náboženství).

Téhož času císař také velice proti sobě popudil rodinu landkraběte *Maurice* Hesso-Kasselského, za časů války dánské nepřátelsky k císaři se chovajícího, přinutiv Maurice, aby zemí svých se sřekl. Landkrabě přenesl nesmířlivosť tu na svého syna *Viléma*, a když tento zemřel, vládu v Hesso-Kasselsku nastoupila *Amalie*, Vilémova choť, která pak až do skončení války zůstala nejhorlivější odpůrkyní císařovou.

Za takových okolností v létě 1630 zahájen říšský sněm v Řezně. Vedlé vůle císařovy měla býti volba syna jeho Ferdinanda na krále římského první a nejhlavnější otázkou sněmovní. Než tu císaři položen odpor neočekávaný, a o volbě té sněmovníci ani rokovati nepočali. Za to snášeny stížnosti a žaloby se všech stran. Protestanté v nich předkem vzpírali se proti ediktu restitučnímu, jiní, a mezi těmi též katolíci, horlili proti velikému počtu vojínstva císařského a proti výlohám na ně, jakož i neméně proti Valdšteinovi, za jehož sesazení žádali. Císař, chtěje sněmovníky sobě získati, stal se velmi povolným. Svolil nejen k sesazení Valdšteinovu, ale také k značnému vojska císařského zmenšení. Též edikt restituční měl teprva příštímu sněmu říšskému býti předložen. Nicméně císař nedosáhl, čeho sobě byl nejtoužebněji přál. Zvolení Ferdinanda III. na krále římského podařilo se teprv r. 1636 za okolností zcela změněných.

Toho pak času, když na sněmě Řezenském rokováno, z pozdálí stahovala se těžká mračna na obzoru politickém v Němcích. Král švédský, *Gustav Adolf*, panovník bojechtivý a ctižádostivý, usnesl se na tom, že užije panující v říši německé rozervanosti k rozšíření panství a moci švédské na březích moře Baltického. Až posud vedl s Pol-

skem zdlouhavou válku, které však rokem minulým (1629) na čas konec učiněn jest příměřím, o jehož zdaření předkem Francie se byla zasadila. Gustavu Adolfovi bylo tedy nyní lze směle vystoupiti, a on proto také hned počal válku, již dávno připravovanou. Záminek k připravování války bylo po ruce dost; nejhlavnější z nich byla, že r. 1629 vojenský sbor císařský, polním maršálkem Arnim-em vedený, krále polského v bojích proti Švédům podporoval; jinou záminku vzal Gustav Adolf z toho, že vyslanectvo švédské nebylo připuštěno k rokování o míru, v Lubeku smluveném; a konečně tuhá opatření, proti protestantům činěná, poskytla vítanou příležitost králi švédskému, že se ujal utiskovaných stejnověrcův, sám jsa protestant a vydávaje se za jejich ochrance.

Toto čtvrté války třicetileté občasí činí tak zvanou „*válku švédskou*," která nejdéle trvala, znenáhla již na počátku svém po dalekých krajích nejen německých ale i mimoněmeckých se rozhostila, přešedši ve vojnu takměř všeobecně evropskou. Záhubný ten boj zuřil po osmnáct rokův, až konečně po nejvyšším všech bojujících stran umdlení, lidu i zemí vysílení a zmoření mírem vestfálským skončen jest.

Gustav Adolf v létě r. 1630 se 24000 muži přistanul k Pomořanům a za krátký čas dosáhl znamenitých úspěchův nade zbraněmi císařskými, vytisknul je i z Pomoří i z Meklenburska a uvedl vypuzené meklenburské vévody opět v držení zemí jejich. Vešed ve spolek s Angličany a Holanďany a smluviv se s Francouzskem, měl po ruce vydatných prostředkův dosti, jimiž mu nebylo za těžko, v počatém boji usilovně pokračovati.

Mezi knížaty německými hlavně za příčinou vítězných pokroků svých král švédský záhy našel

mnoho přátel a přivrženců, z nichž mnozí na počátku dobrovolně, jiní později jsouce okolnostmi vázáni a nuceni, na stranu jeho přestupovali. Již u prostřed léta 1631 zajisté po straně králově stála tato německá knížata: oba vévodové Meklenburští, vévoda Pomořský, kurfiřt Braniborský, landkrabě Hesso-Kasselský a vévodové Výmarští.

Kurfiřt Saský, toho času bez odporu jeden z nejmocnějších knížat protestantských v Německu, sebral co do počtu znamenité vojsko do pole. Úmysly jeho nesly se k utvoření zvláštní strany německé, anaž stojíc mimo císaře a švédského krále, měla ve válce rozhodovati. Složení strany takové vůbec sice se nezdařilo; nicméně kurfiřt kolísaje, k žádné straně nepřilnul. Proto po příkazu císařově Tilly vtrhl do Sas za tím úmyslem, aby kurfiřta ke konečnému zřejmému a přímému rozhodnutí přinutil. Ale kurfiřt zavolav na pomoc Gustava Adolfa, spojil své vojsko s vojskem švédským. Dne 7. září 1631 u Breitenfeldu svedena bitva mezi Tilly-m a Gustavem Adolfem, v níž jsou císařští a spojenci jejich, ligisté, na hlavu poraženi. Vítězství Breitenfeldské pojistilo králi švédskému převahu v Němcích a přivábilo mu nové spojence; přidružiliť se k němu ještě vévodové Luneburský, Brunšvický a Vürtemberský, pak landkrabě Badensko-Durlašský.

Vyjmouc landkrabě Jiřího Hesso-Darmštadtského, stáli nyní všickni znamenitější protestantští knížata v Němcích po boku krále švédského. Napopak císař a katolická Liga spoléhali se jenom na dočasnou podporu Španělův a některých drobných knížat vlašských. A jelikož Španělsko v ten čas mělo stálé zápletky s Holandskem a později také s Francouzy, nemohloť arci vydatnyou posilu císaři přinášeti. Jiné, ale taktéž jen dočasné podpory

dostalo se Ferdinandu II. od vévody Lotrinského, jenž však právě proto, že se k císaři připojil, byl do války s Francií zapleten.

Po bitvě Breitenfeldské Gustav Adolf pochodem táhl k Mohánu a Rýnu, zmocnil se tam statkův, katolickým prelátům a knížatům náležejících, a usadil se v nich. Z toho na dlouhý čas zanikly Lize katolické všecky výpomocné prameny, z nichž ona až potud výdaje na vedení války výdatně byla čerpala.

Sasové vpadli do Čech. Tilly dne 15. dubna 1632 utrpěl druhou porážku na Lechu, byl v té bitvě těžce poraněn a brzy potom zemřel na rány své. Gustav Adolf vtrhl do Bavor a osadil hlavní jejich město Mnichov. Mělť tou dobou v úmyslu, spojiti se se Sasy v Čechách a pak podél Dunaje na Vídeň táhnouti. Ale plány jeho se zmařily. Valdštein k důtklivému nalehání císařovu sebral nové vojenské zástupy do pole, s nimiž Sasíky z Čech vytlačil.

V létě 1632 armáda císařsko-ligistická stála u Norimberka po dlouhou dobu naproti vojsku švédskému, v níž sice jedna krvavá, ale nikoliv rozhodující bitva byla mezi oběma bojujícími stranami svedena. Na podzim Valdštein s vojsky císařskými od Norimberka odešel do Sas. Za ním obrátil se Gustav Adolf. Tu pak poblíže Lužína *) dne 6. listopadu 1632 mezi oběma přišlo k bitvě, v níž sice hned na počátku Gustav Adolf zastřelen, ale Valdštein na hlavu poražen jest.

Po smrti Gustava Adolfa dcera jeho Kristina

---

*) *Lužín*, něm. Lützen, město nyní v pruské provincii tak řečené saské, asi se 3000 obyvateli. Na bojišti na paměť smrti královy postaven jest gotický pomník z litého železa.

nastoupila trůn švédský; ale majíc svého věku teprv šest let, královna správu svých zemí, jakož i vládní záležitosti svěřila svému kancléři *Oxenstjernovi*, jejž také stavové kraje franckého, švábského a obou krajů porýnských r. 1633 ve schůzce Heilbronské spolu zvolili za nejvyššího ředitele válečných záležitostí svých.

Ještě pak po nějakou dobu Švédsko mělo převahu v Němcích i potom, když Valdštein Švédy ze Sas byl vypudil, poněvadž Švédové na ostatních bojištích zůstali vítězi.

Když pak Valdštein, byv viněn z velezrady, dne 25. února 1634 v Chebu zavražděn jest, nejvyšší velení nad vojskem císařských a Ligy katolické podáno nejstaršímu synu císařovu, králi *Ferdinandu* III. Tento v létě 1634 dovedl vojsko své na Dunaj, dobyl Řezna a zvítězil dne 6. září ve hlavní bitvě u Nördlink,*) poraziv tam na hlavu Švédy, mající za vůdce maršálka Horna a Bernharda vévodu Výmarského. Vítězství Nördlinské úplně vyvrátilo převahu Švédův na půdě německé. Maršálku Banérovi, s vojskem saskošvédským do Čech vtrhnuvšímu, urychlenými pochody odtamtud bylo ustoupiti, ano zatím vojsko císařské a ligistické ve Francku, Vürtembersku a Bádensku se pevně usadilo.

Důležitější však věcí, než všecky tyto okamžité prospěchy, pro císaře a jeho-spojence bylo,

*) Nördlinky, něm. Nördlingen, město v Bavořích ve kraji švábském, nad Egerou. Nördlinky vůbec presluly v novějším dějepise válečném některými potyčkami tu svedenými; již opět r. 1645 na blízku města Francouzové (pod Condé-em) svedli zase bitvu s císařskými; o dvě léta později stříleli do Nördlink Bavoři a zapálili je; v letech 1796, 1800 a 1805 byly zde svedeny půtky mezi Francouzy a Rakušany.

že od nynějška důvěra ve stálosť válečného štěstí od Švédův ustupovala, a proto také přítulnosť spojencův švédských ochabovala. Toho všeho užil císař k novému s kurfiřtem Saským vyjednávání o mír, který také skutečně dne 10. května 1635 v Praze k místu přiveden, kurfiřtu Saskému některé nenepatrné výhody poskytl. Císař zrušil edikt restituční a postoupil řádně a právně Sasku země Lužické, kteréž až posud kurfiřtovi jenom v zástavu dány byly, ale vyhradil sobě, aby země ty opět připadly ke koruně České tehdá, kdyby saský panující rod po meči vymřel. Vůbec mír pražský ve hlavním svém znění směřoval k tomu, aby Švédové ve svých válečných podnicích osamotněli a pak tím spíše a snadněji z Němec vypuzeni býti mohli. Za tou příčinou císař vyzval říšské stavy německé, aby se k míru pražskému přidali, a kdyby některý přistoupiti se zdráhal, toho aby ostatní k přistoupení přinutili.

A skutečně brzy potom kurfiřt Braniborský, vévodové Vilém Výmarský, Meklenburský, Anhaltský a Luneburský, jakož i valná částka říšských měst podepsali pražský mír, postavivše se vedlé Saska proti zbraním švédským.

Všecko to uvedlo Švédy v povážlivé nesnáze a v nemalé nebezpečí, které vzrostlo ještě tím, že příměří, r. 1629 s Polskem uzavřené, v tu dobu právě ku konci se schylovalo, a že bylo nejisto, zda-li král Polský v prodloužení toho příměří svolí.

Proto tedy kancléř Oxenstjerna ochotně se projevil, že chce s císařem o uzavření míru vyjednávati. Švédové byli by se uspokojili jakousi válečnou náhradou, chtíce prozatím v zástavu vzíti jediné z některých německých měst na pobřeží Baltickém.

Avšak strana vítězná ve své přenáhlenosti a nemírnosti návrhy švédské nemoudře odmítla, žádajíc od Švédův, aby žádných výminek nečiníce, bez okolkův území německé opustili.

Tato nemírnosť, ano neústupnosť pak zemi českou i německou uvedla do nových přetěžkých běd a svízelův, opět vyvolajíc dlouholeté ukrutné a krvavé boje, kterým teprv po 13 letech nový mír, arciť pod výminkami jinými, mnohem těžšími, anobrž i ponižujícími konec byl učinil.

Kancléř Oxenstjerna, byv se svými návrhy od císařských odmítnut, ve své tísni totiž obrátil zřetel k Francii a vstoupil s ní ve spolek ještě užší, než-li dříve. A nyní také Francouzsko slíbilo, že *činně* vystoupí na valčiště; a nedlouho potom odeslalo vlastní vojsko do Němec proti císaři. Současně kardinál Richelieu na dalších 26 roků sprostředkoval příměří mezi Polskem a Švédy. Tito sřekli se západních zemí pruských, které až po tu chvíli drželi, a zavolali vojsko své z tamějších posádek na bojiště do Němec.

A záhy potom štěstí válečné opět ku Švédům a spojencům jejich se naklonilo. Vojevůdce švédský Banér dne 22. října 1635 u Démic*) přemoh Sasy, zatlačil je až do Branibor; také na jiných místech švédské zbraně vítězily.

Dne 5. února 1637 zemřel císař Ferdinand II., odkázav pokračování ve válce synu a nástupci svému, *Ferdinandu III.*

Od toho času až k uzavření míru vestfálského v r. 1648 u všeobecné politice tehdejší a obou sobě odporných táborův rozestavení jenom málo se změnilo. Válečné úspěchy se střídaly,

*) Něm. Dömitz, město, druhdy pevnosť nad Dolním Labem v Meklenbursku.

klonice se jednou k té, podruhé k oné straně; a byť i císařští se svými spojenci tou dobou několik hlavních bitev byli ztratili, nicméně nejednou výbojně postoupili tu k moři Baltickému, tam až do Burgundska, kdežto Švédové v témž občasí zase několikkráte do země České, do Slezska, Moravy a Dolních Rakous nepřátelsky byli vtrhli.

Vedlé opětovného kolísání štěstí válečného ob čas také kolísala vrtkavá k té oné straně náklonosť některých drobných knížat německých. Jeden každý z nich pomýšleliť zajisté spíše na svůj prospěch osobní, než na hájení některého vyznání náboženského; vždyť dlouholetá válka už dávno povahu války náboženské byla se sebe vlekla, jsouc jedině prostředkem k dosažení sobeckých zájmův panovničích.

Kurfiřt Saský zůstal věren císařovi, až jej r. 1645 úplné nepřátely vlastních jeho zemí zpustošení k jednostrannému příměří se Švédy bylo přinutilo. Sasko pak od té chvíle nebralo žádného podílu ve válčení.

Skoro tytéž příčiny přijměly kurfiřta Bavorského v březnu 1647 k podobnému sobě počínání a o mír se ucházení. Jelikož však ono příměří žádoucích prospěchů neposkytovalo, kurfiřt ten ještě téhož léta příměří vypověděl a pak opět, jako dříve, další války rázně se zúčastnil.

Ve Francouzích v prosinci 1642 byl zemřel kardinál Richelieu a brzy potom i král Ludvík XIII. Avšak smrť i toho i onoho neuvedla žádných změn do válčení. Královna Anna Rakouská ve jménu nezletilého Ludvíka XIV. chopila se vladařství, a nástupce Richelieu-ův, kardinál *Mazarin*, pokračoval v politice předchůdce svého.

Od r. 1643 obě strany, vidouce toho nezbytí, jaly se vyjednávati o uzavření konečného míru.

S Francouzy vyjednáváno v Münsteru, se Švédy v Osnabrücku. Jelikož bylo třeba, aby se přečetné, obtížné a nejrozmanitější záležitosti spořádaly a vedlé toho ve válčení oboustranně se štěstím kolísavým se pokračovalo, není s podivením, jest-li že teprva po pěti letech, totiž dne 24. října 1648 konečná smlouva o mír platně byla podepsána. A i potom zůstalo množství podrobných otázek nerozřešených, o něž pak polní maršálek kníže *Piccolomini*, jako císařský plnomocník, s falckrabětem *Karlem Gustavem*, jako s plnomocníkem švédským, v Norimberce se byl smlouval. Toto jednání skončeno 26. června 1650, kterýmž dnem vlastně všeobecný mír po válce třicetileté v platnost uveden jest. Mezi tím Švédové vyklízeli se z nejdůležitějších míst, jim dílem v dědičných zemích císařových, dílem v říši německé do zástavy daných. Poslední posádky švédské teprv na sklonku letní doby r. 1650 z Němec odešly.

Nejhlavnější proměny, pokud se týkaly držení území, jakož i jiné podmínky míru vestfálského byly tyto: Francouzové dostali dosavadní rakouské državy v Elsasích a kromě těch také biskupství Metské, Toulské a Verdunské (od Francouzů již od r. 1552 osazená). Švédům připadla částka Pomořan, pak někdejší biskupství Bremské a Verdenské *) jako leno říšské, mimo to válečná náhrada pěti milionů tolarův. Karel Ludvík, syn Friedricha Falckého, do klatby daného, uveden jest v držení částky země své dědičné, totiž

---

*) *Verdy*, něm. Verden, nyní vévodství příslušné k pruskému Hanoversku, hraničí s vévodstvím Bremským a knížectvím Luneburským, majíc na 24 □ mil asi 37000 obyvatelův.

v Dolní Falc, jako právní její držitel, pro nějž krom toho nová důstojnost volenecká (osmé kurfiřství) byla jest utvořena. Taktéž byla některá jiná, před tím svých zemí zbavená knížata německá, jako na př. vévoda Bádenský a Virtemberský, opět do svých zemí právně usazena. Aby nárokům některých knížat německých zadost bylo učiněno, byla některá opatství a prelátství sekularisována, to jest statky, druhdy kněžstvu a církvi náležející, byly prohlášeny za zboží státní a příjmy z nich k účelům světským obráceny.

Co do vykonávání náboženství strany smlouvající se shodly se v tom, aby všecko bylo tak, jako před rokem 1627, kterého roku totiž v Čechách náboženství katolické za jedině oprávněné a za panující bylo jest vyhlášeno. *)

*) Toho roku král Ferdinand II. majestát Rudolfův o svobodě náboženské prohlásil za zrušený.

Částka druhá.

Přehled politických událostí v Čechách se zběhlých, od přemožení stavovského odporu r. 1621 až do konce třicetileté války r. 1648.

Liechtenštein jmenován nejvyšším správcem v zemi. — Mandáty Liechtenšteinovy. — Počátek protivenství, nekatolíkům činěných. — Konfiskace statkův, evangelíkům náležejících. — Násilná protireformace a dlouholetý odpor proti ní. — Odchod exulantův ze země a kam se exulanté obraceli. — Jejich naděje na návrat do vlasti. — Vzpoury v zemi, z nesmírného nátlaku vzešlé. — Zpustošení Čech dlouholetou válkou. — Ztenčení obyvatelstva. — Trudné následky politického stíhání a válečných svízelův. — Morová rána. — Umrtvování někdejších ctností národních. — Zbylá šlechta odcizuje se věcem národním. — Šlechta cizinská v držení statkův českých. — Odstrkování češtiny. — Úpadek literatury. — Ferdinandovo obnovené řízení zemské. — Spravování země v rukou třinácti místodržících.

Již na jiném místě*) zmínili jsme se zběžně o protivenstvích, jakýmž po bitvě Bělohorské strana evangelická v Čechách byla jest vydána. Přistupujíce k dalšímu vypsání vojenských příběhův, které po skončení domácí války u nás a kolem vlasti naší se byly udály, vidíme toho po-

*) Srov. náš spis „Česká válka“, str. 204—205.

třebu, abychom o vnitřních z těch dob záležitostech království Českého poněkud podrobněji se zmínili.

Brzy potom, když vojsko císařské s pomocnými zástupy katolické Ligy hlavní město bylo osadilo (r. 1620), přišel do Prahy *Karel z Liechtenšteina*, byv od císaře s rozsáhlou plnou mocí poslán do Čech jako místodržící a s rozkazem, aby odstranil nebo zrušil, cokoliv po čas povstání v zemi na úkor císařův učiněno bylo, a stíhal trestem každého, kdožkoli v odporu podíl byl měl.

První mandáty Liechtenšteinovy směřovaly proti královským městům,*) nařizujíce, aby v každé obci úřad konšelský, zvláště primasové (starostové) a městští písaři byli lidé náboženství katolického. Jiné nařízení čelilo proti evangelickým kněžím a kazatelům pražským, slovo boží po česku hlásajícím. Tito patentem ode dne 13. prosince 1621 byli ze země vypovězeni. Pokládáno jim za vinu, že prý v květnu r. 1618 lid proti císaři pobuřovali. Současně byl zřízen v Praze politický soud vyšetřovací, před nějž bylo se dostaviti všechněm v povstání účastníkům, aby se tam z většího či menšího provinění svého zodpovídali.

Někteří z náčelníkův povstání českého byli již Prahu opustili stejně s Friedrichem, jako kancléř pan *Vilém z Roupova*, hrabě *Thurn* a jiní, zvláště ti, kterým nějaké velení ve vojště českém svěřeno bylo. Ale přemnozí zůstali v zemi, dílem v Praze, dílem po venkově na svých statcích se zdržujíce.

Uplynulo několik neděl, aniž by soudové vinníky úřadně před sebe byli zavolali; a proto

---

*) Pavla Skály ze Zhoře „Historie,“ sv. V. str. 242.

již nejedni doufali, že jim budou prominuta předešlá provinění. Než záhy naděje je bolestně zklamala. Téměř jedním dnem a za jediné noci byli přední účastníci odporu ve svých bytech zjímáni, do vězení uvrženi, v obžalovanosť dáni, někteří ku ztrátě hrdla, jiní k doživotní vazbě odsouzeni a svých statků zbaveni.

Jest-li že rozsáhlé po zemi zatýkání vznešenějších osob mysli obyvatelstva přílišnou měrou už bylo tísnilo: tož krvavá exekuce, dne 21. června 1621 na náměstí Staroměstském v Praze na osobách ze všech tří stavův království Českého vykonaná, srdce všechněch hrůzou a děsnými předtuchami naplnila. Zřízenci Liechtenšteinovi nejen že sami po domnělých vinnících pátrali, anobrž spolehajíce na stísněnou mysl pokořených, uchopili se ještě jiného, téměř neslýchaného prostředku, žádajíce, aby ti, kdož na sobě jakousi vinu nesou, sami na sebe před soudem žalovali.

Dne 24. června kníže Liechtenštein totiž vyhlásil nový mandát, vyzývaje ty, kdož nějakého účastenství v odporu měli, aby se ohlásili, svou vinu vyznali a panovníka za milosť žádali, a spolu jim slibuje, že cti, životův a svobod jejich bude šetříno. Po vyhlášení toho domnělého generálního pardonu přihlásilo se 728 osob ze stavu panského a rytířského*) žalujících na sebe, že v povstání podílu měly. Učinilit tak, aby se konečně zbavili trapné nejistoty, ana jako meč Damoklův stále se snášela nad hlavami jejími.

Tito všickni zaplatili provinění svá částkou majetku svého. Výška peněžitých pokut vyměřena podlé zdánlivé větší nebo menší viny obžalovaných.

---

*) Frant. Mart. Pelzla „Geschichte v. Böhmen“, 4. vyd., sv. II. str. 740.

Tentýž osud stihl města královská. Ta pozbyla téměř všech svých privilejí a statkův. Cena zboží, r. 1621 Ferdinandem II. skonfiskovaného, dle úředních pramenů vídeňských přesahovala *čtyřicet milionův zlatých*, *) suma to na ony časy neslýchaná a ohromná!

---

*) Srov. Hurter-ovu „Geschichte Ferdinand II," sv. XI. str. 366. Dle dějepisu Pelzlova tato suma činila dokonce 45 milionův zlatých (sv. II. str. 740). A jak asi bylo s ohromným tím kapitálem naložíno? Abychom jen několik příkladův uvedli, jakých peněz ze zabavených těch statků vytěženo, z obšírného výkazu pokut (od Č. Hevery r. 1872 sestaveného) podáváme na ukázku jenom některá čísla. Tak pozbyli statků svých: Václav Berka z Dubé (statky Bezděz, Vidím, Dubensko, Loučín) v ceně 310924 kop grošův míšenských; Bohuchval Berka z Dubé (statky Bělá a Kuřívody) v ceně 132899 kop; Kristof Bettengl z Neyenberka (st. Borohrádek a Rychnov) v ceně 111696 kop; Václav Budovec z Budova (st. Klášterec, Hradiště Mnichovo, Zásadka) v ceně 128000 kop; Karel Čejka z Olbramovic (st. Kácov) v ceně 116046 kop; Diviš Markvart z Hrádku (st. Bělá, Někmíř, Vamberk a Truškov) v ceně 202732; Kölblové z Geysinku (st. Chlumec u Teplice, Chvojny a Habrovice) v ceně 151904 kop; Jaroslav Libšteinský z Kolovrat (st. Kolešov a Peteršpurk) v ceně 148287 kop; druzí Kolovratové (st. Hrochův Týn, Bystré u Poličky, Údrč v Chebsku, Rabštein a Středokluky) v ceně 368840 kop; Vilém starší z Lobkovic (st. Horšův Týn) v ceně 264637; Jan Dětřich a Václav Malovcové z Malovic (statek Hluboká) v ceně 107575 kop; Kristof z Raedern (st. Friedland a Liberec) v ceně 162872 k.; Jan z Řičan (st. Červená Řečice) v ceně 104429 k.; kníže Jindřich Saský (st. Ostrov v Loketsku) v ceně 150000 k.; Ondřej hrabě Šlik (st. Svíjany, Velíš a Heinrichsgrün) v ceně 192664; Jan Albín hr. Šlik (st. Doupov a Falknov) v ceně 94970; Petr ze Švamberka (st. Ronšperk, Zvíkov, Orlík, Nové Hrady, Třeboň, Rožmberk, Liběјice a jiné) všecko v ceně více než 1,000000 kop; Želínský ze Sebuzína (st. Dolní Břežany a Cho-

Nejvyšší kancléř království Českého, Vilém hrabě Slavata, ve svých „Pamětech“ píše, že i někteří lakomí i ziskuchtiví úřadníci mnohého nevinného o statky oloupili a do vyhnanství uvedli. Zabavené statky byly dílem ve prospěch státního důchodu — ovšem že většinou jen za babku — rozprodány nebo zastaveny, dílem vysokým státním úředníkům a vojenským hodnostářům darovány nebo jako trvalá nadání rozličným ústavům církevním věnovány. Tak na př. kníže z Eggenberka dostal statky Krumlov a Třeboň, hrabě Buquoy Nové Hrady a Rožmberk; Martinu de Huerta dáno v zástavu město Písek.*)

---

touň u Prahy) v ceně 117050 k.; Adam Sezima z Ústí (st. Křovice u Slaného, Rochov v Litoměřicku) v ceně 102740 zl.; Jan Sylvar ze Silberšteina (st. Domaslavice, Smidary, Žirec) v ceně 166686 k.; Adam Sylvar ze Silberšteina (st. Třeboušněves a Třemošno) v ceně 116921 k.; Albrecht Smiřický ze Smiřic (st. Dymokury, Hořice, Náchod, Hrubá Skála, Zlunice) v ceně 620118 k.; Jan Jindřich Kager ze Štampachu (st. Kornhaus [Mšec], Běšice, Maštov, Boleboř [Göttersdorf], Vičice) v ceně 265896 k.; Jan Rudolf Trčka z Lípy (statky Kounice, Opočno, Smiřice) v ceně 749545 k.; Bohuslav z Fitzthum (st. Brunšov) v ceně 147428 k.; Krištof a Dětřich z Fitzthum (st. Klášterec, Šumburk, Podbořany) v ceně 111232 k.; Heník z Valdšteina (st. Doubravice, Újezdec, Kunstberk, Olešnice) v ceně 274460 k.; Jan Jiří z Vartemberka (st. Lipé, Nové Zámky, Rohosec) v ceně 213515 k.; Sigmund Matěj Venclík z Vrchoviště (st. Včelnice, Buková, Chejnov, Černovice, Kamenice nad Lipou) v ceně 194943 k.; Jan Ostrovec z Královic (st. Mírovice, Veleň, Vlašim a Domašín) v ceně 111838 k.; Václav Záruba z Hustiřan (st. Branná a Třebovětice) v ceně 113478 k.; Rudolf Zejdlic ze Šénfeldu (st. Borovnice, Choceň, Polná) v ceně 259757 kop. Kopa grošův míšenských v první čtvrti XVII. století platila asi 2 zl. 46 kr. (kopa grošů českých jednou tolik, asi 5 zl. 32 kr.).

*) Sommerovo „Das Königreich Böhmen“ sv. VIII. str.

Se městy poddanými a venkovskými pánové naložili podobně, mnohým poddaným majetek skonfiskovali a starodávné privileje odňali.

Všeliké toto občanstva nekatolického stíhání bylo tak nemírně, že se proti němu r. 1623 ozvali hlasové i na samém říšském sněmě Řezenském, kde kurfiřtové Braniborský a Saský se prohlásili, že by byla na čase obecná pro Čechy amnestie, kterouže by prý císař mysli lidu nejen utišil, anobrž i sobě naklonil. Ale císař dal říšským stavům německým věděti, že jim nenáleží, starati se o záležitosti země České. *)

Než zdá se přece, že důtky stavů říšských bez účinku nezůstaly; neboť císař brzy potom politický vyšetřovací soud zrušil a tím jakousi amnestii v Čechách mlčky udělil.

Stíhání provinilcův politických ovšem přestalo, ale za to vláda již po nějaký čas zabývala se jinými, do života občanského neméně hluboko sáhajícími opatřeními, anaž k úplnému víry evangelické ze země vymýtění směřovala. Dělo se to s rozmyslem, rozvahou a důsledně. Z počátku jen zvolna postupujíc, vláda po čase chápala se prostředkův tím ráznějších, čím větších úspěchův své politice za hranicemi zjednávala, až konečně všelikých obav se spustivši, víru evangelickou v zemi z kořene vyhladiti sobě umínila.

Nedlouho po vypovězení evangelického duchovenstva českého stihl v Praze v říjnu 1622 tentýž osud i protestantské kazatele německé, jichž až

12. Když Huerta r. 1638 smrtí byl sešel, připadlo všecko zboží Písecké komoře královské. Ale r. 1641 Ferdinand III. vrátil městu Písku nejen většinu odňatých statkův, ale také dřívější práva a privileje městské.

*) Laroche, „30j. Krieg“, sv. I. str. 122.

potud jenom k vůli kurfiřtu Saskému bylo ušetříno. Čeští bratří, tušíce příští osud, již před tím, totiž hned po bitvě Bělohorské, z velké části opustili Prahu, dadouce dobrovolně výhost otčině.

Znenáhla došla řada na duchovenstvo protestantské po venkově a pak na učitelstvo, jež dílem s úřadu sesazeno, dílem ze země vypověděno bylo. Současně evangelíkům kostely uzavírány a konání služeb božích nejpřísněji zakázáno..*) A jest-li že přece někde někteří evangeličtí občané potajmu se sešli, aby služby boží podlé svého vyznání konali, a dověděl-li se o tom úřad, byli násilím rozptýleni a při tom mnohdykrát i utýráni.

Do země přicházeli kněží cizozemci z Vlach, z Němec a z Polsky, aby zaujali místa duchovních vypovězenců. Těchto bylo přes tisíc. Usadivše se pak na farách, noví kněží všude zaváděli katolické služby boží. Vyšší vyučovací ústavy dány do správy a řízení jesuitům. Když pak všecky cesty k účelům vytknutým vhodně byly upraveny, r. 1627 zasazena protestantům rána nejkrutější. Dovolávaje se mandátu císaře Karla IV., císař Ferdinand dne 31. července toho roku vyhlásil patent, jímž nařizoval, že *vedlé náboženství katolického jiná víra v zemi místa míti nemá*, a proto jednomu každému jinověrci uložil, aby buď v lůno církve katolické přestoupil nebo, nechce-li přestoupiti, ze země se vystěhoval. Vystěhovalcům povolena lhůta šestiměsíční, aby zatím své statky — arciť jedině katolíkům — prodati mohli. Kruté toto opatření předkem týkalo se protestantské šlechty a protestantského obyvatelstva městského; lidu vesnickému, vázanému závazkem

---

*) Srov. v „Historii“ P. Skály ze Zhoře: „Proměny náboženské v Čechách,“ sv. V. str. 240—242.

poddanosti a tudíž vystěhovati se nemohoucímu, nezbývalo než na víru katolickou přestoupení.

Aby bylo lze tuto násilnou protireformaci ve všem a všude důkladně prováděti, k tomu konci vláda zařídila v Praze komisi, ve které za předsednictví arcibiskupa, kardinála *Harracha*, tito hodnostáři zasedali: *Kašpar z Questenberka*, prelát Strahovský, *Jaroslav Bořita z Martinic*, *) *Friedrich z Talmberka*, **) *Krištof Vratislav z Martinic* ***) a *Valerian Magnus* z řádu kapucínského. Tato komise vysýlala do krajův komise odborné, mající ve svém průvodě vojenskou assistenci, aby své reformační dílo tím důrazněji prováděti mohly. A v pravdě toto pokatoličování dělo se s takovou horlivostí, že mnozí lhostejní a slabochové u víře, aby jen ušli surovému nátlaku, reformatorů těch uposlechnuvše, bezděky se podrobili a od víry otců svých se odvrátili. Avšak třídu vzdělanější, jádro lidu, obrátiti nemohli. Ta raději majetek svůj opustivší, z vlasti odešla. †)

Za patnáct let, tedy za dobu poměrně velmi krátkou, byla násilná protireformace dokonána a

---

*) Od r. 1621 opět purkrabí hradu Karlšteina, pak maršálek dvorský (1623), nejvyšší sudí zemský (1624—25), nejvyšší komoří (1625—28), nejvyšší hofmistr království Českého (1628—38) a posléz nejvyšší purkrabí Pražský 1638—49).

**) Pán na Nemyšli a Petrovicích, až do r. 1643 president nad apelacemi na hradě Pražském, zároveň nejvyšší komorník a od r. 1638 nejvyšší hofmistr zemský. R. 1623 koupil skonfiskované panství Vlašímské, statek Domašínský a Věžnický a několik jiných.

***) Od r. 1623 podkomoří zemský a r. 1624 nejvyšší zemský písař, císařský rada a komoří, zemřel r. 1645 bezdětek.

†) Podrobných o tom zpráv dočítáme se v „Historii“ Skálově, v „Historii o těžkých protivenstvích církve české“ (1655), v dějepise Pelzlově a jinde.

obyvatelstvo zemské — aspoň na oko — až na nepatrné tu a tam výminky na víru katolickou obráceno. Největší toho zásluha ovšem náleží jesuitům. *)

Nejtužší a nejdelší odpor kladli protestanté v krajích, které podél hranic saských se rozkládají, kde reformace, tušíme, jen z příčin politických neprováděla se tak tuze přísně, jako po krajích ostatních. V Chebu na př. roku 1630 teprv asi polovice měšťanstva upustila od vyznání Lutherova; **) nejvíce tam odporovalo pohlaví ženské. Ano ještě r. 1653 evangelíci chebští vznesli prosbu na říšský německý sněm, aby je vzal pod svou ochranu; ale nedosáhli, čeho si přáli. Byli vypovězeni ze země. ***) Z města Jáchimova poslední protestanté odešli teprv r. 1663. †)

Veliká ona nekatolíkům činěná příkoří přiměla lid k houfnému vystěhování ze země. Počet těch, kteří k vůli svému smýšlení politickému vlasť byli opustili, byl poměrně velmi nepatrný naproti počtu oněch, kteří jen za příčinou vyznání víry odešli. Již tehdá, když poprvé evangeličtí kněží byli ze země vypovězeni, přidružili se k nim tisíce nejpilnějších a nejmajetnějších obyvatelův, se svými duchovními dobrovolné vyhnanství sdílejíce. Když pak reformační komise neblahou činnosť svou rozvila a do nejzazších koutův země

---

*) Pelzel ve svém dějepise (sv. II., st. 788) vypravuje: „Když se jednou někteří jesuité před papežem těmito záslubami (protireformačními) vychloubali, pravil prý přítomný kapucín Valerius Magnus: „Svatý otče, dej mi žoldnéře a já obrátím obyvatelstvo veškerého světa na víru katolickou."

**) Sommer, svazek XV. str. 323.

***) Heberovy „Böhmens Burgen atd." (1846), sv. IV. str. 81.

†) Sommer, sv. XV. str. 119.

zanesla, vystěhování stále se zmáhalo a nabylo rozměrův tak ohromných, že zajisté nemineme se s pravdou, řekneme-li, že 200000 obyvatelův českých vlasti své na vždy výhost dalo. Aby stěhování do nekonečna se zmáhajícímu přítrž učinili, místodržící čeští vydali nové mandáty, kterými všecko další vycházení ze země přísně zakazovali, poněvadž prý ono co patrná vzpoura a neposlušenství na zjevnou urážku a potupu důstojenství císařského jest.*)

Z počátku vystěhovalci obraceli se dílem do Holandska, dílem do Anglie. To platí předkem o uprchlících politických, kteří z části do služeb při sboře Mansfeldově vstoupili (jako pán z Bubna a jiní), dílem k Friedrichovi Falckému se přidružili. Později nejčetnější proud exulantův obrátil se do území saských,**) kde jim v Perně kurfiřt útulek byl vykázal. Jiní po různu dostávali se i do Dánska, do severních Němec, do Polska, do Uher ano až do Sedmihrad.***) Do Polsky zvláště přemnozí bratří Čeští odešli.

Četná tato emigrace vůbec a jmenovitě emigranti političtí, jak pochopitelno, zůstávali pořáde ve stycích s rodnou zemí svou a za rozličných příležitostí jevili svůj vliv a své působení na záležitosti domácí, přihlížejíce bedlivě k tomu, aby krajané jejich v zemi přese všecko protivenství v odporu setrvali, ano proti násilí násilím se vze-

---

*) Jar. Čelakovského „Návrat emigrace české r. 1631“ ve Vlčkově „Osvětě“ r. 1872, str. 706.

**) Srov.: „Die böhm. Exulanten in Sachsen“ od Kr. A. Pescheka (1857) v „Památky archaeologické“ díl V. str. 26—33.

***) Časopis Česk. Mus. r. 1874, str. 204. — Srov. též Fr. Schulze „Čeští vystěhovalci,“ Matice lidu r. 1876 číslo 6.

přeli a vzbouřili. Nejrozsáhlejší takováto vzpoura udála se r. 1626, jsouc bezpochyby ve spojení se současným vpádem sboru Mansfeldova do krajin slezských. Vzpoura tato byla tím povážlivější, že se i po sousedních Horních Rakousích rozšířila a teprve vyslanými tam vojenskými zástupy potlačena byla. Povstalci tito v Čechách nejvíce zuřili proti katolické šlechtě, zvláště proti těm, kteří skonfiskované exulantům statky byli skoupili a potom proti městům, která za příčinou tísnícího je nátlaku na víru katolickou přešla; byla to města Kouřím, Vlašim, Domašín, Rataje, Benešov a jiná.*)

Avšak nejen na vzbouření u vnitř, také na pomoc odjinud, ze států jinozemských, spoléhali se exulanti, doufajíce, že zbraněmi cizími opětného návratu do vlasti se domohou. Naději těch nevzdali se po všecken čas trvání třicetileté války. V tom směru nejčinněji působil hrabě z Thurnu starší. Cestovalť nejdříve do Sedmihrad, potom do Cařihradu, aby Bethlena Gábora a Turky k válce proti císaři přijměl, což se mu také skutečně r. 1623 a 1626 podařilo. Později odebral se do Benátek a pak do Holandu, aby i tam všeliké zápletky proti císaři sosnoval. Ve válce dánské převzal velení vojenského zástupu a ve válce švédské vstoupil do služeb švédských. R. 1631, když Sasové do Čech byli vtrhli, jako švédský

---

*) Z krvavých toho času episod na př. jenom následující podáváme: „Uvádění katolického náboženství na Vlašimsku potkalo se s prudkým odporem. Sedláci nechtíce ani náboženství proměniti, ani dědin a statkův svých opustiti, sebravše se přepadli zámek Vlašimský a Domašínský, zapálili je, hejtmanu vlašimskému hlavu sťali a na žerď vystrčili a tělo na kusy rozsekali.“ (Pam. archaeol. a místopisné, r. 1854, str. 89.)

vyslanec doprovázel kurfiřta Saského a rozdmychoval po krajích vzpouru mezi obyvatelstvem.

Těmi a podobnými svízeli byl stav země České hoden politování. Nátlak strany vládnoucí, spojený s nekázaností a s ukrutnostmi surového žoldnéřstva, nepřátelské vpády do země a konečně zmáhající se morová rána, to všecko uvedlo zuboženou zemi na pokraj záhuby. Dobrodruzi z celé Evropy, šlechta i luza cizinská, nábožní i bezbožní brali podíl v tomto krvavém plenění krajin jindy blažených.*) Na sklonku války třicetileté země druhdy úrodná a bohatstvím slynoucí podobala se k mrtvé zdivočilé pustině. Obyvatelstvo buď ji opustilo, buď pohynulo bídou a nemocemi. Půda zůstala nevzdělána; zbylé rolnictvo, obávajíc se, že by práce a lopota jeho přišla vhod jenom žoldnéřstvu, po všem kraji se potloukajícímu, po lupu bažícímu a úrodu zemskou šmahem pohlcujícímu, ani sobě netroufalo ruce přiložiti k dílu. Krásná města, druhdy co do průmyslu a obchodu s cizinou závodící, proměnila se v zříceniny, v nichž zůstalý řemeslník a obchodník stěží životní potřeby své ukájel. Zoufalosť a beznadějnosť opanovalo mysli lidských těch koster, které ve své otupělosti již ani necítily ran a útrap, na ně doléhajících. Lhostejně lid díval se plamenům hořících příbytkův svých, ba ani sobě nevšímaje nelidských zločinův a ohavností, jaké zdivočilá chasa vojenská na ženách a dcerách jejich byla páchala. Ubožáci žili, nerci-li živořili jen den ke dni, o příští hodinu se nestarajíce. Mnozí, aby unikli surovostem, utekli se do lesův, kde se kořínky a bylinami živili; jiní, jen aby se ubránili hladu, požívali

*) Sr. Frant. Jos. Slámy „Obraz minulosti města Prachatic“ (1838), a tam „Obrázek 30leté války“, str. 23.

potrav nejhnusnějších, ani zdechlin se neštítíce. Odumřelať všeliké šlechetnější cítění v prsou jejich; zdivočilosť mravní zobecněla.

Byť i emigrací počet obyvatelstva zemského patrně se byl zmenšil, tož útrapy válečné, mor a jiné nemoci až k neuvěření ještě ztenčily počet ten. R. 1632 jedině v Praze stálo 700 domův pustých. Ve městě Pacově r. 1634 na živě zůstala jenom třetina měšťanstva. Z Mirovic r. 1637 utekli všickni měšťané, tři vyjmouc.*) A dokladů podobných poskytuje nám každá, ač došla-li nás, pamětní kniha jednoho každého téměř města i městečka vlasti naší.

Morová rána nejvíce obětí pohltila v létech 1624, 1631—1634, 1647 a 1648. V Brodě Německém ve druhé polovici r. 1634 pomřelo lidu do vánoc přes 900.**) V Litoměřicích r. 1632 zemřelo 200 osob. V Praze téhož roku jedině při sv. Haštale pochováno 500 lidí.***) V Prachaticích r. 1647 morová rána mnoho obyvatelův pohubila.†) V Plzni r. 1648 moru podlehlo 2000 osob. Čechy, majíce před vypuknutím války úhrnem asi tři miliony obyvatelův, po uzavření míru vestfálského měly pouze 800000 lidí. A i tyto zbytky byly ožebračeny tou měrou, že na př. Most, jindy mezi nejmajetnější města vřaděný, r. 1648 neměl ani jediného měšťana, který by byl s to, aby daně platil.††) Bylo zapotřebí dlouholetého lopocení, než-li se

---

*) Dle listin daných dne 13. ledna a 23. března 1637 uložených v archivu Jindřicho-Hradeckém. — Též Sommer, sv. VI. str. 35.

**) Pam. arch. roč. 1860 str. 65.

***) Z archivu Jindřicho-Hradeckého listy dané 13. ledna a 23. března 1637. — Též Sommer, sv. VI. str. 35.

†) Slámův „Obraz min. Prachatic", str. 125.

††) Sommer, sv. XIV. str. 105.

země aspoň poněkud zotavila. Lidu přibývalo jen tak nepatrně, že ku př. město Písek r. 1691 teprv 885 obyvatelův počítalo.*)

Než všecky tyto byť i ohromné ztráty hmotné nelze porovnati s nenahraditelnými ztrátami, jež národ český za příčinou hrozného nátisku na svém živobytu politickém, národním i náboženském byl utrpěl. Mnoholeté ukrutné stíhání a protivenství zlomilo zmužilou druhdy mysl národa; násilná a nikoliv z přesvědčení plynoucí proměna u víře vtiskla národní jeho povaze známku patrné zmalátnělosti; nevýslovná utrpení, jemu odevšad hrozící, zplodila v něm pocit rozšíravého zmalomyslnění a zoufání. Ctnosti, jimiž národ český druhdy se byl vyznamenával, jako smělosť, odvaha, neohroženosť a po slávě baženi, venkoncem zmizely, národní hrdosť zlomena.**) Staročeská šlechta zemská, hromadným statkův skonfiskováním z většího dílu schudlá a na mizinu přišedší, rázem zbavena jest všeho na dráze politické působení i vší moci své, a jejího místa ujalo se panstvo cizácké, většinou ve válečném řemesle odchované, anož vůbec ani neznalo, ani nemělo nijakéhosi pocitu pro potřeby toho království. Města, před nedávnem sídla vzdělanosti, intelligence a průmyslné pilnosti, potratila většinu učencův, učitelův, průmyslníkův a řemeslníkův, a byvši politickými pokutami, neméně i válečnými neřestmi svého zboží a majetku zbavena, chudla napořád.

Vedlé šířícího se pokatoličování zmáhalo se po zemi také poněmčování lidu českého. Malý hlouček staročeského panstva, v zemi zbylého, nelnul k jazyku svých otcův, jak by přirozeně měl,

---

*) Tentýž, sv. VIII., str. 12.
**) Pelzel, sv. II., str. 788.

anobrž z nenáhla jemu se odcizoval a do táboru protivného přebíhal. Čeština všude odstrkována, z vyšších úřadův, škol a společností vyobcována. Literatura, nemajíc pěstitelův, hynula, ano co dobrého z časů dávnějších z ní ještě zbylo, zběsilou zuřivostí jesuitův ničeno a páleno. Tudíž jazyk český po městech a po kraji tu i tam jen nuzně živořil, své přesnosti pozbýval a odumíral.

Toť asi jest povšechný, ač nijakž ještě do konce dokreslený obraz trudného stavu, v jakovém země česká za doby nejkrutějšího utrpení byla utkvěla.

Pozastavme se ještě na okamžik při politickém *„zřízení zemském,“* od Ferdinanda tak řečeném *„obnoveném,“* kteréž r. 1627 do života vstoupilo a starou ústavu českou na ujmu práv a svobod politických venkoncem porušilo.

Toto obnovené zemské řízení bylo výsledkem několikaletých porad, již rokem 1621 započatých.*) Jím vyvráceno staré řízení zemské, pokudkoli se nesrovnávalo se zámysly neobmezené jedinovlády dle vzorů Španěl a jiných mocnářství tehdejších v západní Evropě. Nejdůležitější pak změny, jež staré řízení řízením obnoveným utrpělo, byly: král zůstavil sobě jedině a výhradně právo zákonodárství (článek VIII.), — sněmům tudíž právo to odňato; král zůstavil sobě právo povyšování do stavu panského a rytířského, jakož i právo udělování inkolátu zemského (inkolát t. j. udělování práva občanského v zemi tuzemcům i cizím), což obé druhdy stavům a sněmům zemským bylo přislušelo (čl. XV. XVI. a XX). Stavům zemským ve sněmích povolování každoroč-

*) K těm věcem vztahuje se list císařův k Slavatovi, daný 30. července 1621, chovaný v arch. Jind.-Hradeckém.

ních berní sice ponecháno, avšak všeliké průpravné o tom porady, podávání návrhův, ano i rokování na prosto zapovězeno jest; o vládních proposicích na sněmě bylo stavům bez všelikých okolkův pouze hlasovati (čl. V.); samostatnosť soudův zemských zrušena a na místě staročeského řádu (dle něhož soudové veřejně a ústně jednali) zavedeno při nich jednání tajné a písemné; zákon daný r. 1615, „aby již nikdo, kdo česky neumí, nebyl do země přijímán, při soudech aby se jinak nemluvilo než česky a na fary v místech českých aby nebyli podáváni kněží a kazatelé, kteří by jazyka českého znalí nebyli," — zákon tento zrušen (čl. XXIII.) a němčina vedlé češtiny jako stejně oprávněna vyhlášena.

Ke stávajícím třem stavům zemským, stavu panskému, rytířskému a městskému, přidán stav čtvrtý, duchovní, který však v popředí ostatních tří stavův postaven jest (čl. XXIV.). K novému stavu tomu příslušeli: arcibiskup a všickni infulovaní hodnostáři církevní.*)

Vnitřní poměr zemí, do koruny České vtělených, jakož i poměr koruny České k ostatním dědičným zemím císařovým zůstal nedotknut, výjmouc ustanovení (čl. XX. obnov. řízení), jímž sobě král zůstavil právo, Moravanům a Slezanům inkolát v obvodu království udělovati (ačkoliv Moravané a Slezané byli jsou považováni tak, jakoby byli tuzemcové).

K obnovenému řízení zemskému přidány ještě jiné dva starší zákony, totiž: a) *Smlouva* tak řečená *Svato-Václavská*, r. 1517 za krále Vladislava

---

*) Jak povědomo, stav duchovní od válek husitských až do r. 1627 neměl žádných zástupcův na sněmě zemském.

po tuhých rozporech panstva s městy královskými k místu přivedená; b) císaře Maximiliana II. se stavy koruny České učiněné *Narovnání o hory a lovy* od r. 1575. Smlouva Svato-Václavská jednala o vzájemných právech panstva a měst královských a to zvláště pro případy, ve kterých osoba šlechtická v některém městě královském nějaký dům v držebnosti měla, a naopak měšťanstvu měst královských bylo dovoleno, statky šlechtické kupovati a erbu užívati.

Až do vyhlášení obnoveného řízení zemského vládl král neobmezeně (absolutisticky). Po jeho vyhlášení kníže Liechtenštein odstoupil od nejvyšší správy zemské, anaž vložena do rukou třinácti místodržících, kteří vedlé toho také nejvyššími úředníky zemskými byli. Ze stavu panského bylo jich deset a sice: nejvyšší purkrabí, nejvyšší hofmistr, velkoprior řádu Maltanského, nejvyšší maršálek zemský, nejvyšší komoří (pro záležitosti finanční), nejvyšší sudí zemský, nejvyšší sudí dvorský, president nad apelacemi, nejvyšší kancléř a nejvyššt sudí nad leny; ze stavu rytířského tři: nejvyšší písař zemský, zemský podkomoří a purkrabí kraje Královéhradeckého. *) Ústředním úřadem pro země koruny České zůstala jako dříve kancelář dvorská ve Vídni, jsouc složena ze dvou místokancléřův a příslušného nižšího úřednictva.

Na počátku sněmové, oktroyovaným řízením tímto svolávaní, arciť vládě ve všem potakovali. Ale již na sklonku třicetileté války, jakož se podobá, sněmovníci vládě tak povolni nebyli, jako dříve. Nasvědčujeť tomu aspoň list Ferdinanda III., daný dne 13. února 1646 a hraběti Heřmanovi

---

*) Dle seznamu ode dne 1. července 1645, ulož. v arch. Jind.-Hradeckém.

Cernínu znějící, v němž král píše, aby Černín k tomu napomáhal, by vládní proposici o „zemské defensi“ ve sněmě platnosť byla zjednána. *)

Obnovené řízení Ferdinandovo zůstalo v platnosti až do r. 1848, byvši toho léta nahraženo jinými institucemi ústavními.

*) List ten v originálu uložen jest v arch. Jind. Hrad.

Částka třetí.

Vojenství a vojenské zřízení ve válce třicetileté.

Šikování vojska císařského a ligistického. — Pokroky taktiky válečné prostředkem ohražování osad a posicí. — Zemská hotovost v Čechách. — Vojenské opravy Gustava Adolfa. — Téhož lehká pěchota a lehké dělostřelectvo polní. — O švédské konskripci. — Sbor Výmarský a jeho osudy. — Počet vojsk proti sobě bojujících stále se zmenšuje. — Úpadek válečného zřízení po smrti Gustava Adolfa a Valdšteina. — Charakteristika tehdejších předních vojevůdcův. — Po straně císařské: A. V. E. Valdštein. — Tilly. — Králevic Ferdinand. — Arcikníže Leopold Vilém mladší. — Matiáš hr. Gallas. — Ottavio Piccolomini. — Melchior hrabě Hatzfeld. — Peter Melander hr. z Holzapfel-u. — Jan hr. Götz a Frant. sv. p. z Mercy. — Jan hr. Aldringen. — Rudolf Colloredo hr. z Valdsee. — Jezdečtí generálové: B. J. hrabě Pappenheim, Jan z Werthu, Jan hr. Špork, Jindřich hrabě Holk. — Po straně Švédův: Král Gustav Adolf. — G. Horn. — Jan Banér. — L. Torstenson. — K. G. Wrangel. — Bernhard, vévoda Saso-Výmarský. — Kristian, vévoda Brunšvický. — Jan K. hr. Königsmark. — Úpadek kázně ve vojště. — Opatřování vojska v poli. — Žold. — Počátky stálého vojska v Rakousku. — Písecký pluk pěší (č. 11.), brněnský pěší (č. 8.) a hulánský pluk č. 9. nejstarší z plukův rakouských.

Vypisujíce „Válku českou" z r. 1618—1622, vůbec již promluvili jsme*) o vojenství a zřízení

*) „Česká válka", Mat. lidu r. 1875, str. 22 a násl.

vojsk tehdejších. I zbývá nám jen, abychom ještě něco podotkli o šikování vojenském, o pokrocích válečné taktiky, o tom, jak se vojna tehdáž vedla a konečně, jak se chovalo a jak se opatřovalo vojsko v občasí po válce české až do polovice XVII. století (1621—1648).

Vojsko i císařské i ligistické v poli do boje tak se šikovalo, že stávala u prostřed (v centru) pěchota, na obou pak křídlech jezdectvo. Pěchota v šiku bojovném tvořila několik semknutých houfův (semknutou massu), které sluly *tercie* a z těsných za sebou stojících členův (řad) se skládaly tak, že hloubka členův rovnala se délce čáry frontálné (čelní). Těmto terciím na křídlech přidáno po čtyřech četách střeleckých, každá četa o 25 mužích, majíc 5 mužů ve členě prvním a jsouc tudíž z pěti členův za sebou stojících složena. V bitvě Breitenfeldské (1631) císařská pěchota stála ve 13 terciích, v bitvě Lužínské (1632) v terciích o 25 a 22 setninách.

Vojevůdcům bývalo velmi obtížno, houfy tak nemotornými na bojišti volně z místa na místo pohybovati, a mužstvo v nich, přišlo-li na ránu dělostřelbě nepřátelské, pokaždé utrpělo náramných ztrát na životech. Ubrániti se nepořádkům, mezi bojem z toho vzniklým, jen málokdy se zdařilo, ba bývalo téměř nemožno. Za to však takovým massám, přistoupily-li k útoku, protivník neodolal skoro nikdy.

Vojsko *šikujíc se* k potyku, obyčejně *stávalo ve dvou vojích.* Lehká jízda (u císařských větším dílem z Horvátův složená) tvořila v popředí zvláštní voj. Někdy v zádech vyloučena *záloha* (reserva), která však výhradně jen z jezdectva se skládala. Za posledních let válečných císařští osvojili sobě zřízení vojska švédského, vřaďujíce

mezi jízdu také čety mušketýrův, aby tím postavení jezdectva utužili a sesílili.

Hrubou polní střelbu rozestavovali pravidlem *před čelím* (frontem) na výhodných místech a kryli náspy, na rychlo naházenými. Ale dělostřelecký materiál tehdáž pořáde ještě zůstával hrub a nemotoren. Dělo, na bojišti jednou kdesi postavené, mezi potykem jinam dopraviti, náleželo téměř k nemožnostem, a proto zhusta se přiházelo, že kdo bitvu ztrativ, ustoupil, také pravidelně všecken dělostřelecký svůj materiál i se střelbami v rukou protivníkových zanechati musel.

Jakožto důležitý pokrok v taktice sluší zaznamenati, že vojska tehdejší počínala *postavení* svá ve větších rozměrech *polními hradbami a náspy ohražovati*, ano i celé osady na oporu posice své opevňovati a za takovými hradbami se usazovati. Zástupové, v takovém ohraženém táboře postavení, mohli se útokům protivníkovým velmi výhodně brániti. Příklad toho máme z r. 1645 v bitvě Allerheimské,*) mezi říšským vojskem a Francouzy svedené. Císařští tam opevnili zámek, věž, kostel, hřbitov a jiná stavení, ano i kolem vesnice několik menších hradeb na úbranu upravili tak, že se osada tato nově povstalé pevnosti podobala.**)

Pochody vojsk nad míru bývaly *zdlouhavy* a to proto, že každý voj *za sebou vlekl* nepřehledný *proud povozův se zavazadly* a jinými potřebami, k němuž se nepoměrný počet čeledínův, posluhův, vojaček a rodin vojanských přidružoval. Roku

---

*) Allerheim, vesnice nedaleko Nördlink na pomezí bavorsko-vürtemberském.

**) Srov. von Brandt-ovu „Geschichte des Kriegswesens,“ sv. I. oddíl 4. str. 342 a násl.

1632 v ležení před Norimberkem císařští a s císařskými spojení Bavoři měli při sobě 16000 vozotajův, služebníkův a pakostův, *) 15000 ženštin a několik tisíc dětí; skutečných však bojovníků vedlé toho měl tehdáž Valdštein ve svém táboře na nejvýš 40000 mužův.

V Čechách starší válečné zřízení, totiž *sbírání hotovosti zemské*, zůstalo i na ten čas v plné platnosti. Hotovosť svolávána jmenovitě tehdá, když Švédové do země vpadávali. Tak na př. stalo se r. 1642 patentem, daným dne 3. července. Vedlé téhož nařízení z měst a statkův královských do pole vypraven z obyvatelstva desátý muž k hotovosti pěší a každý třicátý muž k hotovosti jízdné. Pěšáku placeno 6, jízdnému 12 zlatých žoldu měsíčně; služné důstojníkům, k hotovosti vřaděným, vyplácela pokladnice zemská. Císař pro tu válečnou hotovosť jmenoval nejvyšším velitelem *Sezimu* hraběte *z Vrtby* (toho času nejvyššího sudího, od roku 1644 nejvyššího komořího), plukovními veliteli *Ladislava z Valdšteina* a *Jaroslava Libšteinského z Kolovrat*, generálním proviantmistrem pak *Oldřicha Skuhrovského ze Skuhrova*, na ten čas purkrabí kraje Královéhradeckého. Jaké služby válečné tato výprava zemská v poli vykonala, není sice známo, ale podobá se ku pravdě, že vojsko císařské, ano r. 1648 na podzim kolem Budějovic se bylo shromažďovalo, předkem z mužstva této hotovosti zemské složeno

---

*) *Pakosta* (pacholík), něm. Trossbube, Trossknecht, Trossjunge, slul, kdo se v poli, v ležení a na pochodě staral o zavazadla, posluhu a vedlejší potřeby pána svého. Srov. z písně husitské „Kdož jste boží bojovníci“ slohu: „Vy pakosty a trabanti na duše pomněte, pro lakomství a loupeže životův netraťte.“

bylo, s nímž pak generál *Martin* hrabě *Golc* ku Praze táhl, aby ji od Švédův osvobodil. —

Pěší vojsko švédské šikovalo se pouze do *šesti členův*, za sebou stojících. Tím sobě tvořilo širokou čelní čáru, mohouc z ní tudíž vydatněji a rychleji stříleti, jakož i sebou volněji pohybovati, než protivník. Kromě toho býval švédský pěšák lehce a přiměřeně vyzbrojen. Pikeníci měli piky jen půlčtvrta metru (11 stop.) dlouhé, s hrotem 10 centimetrů širokým, ploským a po obou stranách broušeným. Mušketýři švédští nosili muškety se zámkem o kolečku; jejich muškety nebývaly příliš těžky, na podporu u střílení nemajíce zapotřebí vidlic (hákův), jako starší hákovnice.

Také *kyrysníci* Švédův byli dosti *lehce vystrojeni*, majíce pouze kyrys (náprsník) na sobě.

Vojáci švédští již nosili stejný kroj vojenský, *uniformy*, podlé kterých také brigády jejich brigádou žlutou, modrou, bílou a jinak se nazývaly.

Vedlé toho všeho měli však Švédi na proti císařským a Lize katolické ještě jiný znamenitý prospěch po své straně; jejich *polní dělostřelstvo* bylo totiž *pohyblivější* a dalo se lehce z místa na místo dopravovati. Měli ovšemť při armádě také těžké *dělostřelby posičné*, jako císařští; ale mimo to každému pěšímu pluku přidána v poli dvě *lehká děla* nebo ještě více, která *jediným párem* koní na pochodě i v poli pohodlně převáželi. *) Svou lehkou hrubou střelbu nazývali *koženými děly.* **)

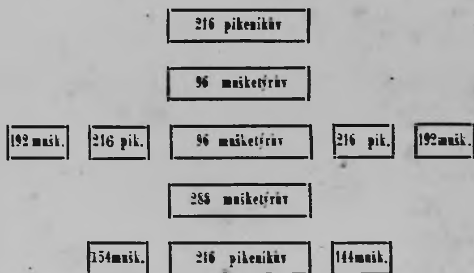
---

*) Byl to druh nynějších děl pohorských (rozkládacích), jejichž částky i s municí nosí soumaři. Dělo pohorské majíc se k palbě přihotoviti, jest za několik minut složeno v celek; po střelbě lze je pak opět za čas kratounký vložiti na soumary. Tehdáž arciť děla ta rozkládací nebyla.

**) Vynálezce kožených děl byl *Melchior* svob. pán

Hlavně (roury) těchto děl byly z měděného plechu vyrobeny, plech byl pevně provazy ovinut a pak koží, dehtem napuštěnou, potažen. Měli také jiná děla druhu lehkého, s hlavní asi 126 centimetrův (3 stopy) dlouhou, z níž koule 3—4liberní metali, potřebujíce k jednomu vystřelení 0.70 kilogr. ($1^1/_4$ lib.) prachu. Z nich bylo lze třikráte vystřeliti dříve, než-li mušketýr ze své muškety jednou vystřelil. Bylo-li potřeba, dopravil dělo to *jediný* kůň z místa na místo.

Pěší pluk švédský skládal se z osmi setnin, setnina pravidelně krom šarží o 144 mužích. Pluk jezdecký čítal po čtyřech škadronách, škadrona o 75 koních. *Dva pluky* činily *brigádu*, jejichž bojovný šik dle následujícího obrazce uspořádán byl.

U rozestavování válečného šiku jak u císařských tak i u Švédův bylo sice pravidlem, že

z Wurmbrandu, rodilý Stýřan, bývalý důstojník ve službách císařských. Ve vlasti vynález Wurmbrandův zůstal nepovšimnut.

pěchota u prostřed (v centru) a *jízda po obou křídlech* stávala. Avšak u Švédův postaráno ještě o to, aby také *záloha po každé* byla při ruce. V mezerách mezi oddíly jezdeckými stávaly čety mušketýrův o síle 180—360 mužův, kteří svou zbraní podporovali jezdectvo, anož v boji vedlé bambitek zbraně sečné (šavlí nebo palašův) užívalo.

Ve Švédsku již na počátku XVII. století k účelům válečným byla zřízena tak zvaná *konskripce*. Po zemi bývali totiž sepisováni všickni mladíci, od 15tého roku věku počítajíc, z nichž pak vybrán potřebný počet zdravých, k službám válečným schopných jinochův a mužův (18—30letých) a do zbraní postaven. Proto vojsko švédské aspoň na počátku války všecko skládalo se ze žoldnéřstva ve Švédách zrozeného. Později po velikých ztrátách arci bylo jináče; žoldnéři naverbovaní převládali takovou většinou, že na př. r. 1641 Švédové, majíce 26000 mužův u vojště svém, počítali jenom 500 tuzemců švédských; ostatní žoldnéřstvo bylo téměř výhradně složeno z německých námezdníkův.

Ve válce třicetileté úloha nedůležitá připadla *sboru* tak zvanému *Výmarskému* pod vůdcovstvím vévody Bernharda, a proto nebude od místa, zmíníme-li se krátce o původu a osudech sboru toho. Po bitvě Breitenfeldské v listopadu 1631 král Gustav Adolf smluvil se s vévodou Výmarským, že tento do pole vypraví válečný zástup, který by měl ve prospěch a v zájmu i Švédův i vévody bojovati, ale nejvyšší správu ve všech válečných podnicích vyhradil sobě král. Zdá se, že vévoda Bernhard již z počátku jaksi samostatně sborem svým operovati se jal, byť i tu v užším, tam volnějším svazku a bezprostřed-

ném styku s hlavní válečnou mocí královou zůstával a vedlé ní bojoval. R. 1635 vévoda Bernhard vešel ve smlouvu s Francouzy, v Saint Germain-u en Laye (sen žermen an lé) učiněnou. Podlé této smlouvy sbor Výmarský všecken přešel do žoldu francouzského s tím závazkem, že vévoda u válečných operacích vůli svou rozkazům vojevůdců francouzských podřídí. Když pak v červenci r. 1639 vévoda smrtí sešel, sbor jeho přijal zúplna služby francouzské a velení nad ním z počátku převzal vévoda z Longueville (longvill), potom maršálek Ghébriant (kébrian).

Počet vojínstva, po obou stranách proti sobě bojujícího, býval po ten všecken čas třicetileté vojny velice rozdílen. Kdežto z počátku obě bojující armády do pole stavěly imposantní síly válečné, na sklonku války počet ten nejednou až na 20000—16000 bojovníkův, ba i na číslo menší se stenčil. K tomu přičiňovaly ohromné ztráty v poli, dlouholetým válčením nezbytné, a neméně též nepoměrné obyvatelstva ubývání a hynutí. R. 1628 Valdštein velel armádě, která čítala 257 škadron jezdeckých, 41 setnin horvatských (lehké jízdy), 4 setniny polských kozákův a 344 setnin pěších, tedy úhrnem 646 kompagnií. V bitvě Breitenfeldské r. 1631 Tilly měl na bojišti pohromadě 83 škadron jezdeckých a 132 setnin lidu pěšího. Síla obou armád činila asi 160000 mužův, počet to za oněch časův jinde zajisté nevídaný. *) A jak bylo o několik let později? Roku 1645 hlavní voj švédský pod Torstensonem skládal se

---

*) Podrobný seznam o počtu toho lidu válečného uložen v arch. Jind. Hrad.

pak už jen ze 16—17000 bojovníkův a síla císařských, pod Hatzfeldem proti Švédům operujících, téhož času také jen asi tomu počtu se rovnala.

Co se týče *umění strategického*, vedení války totiž ve velkém, tu jen *na počátku* jejím některé *velkolepé* a *geniálné* idee na jevo vycházely. Přední vojevůdcové tehdejší, i Valdštein i Gustav Adolf, velmi dobře uměli využitkovati válečné operace své na prospěch účelův politických, k nimž jediné se neslo všeliké obou těch velikých mužův snažení. Když pak tito mistři válečného umění předčasnou smrtí byli sešli, veliké idee válečné krok za krokem do pozadí ustupovaly, až zabředly do kaluží bezmyšlenkového zbraně užívání a na konec zmizely úplně. Operace Švédův nejednou bývaly dosti umělé a věci přiměřené; avšak zhusta řídily se přece prospěchy pouze dočasnými. Bitvy bývaly sice krvavy a tvrdošíjny, ale nerozhodovaly po každé. Po obou stranách vůdcům nedostávalo se řízení ústředního. Okamžité prospěchy po té oné potyčce nemívaly v zápětí trvalých a platných účinkův, průběh událostí válečných jen poskrovnu měníce.

Dlužno, abychom o *povaze předních vojevůdcův*, naproti sobě válčících, několik slov pověděli.

Po straně císařských a ligistův přední místo bez odporu zaujímá velduch vojevůdcovský *Albrecht Václav Evseb z Valdšteina,* vévoda Friedlandský. Za málo let všelikými, pravými i nepravými prostředky, tu sňatkem, tam laciným skonfiskovaných statkův zakupováním a jinak nahromadil sobě velikého bohatství, jímž záhy jménu svému moc i slávu byl zjednal. Byv r. 1627 od Ferdinanda II. povýšen na kníže, skoupil na českém severovýchodu ohromný počet pozemkův a statkův, jež v jeden celek spojiv, s povolením císařovým nazval

vévodstvím Friedlandským.*) Později dáno mu v léno vévodství Meklenburské a Zahaňské.**) Nevšedním umem a bystrozrakem nadán neobyčejný tento muž zanášel se záměry a plány nejsmělejšími, aby ukojil ctižadosť svou, ana mezí neznala. Byl mysli zmužilé, vyznamenávaje se podivuhodnou chladnokrevností, kteréž se vojsko uctivě divilo. Do řad plukův svých sbíral vojáky nejrůznějších národností, stavův a vyznání. Někteří jeho plukové měli vojínstvo i z deseti národností složené; ale jsouce nadchnuti duchem vojevůdcovým, dosáhli skvělých úspěchův na mnohém bojišti. Ve svém vojště zavedl tuhou kázeň, maje za to, že kázeň vojenská bývá nejprvnějším požadavkem každého vítězství. Nicméně i přes tu přísnosť svou býval zbožňován od podřízeného vojínstva, a to také hlavně pro svou přímosť a nestrannosť, trestaje nebo odměňuje vždy jen podlé zásluh a po spravedlnosti. V ležení Valdšteinově bývalo nejvyšším vyznamenáním, vložil-li veliký vojevůdce ruku na rámě nebo hlavu vojínovu, k němu-li důvěrně promluvil a jeho zásluhy ocenil. Takové uznání, takováto odplata od vojínův ceněna výše, než-li všeliká odměna peněžitá. A jakož slynul neuprosnou přísností svou, tak neobmezena a v pravdě knížecí bývala i štědrosť jeho. Jsa zevnějšího lesku a světské slávy nad míru milovným, ob-

---

*) Panství Friedlandské zabíralo asi tři čtvrtiny kraje Boleslavského, velký kus tehdejšího kraje Králové-Hradeckého, a sice dobrou třetinu, a něco z kraje Litoměřického. Zbudováno jsouc na moci a základech vrátkých, nepřetrvalo ani jednoho desítiletí. Srov. v Čas. Česk. Mus. r. 1877 sv. I. A. Sedláčka „Meze knížetství Friedlandského,“ str. 41 a násl.

**) Něm. Sagan, nyní v pruském vládním okresu Lehnickém (Liegnitz) ve Slezsku, majíc asi 22 ☐ mil.

klopil se nejen doma, anobrž i v poli dvořanstvem, důstojným panovníka sebe mocnějšího. V zimě r. 1633—1634 na př. dvůr Valdšteinův čítal 899 osob a 1072 koní.*) Čechem uvědomělým nebyl, nevšímaje si toho, co českého bylo, a nehlásiv se k národu, z něhož byl vyšel.

Po sesazení Valdšteinově na podzim r. 1630 *Tilly*, až dosud ve službách katolické Ligy, byl jmenován nejvyšším velitelem vojska císařského a zůstal jím až do Valdšteinova opětného k velitelstvu zavolání. Tilly byl bojovník povahy energické, bezúhonné, prosté vší zištnosti, ve válečném umění obeznalý, tuže se bojem a odříkávaje se lahod života vezdejšího. Štěstí doprovázelo jej na mnohé bojiště. Jako vojevůdce jednal ve všem hbitě a rázně; zůstávaje při tom stále skrovným. Bojoval v šestatřiceti bitvách a bitkách. „Ztráta času jest nenahraditelna," říkával, a proto každé hodiny vhodně zužitkoval. Než od té chvíle, co vstoupil švédský král Gustav Adolf na valčiště německé, lesk slávy Tilly-ho uhasínal a štěstí od něho se odvracelo. Od těch dob také možno pozorovati, že Tilly jaksi nejistě operuje. Kolísavosť ta, tušíme, zakládala se snad také na tom, že dvěma pánům sloužil, císaři a Lize, jejichž instrukce a rozkazy, nejednou sobě odporující, do určité míry jemu po každé naplniti nebylo lze.**)

Král *Ferdinand*, potomní císař Ferdinand III., r. 1634 v bitvě u Nördlink. porazil Švédy na hlavu. Vrstevníci chválí rytířskou povahu jeho. Za obléhání Řezna neštítil se nijakého nebezpečí a nejednou za průvodu nečetného ohledával nej-

*) Dle zápiskův, chovaných v arch. Jind. Hradeckém.
**) Srov. s ostatek „Česká válka," str. 26.

důležitější posice na bojišti.*) Uměl vojínstvo k sobě poutati a býval velkomyslným naproti nepřátelům poraženým. Vlastenský dějepisec o něm praví, že byl přítelem lidu českého, nejen rozuměje, ale také dobře česky s ním rozprávěje.**) Arcikníže *Leopold Vilém mladší,****) Ferdinanda III. bratr, biskup Pasovský, byv k duchovnímu stavu odchován, vedlé toho sám z ochoty vzdělával se v umění válečném, k čemuž jej časové poměry tehdejší vábily. Stál několikkráte jako velitel v čele vojska císařského. Trávil život pobožný, nad mnicha přísnější, zdržuje se požitkův a rozkoší sebe nevinnějších. Od svého otce andělem nazýván, stál u lidu v pověsti muže, jehož modlitby a prosby prý před Bohem nebývaly oslyšány. †) Jako vojevůdce dával neoblomnou ráznost na jevo, ale nebýval šťasten u svých podnicích válečných. Jsa vždy přísným k sobě samu, nakládal též velmi přísně s podřízenými vojíny, dav na př. po bitvě u Lipska decimovati (každého 10tého muže na hrdle trestati) celý pluk jakož na svém místě zevrubněji povíme.

Matyáš hrabě *Gallas de Campo* (původně de Gallaso), narozen v Tridentě v jižním Tyrolsku,

---

*) Laroche, sv. II. str. 354.

**) Pelzlova „Gesch. v. B." sv. III. str. 826.

***) Narozen roku 1614 v Novém Městě za Vídní na hradě, jenž nyní slouží účelům akademie vojenské, byl od jesuitů vychován. Znenáhla byla mu také jiná biskupství propůjčena, jako biskupství Strassburské, Olomoucké, Vratislavské, opatství Murbašské (Murbach) a Lüderské a důstojnost velmistra řádu německého (řečeného „Hoch- und Deutschmeister"). Zemřel r. 1662.

†) Srov. „Časopis pro katolické duchovenstvo" r. 1840 str. 177 a násl. — Bartholdovu „Geschichte des grossen deutschen Krieges" (1842), sv. II. str. 166.

bojoval již r. 1616 v Italii a vstoupil r. 1624 jako plukovník do vojska Ligy katolické. Účastnil se ve válce dánské a byv od Valdšteina přijat do vojska císařského, byl nejvyšším velitelem nad pěchotou jmenován. Po vraždě chebské Gallas nastoupil na místo Valdšteinovo. Ale nového nejvyššího velitele stíhala nehoda za nehodou. Byltě sice dobrým vojska organisátorem, za to však jako vojevůdce prázden všeho vyššího nadání a pravým neštěstím pro vojsko císařské, jež za mnohých příležitostí do záhuby vodil. Jak proti Francouzům tak i proti Švédům s malými výminkami nešťastně bojoval téměř až do své smrti (1647).

Ottavio Piccolomini, vévoda z Amalfi, svého času náležel do řady proslulých, odhodlaných a statečných generálův. Narozen (r. 1599) ve Florencii, jako jinoch bojoval s vojskem španělským v Italii, odkud pak se zástupy Toskanskými poslán do Čech na pomoc Ferdinandovi. Za jeho rekovnost Valdštein přijal ho jako plukovníka do své osobní stráže a důvěřoval mu úplně, sdíleje s ním tajné plány své. Ale Piccolomini zpravil dvůr vídeňský o hrozícím nebezpečí, začež četnými statky (panstvím Náchodským) obdařen jest. U Lužína (1632) stál v čele onoho jezdeckého pluku, jenž usmrtil Gustava Adolfa. Své operace válečné podnikal opatrně a povážlivě, nevydávaje se v nebezpečí tam, kde výsledky zdály se býti pochybnými. Byl také obratným diplomatem, a proto byl odeslán jako první císařův plnomocník na sjezd Norimberský (1649), aby pořídil některé podrobnosti diplomatické v míru vestfálském nerozřešené. Za osvědčenou na sjezdě diplomatickou obratnost byl povýšen do stavu knížat říšských.

Generálové *Melchior* hrabě *Hatzfeld* a *Peter*

Melander hr. *z Holzapfel-u*, kteří za posledních let válečných vojsku císařskému veleli, před tím sice jsou prosluli jako nižší velitelé, avšak jako vyšší samostatní komandanti nevynikli nad svého protivníka, jenž oba dva svým nadáním byl předstihl.

Jan hr. *Götz* a *František* svobodný pán *Mercy* byli sice stateční a podnikaví generálové, nicméně nebyli s to, aby větší vojenské sbory umem vojevůdcovským náležitě spravovali. Götz zprvu jako podplukovník sloužil při sboře Mansfeldově, pak od r. 1625 při císařských, přestoupiv na víru katolickou. R. 1638 operoval nešťastně proti Bernhardovi Výmarskému a r. 1645 proti Torstensonovi. *Mercy*, Lotrinčan, sloužil až do r. 1635 ve vojště bavorském a padl u Allerheima (1642) smrtí hrdinskou. *)

K těm oběma podobal se polní maršálek *Jan* hr. *Aldringen* (nar. r. 1591 v Thionville), jenž jako prostý vojín vstoupil do vojska císařského a brzy k nejvyšším důstojnostem dospěl, jen že neblaze proslul svou úlisností, příkrostí a ohavnou lakotou, jakož i svými ukrutnostmi, **) pročež byl

---

*) *Condé*, vévoda Enghienský, protivník Mercy-ho v této bitvě, uznávaje hrdinství padlého generála toho, dal na jeho hrob postaviti kamenný pomník s latinským nápisem: „Sta viator, heroëm calcas“ (česky: Postůj poutníče, stupuješ na hrdinu).

**) Na doklad jeho ukrutného sobě počínání stůjž zde tato událost. R. 1638 byl plukovník *Jiří* z *Fahrensbergu* obviněn, že ve srozumění s bavorským generálem *Kratzem ze Scharfenšteina* chtěl zrádně vydati pevnost Ingolstadt Švédům. Kratz utekl, ale Fahrensberg jat, do Řezna přiveden a od Aldringena ku ztrátě hrdla jest odsouzen, ačkoliv *mnohé důvody* k *nevině* plukovníkově *ukasovaly*. Na popravišti dne 29. května chtěl odsouzenec s lešení o své nevině k lidu ještě promluviti, však přítomný Aldringen to zaká-

od svých vojínů velice nenáviděn. Ze záhuby Valdšteina a zavražděných druhů Valdšteinových dobře kořistil, koupiv za levný peníz statky Teplici a Doubravskou Horu (Schlossberg). Válečné kontribuce vydíral s přísností neuprositelnou, i od občanstva nejchudšího, a z války, kde jen mohl, těžil ve prospěch svého měšce. Dne 22. července 1634 před Landshutem dvěma kulkama smrtelně raněn, zemřel bezdětek; jeho statky připadly bratru Janu Markovi z Aldringen, biskupovi Sekovskému, který je postoupil sestře Anně, provdané za hraběte Jeronyma z Clary. Tato pak rodina erb i jméno s erbem a jménem oné rodiny pod názvem „Clary-Aldringen" spojila. *)

K obezřelým a udatným generálům té doby náleží také *Rudolf Colloredo* hr. *z Valdsee* (nar. 1585 v Praze); slouživ téměř po celou dobu války třicetileté po straně císařských, bojoval u Lužína tak udatně, že tam ze sedmi ran krvácel. Avšak největší činnosť, spojenou s obezřelostí, ukázal při bránění Prahy r. 1648, začež byl od císaře na polního maršálka povýšen.

Výteční generálové císařští při jezdectvě byli *Bohumil Jindřich* hr. *z Pappenheimu*, *Jan* svobodný pán *z Werthu* a *Jan* hr. *Špork*.

---

zal, poručiv, aby mlče jen pokleknul. Fahrensberg tedy tak učinil; ale když kat mečem mávnul, odsouzený shýbnuv se, unikl seku a seskočil s lešení, utíkaje mezi lid a nechtěje živou mocí zase na lešení vystoupiti. Proto rozkázal Aldringen čtyřem katům, aby provinilce na kusy rozsekali. A tak se i stalo. Den po tom masakrování přijel od císaře z Vídně kurýr, nesa milosť Fahrensbergovi. Srov. C. A. Schweigerd-ovy „Oest. Helden u. Heerführer," sv. I. str. 785.

*) Naučný slovník, sv. I. str. 144. — Berthold, sv. I. str. 169.

Polní maršálek *Pappenheim*, nar. 1594 na zámku Pappenheimě, pocházel ze staré rodiny švábské a již jako jinoch dával na jevo ohnivou mysl válečnou a vroucí horlivosť k víře katolické. Velmi krátké bylo jen žití jeho, ale i za ten krátký čas proslul co vojevůdce neunavnou činností, jíž sobě sám protivník jeho Gustav Adolf vážiti uměl, nazývaje soupeře svého prostě „dokonalým vojínem.“ Padl v bitvě u Lužína skoro v touž chvíli, v níž také Gustav Adolf zastřelen. Dověděv se o smrti tohoto, umíraje děkoval Bohu, že „nejúhlavnější nepřítel víry katolické“ současně s ním zahynul. Tělo Pappenheimovo, přečetnými jizvami na důkaz jeho vzácné udatnosti pokryto, uloženo jest u premonstrátův Strahovských v Praze.

Generál *Jan Werth* (nar. 1594 v Brabantsku) vstoupil r. 1622 jako prostý jezdec do služeb válečných a po 23 let vodil vojsko bavorské a později ligistické proti nepříteli s podivuhodnou vytrvalostí a smělostí. Byl mistrem ve válce tak zvané malé (partizanské), jmenovitě v napadání rozptýlených zástupův nepřátelských, a válečníkem z přesvědčení. Nerozmýšleje se, vrhal se na nepřítele, kde ho dostihl, a škodil mu jak jen mohl. Nehleděl sobě ani lesku ani bohatství vezdejšího. V bitvě Nördlinské vlastní rukou zajal švédského generála Horna. Werthovi jezdcové téhož dne ukořistili 75 nepřátelských praporův. Velmi smělé bylo r. 1636 jeho polní tažení do Francouz, v němž jeho čety až k Paříži zajížděly. Vojové francouzští před ním ustupovali, pevnosť po pevnosti padala do jeho rukou, až konečně ohromné přesile ustoupiti musel. Když v březnu 1647 kurfiršt Maximilian příměří s Francií a Švédskem byl uzavřel, Werth přestoupil k císařským. Zemřel v Benátkách (českých) r. 1652.

Hrabě *Špork* (nar. 1597, zemřel 1679) pocházeje ze schudlého šlechtického rodu, dal se na vojnu ve věku mladistvém a vynikl po čas třicetileté války a i potom proti Turkům jak osobní udatností, tak i zručností a rychlostí u provádění odvážných podnikův, účastniv se za toho občasí přečetných potyček. Bojoval nejen v Němcích, anobrž i v Uhrách, v Polsce a v Dánsku i Nizozemsku. Nejslavněji vynikl ve válce turecké a získal sobě jména slovutného, jsa postrachem nepřátelům. Maje věku svého 82 let, zemřel ve Městci Heřmanově.

Jindřich hrabě *Holk*, polní maršálek, rodem Dán (nar. okolo r. 1590 na ostrově, řečeném *Alsen)* sloužil zprvu jako plukovník králi Kristianu IV. a hájil statečně Stralsund proti Valdšteinovi. Po míru Lubeckém získal jej Valdštein pro služby císařské, v nichž se záhy na mnoha místech osobní statečností a zmužilostí vyznamenal a za krátký čas hodnosti maršálkovy dostoupil. Zemřel r. 1633 morovou ranou. Holk byl *mistrem* ve *válce* tak řečené *malé*, vodě směle, obezřele a vítězně malé zástupy proti houfům poměrně silnějším; jen že na svých válečných výpravách nejednou nemilosrdně, ano ukrutně proti obyvatelstvu sobě počínal a země nepřátelské nelidsky vydíral. Tak za jedné takové výpravy do Sas vyvezl prý odtamtud válečnou kořisť na 12000 vozích a odňal 15000 kusů dobytka hospodářům. Ferdinand II. povýšil jej do stavu hraběcího a podělil ho některými statky v Čechách.

Z vojevůdcův švédských nejprvnějším sluší jmenovati *Gustava Adolfa*. Gustav Adolf, syn krále Karla IX. (nar. r. 1594), i jako král i jako vojevůdce náleží k nejznamenitějším zjevům na

poli politickém i na poli umění válečného.*) Velkomyslnosť, vlídnosť a přívětivosť byly jeho údělem; ohromná duševní převaha, spojená s osobní udatností, osvojila sobě moc a vládu nad podřízenými v té míře, že vojínstvo rozkazům i vůli jeho bezděky a odmluvy se podrobovalo. Byl mistrem u válečném umění, dovedným organisátorem, důmyslným strategem i obratným taktikem. Umění válečné zdokonalil mnohými opravami, které pak znenáhla i do jiných vojsk byly zavedeny proto, že se okázaly býti neodolatelnými. Zástupy pěšími uměl pohybovati lehce a rychle, jako žádný z jeho protivníkův. Řídě se pravidlem, že jízda k tomu jest, aby spíše sekala, nežli střílela, dokázal, že byl také umělým generálem jezdeckým. Avšak k jeho nejhlavnějším vítězstvím přispělo předkem pořízení a výdatné zužitkování lehkého a četného dělostřelectva. Bojoval vítězně proti Dánům, Rusům, Polákům a katolickým vojům v Němcích, zůstávaje vítězem i v bitvě, v níž nepřátelská kulka předčasný konec životu jeho byla učinila.

Švédského generála *Gustava Horna* (nar. 1592) dlužno nazvati nejlepším bojovníkem, vyšlým ze školy Gustavovy Adolfovy. Byl zetěm kancléře Oxenstjérny. U Nördlink stihla jej nehoda, že byl od císařských zajat, v Bavořích po 8 roků ve vazbě držán a teprv r. 1642 ku přímluvě francouzského krále Ludvíka XIII. ze zajetí propuštěn. R. 1644 velel švédským vojům ve válce proti Dánům, jež k míru přinutil, byv

---

*) Císař Napoleon I. vřadil Gustava Adolfa mezi 6 největších — dle svého mínění — vojevůdcův; jsou to Alexander Veliký, Hannibal, Julius Caesar, Gustav Adolf, Turenne a princ Evgen.

za své válečné úspěchy hodností maršálkovou podělen.

Jan Gustavson Banér, polní maršálek, neobyčejnou ráznosti a smělostí vynikal nade mnohé své vrstevníky. Přiznával se k zásadě, že hlavní činy válečné třeba hledati u svádění bitev a nikoliv v dobývání pevných míst. Byl výtečným vojska organisátorem, a byť i někdy za doby letní zástupové jeho za příčinou slot a neřestí válečných v kázni a snad i jinak se byli zviklali, Banér zajisté po dobu zimního odpočinku zase zřídil vojsko své tak dokonale, že příštího jara bylo dalších potyků schopno. Rád sám s sebou v úradu vcházel a své plány zatajoval. Avšak veda válku, sobě ukrutně a nelidsky počínal. Plameny, drancování a loupeže naznačovaly dráhu, kudy vojové Banérovi se ubírali, nechať již táhli územím přátelským nebo nepřátelským.*)

Lennart Torstenson (nar. 1603), ačkoliv těla slabého a churav, přece co do umění válečného ve všem se vyrovnal Banérovi, ač jest-li že ho nepředčil. Co kdy kde podniknul, svědčí o jeho zmužilosti, ducha přítomnosti a vytrvalosti. U svých žoldnéřův byl velice oblíben. Byv nad Banéra daleko mírnější, hleděl, seč byl, překážeti ukrutnostem a ohavnostem, na obyvatelstvu páchaným. Trpěl velice dnou, i museli ho někdy v bitvě na nosítkách z místa na místo dopravovati, což bylo také příčinou, že po svém k Vídni tažení velitelstva se vzdal a se vrátil do Švédska, kde v 48. roce věku svého zemřel.

Co do surové povahy, smělosti a krutosti, na stejné asi výši s Banérem stojí švédský generál *Karl Gustav Wrangel* (nar. 1613), jako voje-

*) Barthold, sv. I. str. 169.

vůdce však nijak se mu nerovná. Jest významné pro jeho krvelačnosť, že obdržev zprávu o konečném míru vestfálského uzavření, kloboukem zlostně o zemi hodil a ho nohama rozšlapal; neměl ť ještě dosti na mnoholetém krve prolévání.

Vojínem velmi přičinlivým a umění válečného důkladně znalým byl *Bernhard, vévoda Saso-Výmarský*. Jsa povahy ohnivé, odvažoval se a to šťastně ke smělým podnikům vojenským. Po smrti Gustava Adolfa mezi bitvou Lužínskou převzal nejvyšší velení nad Švédy. R. 1633 dostal od Oxenstjerny v léno zboží biskupství Bamberského a Vürcpurského pode jmenem „vévodství Franckého;“ ale bitvou Nördlinskou opět země té pozbyl.

Vévodu Brunšvického Kristiana (nar. 1599), správce někdejšího biskupství Halberstadtského, náleží připočísti k dobrodruhům v nejširším smyslu toho slova, kteří bažili po vojenských činech, jen aby z nich kořistili a sebe obohacovali. Jsa horlivým přivržencem Friedricha Falckého, vévoda Kristian nosíval prý rukavici Alžběty, choti Friedrichovy, jako ozdobu na své přílbici. V Paderborně dal popleniti kostely katolické a ze stříbra vyloupeného razil tolary s opisem německým: „Přítel boží — kněžstva nepřítel.“ *) A když mu v bitvě u Fleurus (fléry) dne 19. srpna 1622 dělová koule byla rozdrtila levé rameno, jež pak lékaři amputovati museli, rozkázal, aby po čas lékařské operace bubny vířily a polnice hlaholily. A hned potom na památku toho dal zase bíti tolary s opisem latinským: „Zbývá druhá“ (roz-

*) Po německu: „Gottes Freund und der Pfaffen Feind.“

uměj) ruka.*) Prostopášný dobrodruh tento zemřel v mladém věku r. 1626.

Z nižších velitelů švédských třeba bychom připomenuli generála *Jana Kristofa* hraběte *Königsmarka* (nar. 1600). Z počátku stál ve službách císařských, ale r. 1630 přešel ke Švédům. Nám Čechům zůstal v neblahé pověsti jako marný oblehatel Starého a Nového měst Pražských z r. 1648. Jako většina generálů švédských, i on proslul plundrováním a hrabivostí, r. 1648 oloupiv jmenovitě královský hrad pražský o četné nenahraditelné poklady vědecké a umělecké, které do Švéd poslal.

Vypsati válečnictví francouzské a charakteristiku francouzských vojevůdcův, kteří války třicetileté se byli zúčastnili, zejména vylíčiti nejprvnější z nich *Ludvíka II.* Bourbonského, prince *z Condé Enghienského* (jejž obyčejně Condé-m Velkým nazývali) a slavného *Jindřicha Turenne-a*, vikomta *de la Tour d' Auvergne* (tyren vikon d'la túr d'overň), přesahovalo by meze vypravování našeho.

Zbývá jen, abychom se ještě zmínili o *kázni* tehdejšího žoldnéřstva vůbec a o tom, jak se *vojínstvo* tehdáž *opatřovalo* a *vyživovalo.*

Bohužel tu třeba vyznati, že kázeň vojenská nebývala stálým hostem v leženích té i oné strany válčící. Ve vojště švédském král Gustav Adolf arciť neuprosně přihlížel k přísnému řádu a k poslušnosti mužstva svého, jehož chování z počátku v pravdě bylo vzorné. Ale netrvalo dlouho a vojenská kázeň z táboru jeho i příštích jeho u velení nástupcův se vyhostila. Již r. 1632 v táboře před Norimberkem král německým žoldnéřům svým vytýkal řadu nejtěžších, jimi spáchaných zločinův.

*) Po latinsku: „Altera restat.“

Za přítomnosti nižších i vyšších důstojníků vinil svůj lid z loupeže i krádeže, řka, že s ošklivostí od něho odvracuje vzhled svůj. A po smrti krá-lově nekázeň hůře, než kdy jindy, řádila ve vojště švédském. Loupeže, pleny, krádeže a žhářství co den se střídaly. Švédský generál Pfull, známý zvláště svou plenivostí po českém jihozápadě, vychloubal se, že *on jediný šest set vesnic českých byl vypálil!*

Jelikož po kořisti baživalo i vyšší důstojnictvo, není s podivením, jest-li že i mužstvo podřízené loupežilo a občany vydíralo. A velmi zhusta toto peněz, klenotův a jiných věcí vydírání dělo se způsobem nejrafinovanějším, bývajíc spojováno s nejhroznějšími mukami, na majetnících pácha-nými, se zajímáním a vězněním rukojmí a s ji-nými ukrutnostmi. O nějaké *přísnější* subordinaci, zvláště ve druhé polovici války třicetileté, nebylo už ani řeči. Svazky vojenského poslušenství stále tolik se uvolňovaly, až z toho nejednou, jmenovitě ve sboře Výmarském, vojenská vzpoura byla vzešla.

A podobné věci děly se též ve vojště císař-ském a jeho spojencův. Vždyť i sám nejvyšší sudí v Čechách *Jindřich z Kolovrat*, žaluje na vojsko císařské, že prý „s obyvateli zemskými jako se psy nakládá a nad Turky hrozněji sobě počíná.“*) A v listě ode dne 7. února 1632 Vilém Slavata témuž nejvyššímu soudnímu úředníku píše: „Na statku Košumberském z přinucení vojákův (císařských) tak veliké kontribuce peněžité, obilné a jiné musely se až dosud odvésti, že není možná více odevzdati. Neb cokoliv peněz v důchodech

---

*) Dle původního listu v arch. Jind. Hrad.

mých a obilí na sýpce zámecké bylo, poddaní tím založeni jsou na věčné časy.“ *)

Valdšteinovi jenom nejpřísnějšími tresty bylo lze, kázeň svých vojínův udržovati na uzdě. On nařizoval svým plukovníkům a důstojníkům, aby bděli nad pořádkem, čině je zodpovědny ze zločinův podřízeného mužstva. **) A bylo-li mu ohlášeno, že žoldnéř některý nějaké zhovadilosti, lupu nebo plenu se byl dopustil nebo proti vojenské subordinaci se prohřešil, říkával: „Na šibenici s tou bestií!“ a krátký ortel ten býval hned na místě vykonáván.

Opatřování a výživa vojáků ve vojště císařském v poli bývala dostatečna, ba někdy i přes potřebu hojna. Pěšímu denně podáváno půl druhé libry (0·84 kilog.) chleba, máz ($1\frac{1}{3}$ litru) vína nebo dva mázy piva a 20 krejcarů týdně na maso. ***) Libru masa platili po čtyřech krejcařích. Opatření výživy vojínu jezdeckému bývalo ještě o něco hojnější, jelikož jezdcovi bylo dovoleno, přibrati sobě čeledína koňáka ke hlídání koně. Nicméně potrava takto vyměřená nemohla dostačovati těm ženatým žoldnéřům, kteří své rodiny v poli při sobě mívali. Proto takové žoldnéřstvo shánělo svou i své rodiny výživu odjinud. Generál Melander v březnu 1648 dostav ostrý rozkaz, aby přítrž učinil loupežím a drancování svých vojákův, odpověděl takto: „V armádě císařské a bavorské nachází se zajisté více než 180000 duší, buďsi již bojovníkův, vozatajův, pakostův, žen nebo dětí, které

*) Antonín Rybička v „Památkách archaeol. a míst.;“ r. 1860 str. 55.

**) List daný dne 31. ledna 1632 v arch. Jind. Hrad.

***) Vedlé „Ordonance o vojenském opatřování“ od r. 1640, uložené v arch. Jind. Hrad.

všecky třeba živiti. Z opatřoven válečných vydává se však proviant pouze pro 40000 skutečných vojákův a tu nevím, odkud a z čeho má se ostatek těch 140 tisíc osob stravovati a vyživovati; vezmouť tedy za vděk tím, cokolivěk kde najdou.“ *)

Žoldu při pěchotě měsíčně dostával:

plukovník	600 zl.
podplukovník	150 „
major (praporník)	80 „
vojenský sudí (auditor, u Němců Schultheisz)	60 „
polní kaplan	24 „
sekretář	28 „
pobočník	28 „
proviantmistr	24 „
profous	44 „
povozný dozorce (vozovník)	20 „
setník	150 „
poručík (tehdáž zástupník)	50 „
praporečník	35 „
šikovatel (tehdáž řečený feldwaibl)	25 „
polní písař	18 „
vůdčí (při štábu)	18 „
furýr (účty vedoucí)	18 „
polní ranhojič (felčar)	18 „
desátník	6 „
svobodník	4 „
pištěc	4 „
žoldnéř obecný	3 „

Desátníkovi vydáváno krom toho po dvou porcích potravin, svobodníku, bubeníku, pištci a žoldnéřovi prostému po jedné porci denně.

Výdaje za opatřování vojenské bylo zapraviti od obyvatelstva toho kraje, kde vojsko právě me-

*) Laroche, sv. III. str. 441.

škalo. Výlohy na opatřování císařských vojínů v zemích dědičných pravidlem s daní se srážely.

Nebude nevhod, zmíníme-li se ještě ku konci o věci ve vojenské organisaci nenedůležité, totiž o tom, že po uzavření míru vestfálského v císařských zemích dědičných poprvé *stálé vojsko* v život vešlo. Až do těch dob pluky po válkách bývaly obyčejně rozpouštěny; ale po míru 1648 v dědičných zemích zůstalo důstojnictvo i mužstvo *devíti plukův pěších, devíti kyrysnických a jednoho* pluku *dragounského* pohromadě při svých praporcích ve *stálém žoldu a stravování erárním.* Při pěchotě byli to plukové: Buchheimův, pluk Leopolda Viléma (vévody Badenského), pluk Ranfftův, Valdšteinův, Traunův, Souches-ův (suš-ův), Costi-ho, de Mers-ův a Starhembergův; při kyrysnictvu: pluk Piccolomini-ho, de Werthův, Montecucculi-ho, Sporkův, Gonzagův, Philippův, Walterův, Götzův a Khevenhüllerův; při dragonech pluk, jehož majetníkem byl plukovník De la Corona. Z těchto devatenácti řečených plukův až po dnes *nepřetržitě* zůstaly jenom tři; jest to nynější český pěší pluk *jedenáctý* (z Písecka doplňovaný), tehdáž zvaný *de Mersův*, pak moravský pěší pluk *osmý* (doplňovaný z Brněnska), tehdáž *Starhembergův*, a nynější hulánský pluk číslo 9. (nyní doplňovaný z Bukoviny) tehdá řečený *De la Corona.* Jsou tedy tito tři plukové nejstarší všech pluků rakouských. Nynější český pluk kyrysnický číslo 8. svůj původ — ale jen na základě tradice historicky nezjištěné — odvozuje od r. 1618; avšak pokud nám známo, z písemných akt udání toto doložiti nelze.

Částka čtvrtá.

Vypravování příběhů válečných. Válka falcká od r. 1621 do r. 1623.

Mansfeld v horním Falcku. — Tilly stíhá Mansfelda. — Potyčky mezi oběma. — Ústup Mansfeldův do Falcka Porýnského. — Skrovné výsledky polního tažení z r. 1621. — Počátky polního tažení r. 1622. — Mansfeld spojí se s markrabětem Badensko-Durlašským. — Porážka Tilly-ho u Wieslochu. — Tilly potře markrabě Badenského u Wimpf (Wimpfen). — Španělé a ligisté přepadnou u Höchstu nad Mohanem vévodu Kristiana Brunšvického. — Friedrich Falcký propustí ze služeb Mansfelda i Kristiana. — Odchod obou do Holandu a porážka jejich u Fleurus. — Polní tažení r. 1623. — Bitva u Lohna. — Mansfeld vrhne se do Frieslandu. — Konec války falcké. — R. 1624 zbraně po obou stranách odpočívají. — Spolek mezi Angličany, Holandskem, Francií a Dánskem proti císaři.

Když císařští a ligisté po bitvě Bělohorské po Čechách a na Moravě (r. 1621) poslední zbytky českého povstání poráželi a udušovali, Mansfeld po svém z Čech ústupu nezůstával nečinným. Naverbovanými v Horním Falcku vojíny záhy rozmnožil se malý sbor na 20000 mužův a nedaleko Vaidhaus (něm. Waidhausen), jihozápadně od Boru (Hayd), rozložil se táborem, jejž polními náspy opevnil. Zůstal blízko českého pomezí zajisté jen za tím úmyslem, aby odtud brzy zase do

Čech vtrhnul. Tilly, aby tomu překazil, po vzdání Plzně obrátil se také do Horní Falce a brzy potom v několika menších potyčkách srazil se s Mansfeldskými, kteří skoro všude bojiště opanovali. Ale to nepotrvalo dlouho. Maximilian, vévoda Bavorský, s novými posilami přidal se k Tilly-mu a oba tito vůdcové ligističtí počali proti Mansfeldovi operovati tak obratně, že nechybělo mnoho a byli by ho se vším sborem zajali. Aby tomu nebezpečí unikl, Mansfeld dal se na oko do smlouvání s Maximilianem, jako by se úplně vzdáti chtěl. A když pak vévoda svolil k příměří, Mansfeld chytře použil té příležitosti a tajně ustoupil do Falcka Dolního (Porýnského). Tam přibyly k němu ještě některé zbytky výpomocného lidu falckého a anglického. Těmi sesílen Mansfeld postavil se proti Španělům, jimž velel Cordova. Ale nenašed dostatečné výživy pro svůj sbor, odebral se pochodem do biskupství Speyerského a odtamtud na podzim do Elsas, kde po dědinách přezimoval, kdežto Falčané a Angličané zůstavše v Dolním Falcku, u Steinu ležení zatáhli a v něm se opevnili, pozorujíce Španěly. Když pak také Tilly, aby Mansfeldské stíhal, do Dolní Falce arci poněkud pozdě byl odešel a se tam se Španěly spojil, vojsko falcké a anglické opustilo polní své ležení a vrhlo se do pevných měst falckých, kde je Španělové a ligisté marně obléhali. Tím skončilo se polní tažení v jižních Němcích.

V severním Německu Kristian, vévoda Brunšvický, pokoušel se o to, aby landkrabě Hesso-Darmstadtské od strany císařovy odtrhl. Proto vpadl vojensky do země landkraběte; ale Darmstadtští a vojsko ligistické donutili ho k ústupu, po čemž se vévoda, ničeho nepořídiv, uchýlil do biskupství Paderbornského.

Jak viděti, výsledky polního tažení z r. 1621 byly tedy dosti skrovny. Obě strany zbrojily se po čas zimní, aby na jaře pokračovaly v boji, v němž ligisté a Španělové již rozhodnějších úspěchův, ano přednosti, se byli dodělali.

Mansfeld na jaře 1622 s počtem vojska dosti značným postavil se do pole, vešed ve spojení s Jiřím Friedrichem, markrabětem Badensko-Durlašským. Oba vtrhli spojeně do Dolního Falcka, aby odtamtud vypudili Tilly-ho. Z počátku se štěstím se potkávali. Dne 15. dubna u Wieslochu (2 míle jižně pod Heidelbergem) porazili na hlavu Tilly-ho, jenž tu těžkých ztrát utrpěl. Ale na místě, co by oba spojenci dobytého vítězství pospolnými novými podniky měli zužitkovati, Mansfeld odtrhl se od landkraběte, aby o sobě bojoval. Podnik Mansfeldův hlavně čelil proti arciknížeti Leopoldu, který v opevněném ležení nedaleko Drusenheima něco vojska byl shromáždil. Mansfeldovi ovšem se poštěstilo, arciknížete se znamenitou ztrátou poraziti, ale zatím Tilly spojen s Cordovou dne 6. května u Wimpf (Wimpfen) na Nekaru na pomezí badensko-virtemberském napadl osamotnělého markrabě Badenského a zničil jej takořka úplně. Badenský sbor se rozpadl, rozutíkal a větší díl zbylých vojákův jeho odešel do ležení Mansfeldova. Tím počet sboru Mansfeldského arci poněkud se sesílil; nicméně Mansfeld netroufal sobě proti vítězným mocnějším Španělům a ligistům ničeho podniknouti. Ale za to obrátil se proti landkraběti Hesso-Darmstadtskému, aby pomstil loňskou porážku, kterou landkrabě Kristianovi, vévodě Brunšvickému, byl způsobil. Mansfeld dobyl města Darmstadtu a vyssáv notně zemi, odtáhl zpět do Mannheima, kde vedlé úmluvy oče-

kával vévodu Brunšvického, aby s ním spojen v Dolním Falcku udeřil na Tilly-ho a Cordovu.

Vévoda Kristian jsa na pochodě k Mansfeldovi v čele 20000 mužův, hotovil se u Höchstu ku přechodu na levý břeh Mohanu, když mezi tím naň Španělové a ligisté vrazili a jemu několik tisíc mužův porubali. Kristian však přece prosekal se se 13000 svého lidu do Mannheima a spojil se s Mansfeldem.

Ale i nyní jsouce spojeni, neodvážili se k bitvě s Tillym. Odtáhli do Elsas, zabývajíce se obléháním a dobýváním některých opevněných měst.

Toho času Friedrich Falcký k žádosti krále anglického snažil se císaře pohnouti k smířlivosti a proto dne 22. července psal Mansfeldovi, že ani jeho ani Kristianových služeb více nepotřebuje. Mansfeld a Kristian, nechtíce své zástupy rozpustiti, dali se u vyjednávání s Holandskem, že vstoupí do jeho služeb. Ubírajíce se pak za svým novým povoláním, byli dne 29. srpna u Fleurus*) od Španělů, vedených Spinolou, napadeni a na hlavu poraženi. Jen s nepatrnými troskami svých houfů přitáhli do Holandska, kde však nebyli přátelsky uvítáni. To pohnulo oba, že se opět obrátili do Němec. Mansfeld asi se 12000 muži odešel do východního Frieslandu a do Oldenburska, Kristian do krajiny Osnabrükské.

V polním tažení z roku 1623 Tilly opět dosáhl nových vítězství. Z Dolního Falcka, nyní úplně pokořeného, na jaře s vojskem ligistickým

*) *Fleurus* (fléry), městys v nynější Belgii v provincii Henegavské, také proslulý třemi pozdějšími bitvami; r. 1690 bojovali tu Francouzi proti Němcům a Holanďanům, r. 1794 proti Rakušanům, r. 1815 proti Prusům.

odtáhl k pozemí kraje Dolnosaského,*) maje v úmyslu, vévodu Kristiana buď smlouvou nebo násilím ku složení zbraně přijměti. Smlouvání nevedlo k žádnému cíli. Proto postoupil Tilly proti vévodě a dne 6. srpna nedaleko města Lohna svedl s ním bitvu. Voj Kristianův, ke 20000 mužův počítající, byl tu téměř všecken zničen, 4000 m. pobito, 7000 zajato, ostatek rozptýlen. Kristian asi se 3000 jízdných unikl do Holandska, a když mu tam byty odepřeli, odešel do Frieslandu k Mansfeldovi.

Vítězstvím u Lohna Tilly zničiv jednoho svých dvou odporcův, zašel také do východního Frieslandu, aby tam potřel Mansfelda. Frieslandsko jsouc zemí neschůdnou a močálovitou, mělo tehdá na jihu pouze jediný přístupný vchod do země, jejž Mansfeld dobře byl opevnil. Tilly vida, že proti Mansfeldovi ničeho nepořídí, nepokusil se tedy ani o útok na svého soupeře, ale odtáhnuv do landkrabství Hesso-Kasselského a odeslav do Vestfál malý pozorovací sbor pod velením generála Anholta, přes zimu v Kasselu se ubytoval.

Mansfeld ještě až do zimy udržel se ve východním Frieslandě; vyssáv takořka na dno všecken ten kraj a vydrav před svým odchodem na obyvatelstvu ještě 300.000 tolarův kontribuce válečné, rozpustil zdivočilé zástupy své, jejichž mužstvo s ostatek nemocemi a jinými psotami a svízeli na nepatrný počet se bylo ztenčilo. Frieslandsko toho času pozbylo ku čtyřem pětinám svého obyvatelstva; jen asi šestina příbytkův zů-

---

*) Dolními Sasy (Nieder-Sachsen) či krajem Dolno-Saským Němci nazývali krajiny někdejšího starého Saska, rozkládajícího se východně od Hanoverska a severně od Magdeburska podél dolejšího toků Labského až ku břehu „Německého (Severního) moře.“

stala obydlena. Mansfeld se 4000 muži odtáhl do Holandu.

Tím skončila se druhá episoda třicetileté války, *válka falcká.*

Roku 1624 zbraně všude odpočívaly. Toho léta ujednán spolek mezi Angličany, Holandem, Francouzy a Dány proti císaři. Až posud vedla se vojna v Němcích pomocí vojsk ligistických proto, že zástupové císařovi toho času stáli dílem na Moravě proti Bethlenu Gáborovi, dílem rozloženi byli v posádkách po Čechách, Moravě a Slezsku.

Částka pátá.

Válka dánská od r. 1625 do r. 1629.

Počátek války dánské. — Valdštein sbírá vojsko na prospěch císařův. — Tilly táhne na sever. — Odchod sboru Valdšteinova na bojiště. — Porážka Mansfeldova u předmostí poblíž Desavy. — Operace Tilly-ho. — Bitva u Lutteru na Barenberku. — Ústupy Dánův. — Polní tažení Mansfeldovo do Slez a přes Moravu do Uher k Bethlenu Gáborovi. — Valdštein táhne za Mansfeldem. — S Bethlenem uzavře mír. — Odchod Valdšteinův do Čech. — Smrt Mansfelda a Arnošta, vévody Výmarského. — Potyky sboru Šlikova ve Slezích. — Polní tažení Valdšteinovo do Slezska a vypuzení Dánův odtamtud. — Operace Tilly-ho na Labi proti Dánům. — Dánové vyjednávají o mír. — Postup Valdšteinův do Holšteina a Šlesvika. — Valdšteinovy podniky na březích moře Baltického. Marné obléhání Stralsunda. — Konec války dánské. — Mír Lubecký. — Částka lidu císařského poslána na pomoc Polsku, jiná Španělsku do Holandska, jiná do Italie. — Valdštein shromáždí své vojsko u Memmink. — Císař jest po vůli říšskému sněmu Řezenskému. — Ztenčení vojska císařského. — Valdštein sesazen s velitelství.

Nechtěl-li císař zabřednouti v úplnou na lize katolické závislosť, bylo mu nevyhnutedlně zapotřebí, aby počínaje nyní válku s Dánskem, vedl ji také s vojskem *vlastním* a samostatným. Ale sbírání lidu válečného vyžadovalo peněžitých prostředkův,

kterých na ten čas se nedostávalo, neboť přese všecko českých statků skonfiskování byly státní pokladnice prázdny.

Rozpaků těch pojednou císaře zbavil Valdštein, r. 1625 nabízeje se mu, že prozatím sebéře 25.000 mužův. Vídeňský dvůr ochotně přijal návrhy Valdšteinovy a patentem daným dne 24. června 1625*) jmenoval Valdšteina nejvyšším generálem a velitelem císařských vojsk v Němcích, slibuje mu ročního platu 72.000 zl. a určitou sumu o mnoha tisících zlatých za každý do pole postavený pluk. Tato vydání neměla se však zapravovati ze státní pokladny, nýbrž válečné kontribuce v říši německé vybíráním.

Vojsko Valdšteinem najímané počátkem srpna 1625 shromažďovalo se v Chebu a již dne 2. září počtem 13641 pěších a 2353 jízdných, úhrnem v síle 15994 mužův,**) vytáhlo do pole.

Zatím válka s Dánskem již byla nastala. Mansfeld a vévoda Kristian počali nepřátelství. Naverbovavše v Holandu 14000 žoldnéřův, vtrhli do vévodství Klevského a na levém břehu Rýna mezi Veselem a Reesem položili se táborem, v němž se byli ohradili. Zde čekal Mansfeld, až dánský král Kristian boj započne, aby se potom k vojsku dánskému přidružil. Král dne 17. června 1625 vytrhl z Holšteina, překročil Labe a pochodem táhl k řece Veseře. Hlavní jeho stan dne 7. července stál v Mindech (Minden).

Zatím vojsko ligistické pod Tillym z Hesso-Kasselska též k Veseře odtáhlo. Tilly-ho hlavní stan dne 7. července byl vytknut ve Vlotu (Vlotho)

---

*) Dle listiny, uložené v arch. Jind. V patentu Valdšteinovi dán titul „General-Obrist-Feldhauptmann."

**) Dle seznamu z arch. Jind. Hrad.

nedaleko Mind. Hrabě Anhalt se sborem 8000 m. pozoroval Mansfelda.

V měsících srpnu, září a říjnu ve krajině Poveserské svedeno pak mezi ligisty a Dány několik nepatrných bitek. Tak na př. dne 24. srpna a 13. září pod Nienburgem a dne 25. října u Seelze, ve kterých brzy ta, brzy ona strana zvítězila.

V ten čas Valdštein se svým sborem táhl skrze landkrabství Hesso-Kasselské a přirazil až ku Göttinkám, odkud po několikadenních pochodech by byl mohl spojiti se s Tilly-m. Ale Valdštein tak neučinil, nýbrž obrátil se do biskupství halberstadtského, odkud — arciť jen poněkud — kryl pravý Tilly-ho bok a pohrožoval současně Brunšvicku. S ostatek Valdšteinovo vojsko zůstalo nečinno. Císařský vojevůdce v tu dobu vyjednával s Jiřím, vévodou Luneburským, a s vévodou Celleským, chtěje oba ke spolčení s císařem přijměti.

Koncem října vojska v poli stojící rozložila se po dědinách, aby se v nich přes zimu ubytovala. Valdštein s císařskými osadil Halberstadt, Halle a Desavu, svůj hlavní stan zaraziv v Ašerslebech (Aschersleben). V osadách mezi těmito městy po obou březích Polabských rozestavil menší vojenské detachementy a hlídky pozorovací. Desavu kryla nedaleká hradba mostová, při Labi vystavěná. Naproti Valdšteinu v okolí Magdeburském stál Arnošt, vévoda Výmarský.

Ligisté rozložili se mezi řekou Leinou (přítokem Allery) a Veserou. Tilly-ho hlavní byt byl v Alefeldu. Jemu naproti stáli Dánové za Allerou s hlavním stanem v Rothenburku. Mansfeld toho času neměl žádného podílu ve válečné ope-

rací. On na podzim odešel do krajin při dolním Labi a stál v Lauenburku a v jeho okolí.

Valdšteinovi v skutku podařilo se, i vévodu Luneburského Jiřího i Celleského pro věc císařovu získati. Jiná německá knížata, až posud po straně Dánův stojící, počala kolísati. Ale za to Dány podporovali neněmečtí spojencové tak vydatně, že králi Kristianovi nebylo za těžko, počíti nastávající polní tažení s počtem vojska dosti znamenitým. Plány královy nesly se daleko a byly následující. On sám s hlavním vojem svým chtěl proti Tilly-mu operovati, do Durink vtrhnouti a drobná knížata saská pro svou věc získati. Arnoštovi Výmarskému uloženo, aby proti Valdšteinovi bojoval, a Mansfeldovi, aby skrze Branibory vtáhl do Slezska, pak se spojil s Bethlenem Gáborem a k Vídni zamířil. Bylo tedy v úmyslu jejich, se dvou arciť příliš od sebe vzdálených stran voje císařovy obejíti, což by ovšem jen tehdá se podařilo, kdyby strana protivná byla vládla vojskem, na sta tisícův počítajícím.

Polní tažení Dánové počali postupem k Volfenbüttlu. Vévoda Výmarský odeslán do Vestfálska. Kristian Brunšvický postoupil přes Mindy a Hameln do landkrabství Hesso-Kasselského.

Tilly toho času byl odtáhl do Hildesheima, a vida sebe těma oběma nepřátelskými pochody v bocích i zádech ohrožena, krom toho obávaje se, že by tím spojení jeho s Valdšteinem se přerušilo, ustoupil do Paderborna.

Avšak strategický ten úspěch Dánův dlouho nepotrval, a to hlavně za příčinou znamenité porážky, kterou Valdštein Mansfeldovi byl připravil. Mansfeld totiž už v měsíci únoru opustil své byty na Dolním Polabí, v březnu přepadem dobyl města Srbiště (něm. Zerbst) v Anhaltsku a postoupil až

k Labi nedaleko Desavy za tím úmyslem, aby císařským odňal mostovou hradbu na Labi, anaž Desavu kryla. Mansfeld hradbu tu náhle přepadl, a jelikož se přepad nezdařil, jal se ji pravidelně obléhati. Sbor jeho čítal 20000 mužův se 30 dělostřelbami. Mansfeldští hnali několikkráte útokem na okopy, ale císařská posádka pod velením plukovníka Aldrigena útoky vítězně odrážela. Tím arci počet mužstva jejího se stále umenšoval tak, že jedna každá z rozsáhlých hradeb jen málem lidu vojenského osazena byla. Aldringen tedy požádal Valdšteina za pomoc. Tento dostavil se sám k místu. Mansfeld dne 25. dubna nařídil obecný útok na hradby. Posádka nemohouc valné přesile odolati, již opouštěla předprsně. V tu rozhodnou chvíli pěchota, právě na výpomoc k místu přibyvši, vstoupila přes labský most do hradeb předmostových a vložila se rázně v potyk i v obranu hradeb. Za pěchotou na bojiště přispíšila jízda a ukryla se na pravém pobřeží. Baterie císařských, na levém břehu postavená, výdatně a záhubně postřelovala levé křídlo útočníkův. Mansfeldským bylo v nepořádku ustupovati. Nyní jezdectvo ze svého úkrytu vyjelo, a nepřátelské jezdce přepadlo, ana pěchota z hradeb do pole vystoupíc, také ofensivy se chopila. Mansfeldští nemohouce obratnému a způsobilému manevrování Valdšteinských odolati, na všech stranách dali se na útěk. Valdštein odňal jim 10 střelb a 40 praporův, pobil 3000 mužův, stíhal utíkající až k Srbišti, obsadil to místo a vrátil se pak do Desavy. O dalších operacích Valdšteinových a Mansfeldových, nestýkajících se přímo s operacemi ligistův a Dánův, zmíníme se později.

Za příčinou porážky Mansfeldovy byli vévoda

Výmarský a Brunšvický k hlavnímu voji dánskému zavoláni.

Tilly nyní vtrhnul do landkrabství Hesso-Kasselského a přísně pokutoval jeho obyvatelstvo proto, že krátce před tím, hlavně k pobídkám Kristiana Brunšvického, velmi nepřátelsky k císařským se bylo chovalo.

Za dnů nejblíže příštích zabývalo se vojsko ligistické i dánské obléháním některých pevností. Toho času po krátké nemoci ve Volfenbüttlu zemřel Kristian, vévoda Brunšvický.

Dne 29. července generál Fürstenberg zvítězil nad dánským sborem, jemuž velel hrabě porýnský Otto Ludvík, přinutiv Dány k ústupu od pevnosti Kalenberga (v Hanoversku), již byli obléhali. Ale za to bylo Tilly-mu upustiti od dobývání Göttink a ustoupiti do Geismaru, když Kristian král ku Göttinkám se byl přiblížil.

Dne 12. (22.) srpna*) hlavní síla Dánův stála před Duderstadtem. Zatím Valdštein poslal plukovníka Desfours-a (defúr-a) s 32 kornetami (škadronami) jezdeckými a dvěma pluky pěšími na výpomoc Tilly-mu, který dne 13. (23.) srpna na míli cesty od Duderstadtu se byl polem rozložil. Protivníci stáli sobě tedy tak blízko, že bitva ve dnech nejblíže příštích byla nezbytna. Ale král Kristian

---

*) Po čas třicetileté války katolíci řídili se již dle opraveného kalendáře Řehořského, kdežto protestanté teprvé r. 1700 k opravám těm přistoupili. Diference mezi oběma činila tehdá 10 dní, jež Řehoř z kalendáře starého byl vypustil. Jelikož ve mnohých spisech, o válce 30leté jednajících, brzy nového Řehořského (u spisovatelův katolických), brzy starého Julianského (u spisov. protestantských) kalendáře se užívá, při některých událostech ve své knize uvádíme i my obojí dátum kalendáře starého.

neměl se k tomu zvláště proto, že nemohl více spoléhati se na vévodu Brunšvického, jehož odpadnutí od Dánův uvedlo by Kristiana v nemalé rozpaky a nesnáze. Proto král odhodlal se k ústupu. Dánové dne 16. (26.) srpna odtáhli přes Dorsty (Dorsten) a Seesy (Seesen) do Lutteru na Barenbergu (v Brunšvicku). Tilly v patách sledoval krále. Tu pak mezi oběma přišlo k rozhodné bitvě. Obě strany měly po stejném počtu vojska proti sobě (asi po 25.000 mužův). Z počátku vítězství klonilo se k Dánům. Ale když se císařskému plukovníku Desfours-ovi poštěstilo, se třemi pluky jezdeckými nepřítele obejíti a v bocích i zádech napadnouti, an mezi tím Tilly po celé čelné čáře k útoku postoupil, bylo vítězství císařských pojištěno. Dánové u velikém zmatku ucouvli z bojiště, ztrativše 4000 mužův mrtvých se 67 praporci a 22 dělostřelbami. Třicet dánských setnin, které do zámku Lutteru se byly vrhly, po krátkém boji daly se do zajetí. Kristian zbytky rozptýleného vojska shromáždil ve Volfenbüttlu, odtáhnuv s nimi nad Demicemi (něm. Doemitz) na pravý břeh labský.

Potom Tilly zmocnil se ještě některých pevných míst v Dolních Sasích, od Dánův osazených, a rozložil své byty v území mezi Luneburkem a Magdeburkem. Dánové nedaleko Hamburka přešli opět na levý břeh polabský a zaujali krajinu mezi Buxtehude-m a Stade-m.

To předeslavše, přistupme k líčení dalších podnikû Valdšteinových proti Mansfeldovi.

Po vítězství u předmostí Desavského Valdštein postavil se zase u Desavy a dne 26. července postoupil k Srbišti. Touto posicí kryl pravý bok Tilly-ho tak výhodně, že tento výbojně (ofensivně) mohl Dány napadnouti. V Srbišti Valdštein zůstal

až do 7. srpna*) a uchýlil se odtud do Slezska. Proč tak učinil, hned povíme. Mansfeld totiž po porážce Desavské dal se pochodem do Branibor, kde jemu nikdo v cestu nevkročil. Uživ tedy té prázně, zorganisoval na novo svůj sbor a novým najímáním rozmnožil. K němu zase se svým lidem přidal se Arnošt vévoda Výmarský, a Mansfeld maje zase 16000 mužů pohromadě, odebral se přes Frankfurt nad Odrou do Slez, aby na základě umluveného plánu válečného spojil se s Bethlenem Gáborem.

Vyzvěděv Valdštein, že Mansfeld do Slezska se ubírá, dal jej prozatím plukovníkem Pechmannem se sedmi pluky jezdeckými a dvěma pěšími stíhati.*) Sbor Pechmannův však byl příliš sláb, než aby mohl Mansfeldovu do Slez vpadnutí překážeti, pročež převzal spíše úlohu pozorovací. Ve Slezsku Mansfeldovi skoro nikdo nepostavil se na odpor. On svedl sice několik nepatrných šarvátek s císařskými a jmenovitě s oddíly hotovosti zemské bitku u Žarova (Sorau), v níž hotovosť dílem potřel, dílem rozptýlil. Za přispění slezských protestantův beze všelikého namáhání zmocnil se pak některých pevností ve Slezsku a pojistiv si tím v zádech spojení s Branibory, táhnul Moravou přes Lipník do Uher,**) kde se ke sboru Bethlenovu připojil.

Zmáhající se výbojné podniky Mansfeldovy ve Slezích přijměly konečně Valdštejna, že vytrhnuv ze svého ležení u Srbiště, sám za Mansfeldem do Slezska se pustil. Vojsko císařské dne

---

*) Podlé seznamu „O rozdělování potravin," uloženém v arch. Jind. Hrad.

**) Dle seznamu ode dne 4. října 1626, ulož. tamtéž.

***) Laroche, sv. I. str. 164.

18. srpna přirazilo do Zahaně, *) a ubírajíc se přes Javory **) a Nisu, ***) přitáhlo dne 2. září do Olomouce. Ve Slezsku Valdštein zůstavil malý sbor pozorovací pod velením hraběte Šlika. Dne 3. září Valdštein odtáhnul do Kroměříže a odtud přes Uherský Brod do Hlohovce.†) Tam prostřednictvím palatina a bana horvatského dostalo se mu znamenité posily, tak že jeho armáda na 59000 mužů vzrostla. ††) Z Hlohovce císařští odtáhli na východ, přišli dne 20. září do Nitry směrem k Novým Zámkům, †††) a překročivše Nitru a Hron, dne 28. září přirazili k Levě (Levencz). §) Tomuto ráznému postupu gen. Valdšteina ani kníže Sedmihradské, ani Mansfeld nekladli téměř nijakých překážek v cestu, ačkoli zástupy jejich byly vojska císařského četnější, neboť Bethlen Gábor měl při sobě také 18000 Turkův, které mu paša Budínský na pomoc byl poslal.

Valdštein zaujav postavení u Levy, získal tím již znamenitého strategického vítězství nad svým protivníkem, jelikož odtud založil Bethlenovi přímý ústup a jemu pohrožoval. Tento vida se v úzkých, k bitvě s Valdšteinem se ani neodvážil, ale spíše na oko o příměří smlouvati se jal. Valdštein svolil a ustál v pochodě. Této přestávky pak

---

*) Vedlé listu, ulož. v arch. Jind. Hrad.

**) Něm. *Jauer*, na pravém břehu řeky Javorky čili divoké Nisy (10.000 obyvatelův).

***) Něm. Neisse, teď přední pevnost pruská (19.000 obyv.).

†) Jinak také *Frajšták*, uher. Galgocz, něm. Freistadtl ve stolici Nitranské.

††) F. Keyma „Geschichte des 30jährigen Krieges“, sv I. str. 303.

†††) Něm. Neuhäusel, uher. Érsekujvár.

§) Dle seznamu o rozdělování potravin, ulož. v arch. Jind. Hrad.

lstivě užil Bethlen a dne 10. října po tichu odtáhl ze své ohrožené posice. Touž dobou Valdštein musel zemskou hotovosť uherskou, jen na čas války zavolanou, od císařského vojska propustiti, jelikož její služebný čas byl vypršel. Tím a neméně i nemocemi počet císařských valně se umenšil; krom toho nastal jim také veliký nedostatek na potravinách.*) Za takových okolností Valdšteinovi nebylo lze kořistiti z dobytých prospěchův. On opustil tedy Levu a odešel nazpět do Nových Zámků, pak do Modré nad Prešpurkem a Moravou do Čech, kde se na zimu po dědinách rozložil a hlavní svůj stan v Praze vytýčil. S Bethlenem Gáborem pak, jak již na jiném místě udáno, na počátku r. 1627 mír uzavřen jest. Mansfeld vzav tedy odpuštění od knížete Sedmihradského, propustil své žoldnéře, kteří větším dílem do Slezska se byli rozešli. On sám měl v úmyslu cestovati do vlašských Benátek, aby sobě nových podpor pro příští podniky válečné vyhledával. Ale na cestě se roznemohl a v jedné vesnici dalmatské nedaleko Zadru náhle zemřel (1626).**) Smrtí tou císař zbaven jednoho z nejčinnějších odpůrcův svých. A skoro též v tu dobu zemřel Arnošt, vévoda Výmarský.

Po čas svého zimního pobytu Valdštein nezůstal nečinným, anobrž doplňoval vojsko své, k novým bojům se chystaje. Mělť na jaře zase už 40000 mužů pohotově, s nimiž chtěl odejíti do Slez, aby té země opět dobyl. Ve Slezsku

*) Podplukovník Rammer vedlé zprávy ode dne 13. listopadu (uložené v arch. Jind. Hradeckém) sobě stěžuje, „že mužstvo ani peněz, ani sousta chleba nemá.“

**) Hledě k povaze tohoto proslulého generála, srovnej co jsme ve svém spisu „Česká válka“ na str. 31—33 o Mansfeldovi byli pověděli.

totiž po Valdšteinově do Uher odchodu Slikův sbor potýkal se několikkráte s Mansfeldskými, a nemoha se tam udržeti, ucouvnul do Moravy, a Mansfeldští po Slezsku až k hranicím polským a moravským po pevnostech se rozhostili. Měli tam na jaře asi 14000 mužů s několika děly. Velel jim nyní dánský plukovník Miclov, maje k ruce českého exulanta plukovníka z Bubna jako velitele jízdy a plukovníka Karpizona jako velitele nad dělostřelectvem. *) Plukovník Miclov byl proslul svým pychem, lakomstvím a svou násilností, a proto byl velice nenáviděn od svých žoldnéřův, jež pro svou lakomosť ani dostatečně nevyzbrojil. Když válečné operace počaly, plukovník Karpizon ve válečné poradě navrhl, aby pevnosti Kozel, Opava, Sovinec (Eulenberg), Sternberk a Těšín se osadily, zbytek vojska aby se u Kozla soustředil a tam příští podniky Valdšteinovy očekával; „jeť prý,“ tak pravil Karpizon, „ku pravdě podobno, že Valdštein s hlavní mocí svou do Slezska se vrhne a na Moravě jen malý pozorovací sbor zůstaví; tu že by bylo záhodno, tento menší sbor napadnouti, potříti a pak do Čech vtrhnouti.“ **) Ale Miclov se rozhodnul, že bude u Kozela na protivníka čekati, čímž už napřed všelikého možného úspěchu se byl vzdal.

Valdštein počal v měsíci červnu své polní tažení do Slezska, rychle dobývaje pevnosť po pevnosti, v nichž Mansfeldští své posádky měli. Počátkem července vojevůdce císařský blížil se ku Kozelu. Ale Miclov nedočkav útoku Valdšteinova, se 2000 jezdci a se vší pěchotou chtěl přes Jablunkov do Uher uniknouti. Než, vlastní jeho plukové tomu zabránili, donutivše ho k obratu.

---

*) Laroche, sv. I. str. 202.
**) Laroche, sv. I. str. 203.

On tedy tak učinil, chtěje se svým lidem přes Branibory do nížin polabských ustoupiti a tam se s hlavní silou dánskou spojiti. Ale Valdštein napadávaje a plukovníkem Pechmannem stíhaje prchající sbor, potřel ho taktéž do posledního muže. Jediný Miclov unikl sám, aby králi dánskému zničení sboru ohlásil. Plukovník Karpizon byl zůstal se 4000 muži posádkou v Kozelu, pevnosti s hradbami tehdáž velice chatrnými. Nahlížeje, že by byl marný všeliký odpor, vydal pevnosť císařským za tou výminkou, že po 6 měsíců s lidem svým proti císaři bojovati nebude. Pak odešel též do Dolního Polabí.

Valdštein vypudiv poslední nepřátelské zástupy ze Slezska a zmocniv se všechněch pevných míst, podrobil opět tu zemi císaři. Zanechav posádky v pevnostech, nastoupil pochod do Branibor, aby se tam k Tilly-mu přidružil. *)

Tilly byl zatím vítězně proti Dánům bojoval, znenáhla všecky pevnosti na západ od Labe rozložené jim odjímaje, a nastoupil pochod do Lauenburku, aby tam příchod vojska Valdšteinského očekával. Byl-li král Dánský jediným Tilly-m už dříve přemáhán, po spojení Tilly-ho s Valdšteinem musel se nadíti porážek ještě citedlnějších.

Valdštein v druhé polovici měsíce srpna dostoupil až do nížin Dolního Polabí a dne 22. srpna sešel se s Tilly-m, aby s ním o příštích podnicích se uradil. Král Dánský pozbyv zmužilé mysli a nových porážek se obávaje, právě také odeslal zřízence k Tilly-mu, aby o mír vyjednávali. Ale císařští vojevůdcové předložili poslancům krá-lo-

---

*) Ve Slezsku Valdštein krutě stíhal všecky, kdož po čas nepřátelské okupace nechuť a nelibosť k císařským na jevo dávajíce, Mansfeldským byli nadržovali.

vým výminky tak ponižující a nesnadné, že král raději ve válce pokračovati sobě umínil.

Za dnů nejblíže příštích vojsko císařské a ligistické shromáždilo se u Petrova (n. Pötrau) na pravém břehu říčky Stehnice (n. Stecknitz). Valdštein potom odtáhl přes Mölln k Tritavě (Trittau), Tilly k Pinneberku. Dánský zadní voj pod velením hr. Thurna staršího ustoupil k Dithmaršům (Dithmarschen). Tilly oblehnul pevnosť Pinneberskou, statečně hájenou, a dobyl jí, pak obrátil se do biskupství Bremského, aby také odtamtud Dány vypudil. Když se mu to podařilo, rozložil své vojsko na zimu do bytův po Lauenbursku, Lunebursku a Brunšvicku.

Valdštein popošel přes Oldeslohe k Segeberku (v Holšteinsku), a když 24. září hrabě Šlik sbor dánský pod velením markraběte Badensko-Durlašského úplně byl porazil, bylo Dánům před návalem Valdšteinovým stále couvati. Brzy vojsko císařské podmanilo sobě celý Holštein i Šlesvicko, ano některé houfy prošly Jutlandem a dostoupili až do krajin nejsevernějších toho poloostrova. Vojsko dánské ještě v čas přeplavilo se na ostrovy, zůstavivši posádky v některých pevných městech. Císařští pak přezimovali v krajinách na pravém břehu Labském; některé oddíly odtáhly do Pomořan, uhostíce se ve městech na pobřeží Baltickém.

R. 1628 Valdštein obíral se velkolepými plány, pro něž také císaře získati hleděl. Chtělť na moři Baltickém vytvořiti válečné loďstvo, aby tím císaři také panství na moři pojistil. Ale dalekosahající plány Valdšteinovy se neuskutečnily. Vévoda Friedlandský byl sice patentem ode dne 20. dubna od císaře jmenován „generálem na moři Atlantském a Baltickém,“ ale příštímu admirálu

bylo předkem třeba lodí a opanování některých přístavův pomořských. Valdštein k tomu nejprvé vyhlédnul si Stralsund, nejdůležitější z tehdejších měst pobaltických; než město to zdráhalo se přijati císařskou posádku do svých hradeb. Avšak muž nezlomné povahy, jímž Valdštein byl, neodstoupil od svých zámyslův a ustanovil se na tom, že Stralsunda násilím dobude. Svěřiv Tilly-mu pokračování u válce proti Dánům na pevnině, sám se vší mocí válečnou, již po ruce měl, přitrhl k Stralsundu, aby ho se strany zemské dobýval. I obléhal po celé podletí město, které však velmi zmužile se bránilo a několik útokův odrazilo. Se strany námořní podporovali je Dánové a Švédi, čemuž císařští, nemajíce loďstva, zabrániti nemohli. Po několikaměsíčném obléhání Valdštein konečně v srpnu viděl se nucena od obléhání upustiti a své mužstvo službou ztrmácené a ztrátami ztenčené do bytů vložiti. Dopřáv lidu svému po nějaký čas nutného odpočinutí, vtrhl s ním do Holšteinska, aby tam vedlé ligistův některá od Dánův osazená pevná místa obléhal. Na sklonku roku Dánové měli jedině Glückstadt ve svém držení, které Aldringen také v roce minulém marně byl obléhal.

Král dánský sice v létě po lodích přepravil něco lidu svého do Holšteina, aby se zase zmocnil některých císařskými držených měst. Ale všecky jeho pokusy byly odraženy bdělostí a udatností posádek císařských.

Minula jeseň a nastala zima, další operace válečné přerušíc. Císařští odtáhli do Pomořan, a brzy potom, jak známo, přišel k místu mír Lubecký. Vítězové mohli nyní vojskem svým dle libosti naložiti a jeho k jiným účelům upotřebiti.

Po skončení války dánské částka vojska cí-

sařského pod velitelstvím polního maršálka Arnima poslána na pomoc králi Polskému proti Švédům. Jiný díl odtáhl k armádě španělské do Holandu, a na podzim (1629) generál Collalto dovedl 20.000 mužův do Italie, aby tam v tak zvané válce o „Mantovanské dědictví“ bojovali proti Francouzům, kteří počtem 25.000 mužův stáli pod velením Ludvíka XIII. Císařští sice dobyli nějakých úspěchův, ale nikoliv tolik, kolik sobě přáli. V Chierasku pak dne 6. dubna 1631 uzavřen mír; Mantova zůstala v držení vévody Neverského, jemuž byli pomáhali Francouzové.

Zbytek vojska císařského a ligistického, co zůstal v Němcích, byl nyní ustanoven k tomu, aby prováděl edikt restituční. Ale jakož jsme již na jiném místě byli podotkli, bylo město Magdeburk jediné, proti němuž zbraní a násilí bylo užito. Císařští a ligističtí pod velením Pappenheimovým a Valdšteinovým po 28 neděl (od 27. března do 19. října 1629) toto město marně obléhali. Nemohouce ho pokořiti, počátkem nastávající tuhé zimy odtáhli.

Přistoupíme nyní k vypsání čtvrtého války třicetileté občasí, anož co do počtu a významu událostí bylo nejvíce důležito, bývajíc vůbec *„válkou švédskou“* nazýváno. Válku tu byl již Valdštein předzvídal, a proto záhy již přihlížel k tomu, aby pomořní města podél moře Baltického se opevňovala, jakož i by do Pomořan a do Meklenburska císařské posádky se vkládaly. Všecko ostatní vojsko Valdštein shromáždil u Memmink, tušíme, asi proto, aby tím členům sněmu říšského, toho času právě v Řeznu shromažděného, jaksi pohrozil a je k přijetí návrhův císařských tím spíše přijměl.

Víme již, že nátlak ten nebyl dosti mohuten a silen, anobrž že císař naopak říšským stavům

německým skoro ve všem byl po vůli. Nebyloť zajisté od katolických knížat německých dosti moudře a opatrně jednáno, že honíce se za zájmy sobeckými, o zmenšení vojska a o Valdšteinovo s nejvyššího velitelství sesazení usilovali a toho také skutečně dosáhli za doby, v níž jim všem všeliká nebezpečí hrozila, kdežto naopak knížata protestantská oněmi opatřeními svých protivníkův jenom získala.

Valdštein meškal právě v Memminkách,*) když mu dne 3. října doručena zpráva, že jest sesazen. Přijal zprávu myslí klidnou a odešel do Prahy, kde se na r. 1631 usídlil.

---

*) Keym, sv. I. str. 22.

Částka šestá.

Válka švédská, od svého počátku až do vypuzení Sasův z Čech, od r. 1630 do r. 1632.

Gustav Adolf vloží se v boj s císařem. — Švédové vtrhnou do Pomořan a do Meklenburka. — Neúspěchy císařských tamtéž. — Ústup jejich do Landsberka a do Frankfurtu nad Odrou. — Tilly odtáhne do Meklenburka. — Frankfurt od Švédů ztečen a Landsberk dobyt. — Gustav Adolf odebeře se k Magdeburku. — Obléhání a dobytí této pevnosti Tillym. — Tilly-ho další operace. — Sasové spojí se se Švédy. — Císařští vtrhnou do Sas. — Bitva u Breitenfeldu. — Pochod králův do Porýnska. — Sasi připravují se ku vpádu do Čech. — Naděje českých emigrantův a jejich agitace v Čechách. — Vpád Sasův do Čech. — Sasové zmocní se severozápadních krajů českých. — Praha se jim vzdá. — Emigranté ve svých nadějích zklamáni. — Tiefenbach odtáhne ze Slezska do Čech naproti Sasům. — Bitka u Nymburka. — Valdštein opět k nejvyššímu velení povolán a jmenován „generalissimem." — Císařští vytisknou Sasy z větší částky země a potlačí domácí vzpoury lidu českého. — Valdštein dobude Prahy. Smlouvání se Saskem. — Tilly-ho operace proti Švédům v Bavořích. — Úspěchy Švédův rostou. — Vojsko kurfiřta Bavorského spojí se s Valdšteinem.

Bylof od krále švédského Gustava Adolfa věcí velmi odvážnou, dáti se do války s císařem

Ferdinandem. Válečná moc Švédův u porovnání s válečnou mocí císařovou a ligy katolické byla zajisté jen praskrovna, a z této převahy tudíž dá se vysvětliti v sebe důvěra císařských a ligistických, kochajících se čákou, že Švédy brzy přemohou. Kdyby byl císař krále švédského příliš nepodceňoval, nebyl by zajisté k ztenčení vojska a k sesazení Valdšteinovu svolil i přes to, že by tím s volby syna za budoucího krále římského třeba na čas bylo sešlo. A katolická knížata německá vůbec nepovážila, že Gustav Adolf výtečně užije rozbrojův, mezi katolíky a protestanty v Německu panujících, a že záhy sobě vyhledá horlivé spojence a přivržence mezi protestanty německými.

Když v létě 1630 král švédský se svými zástupy ku břehu německému do Pomořan byl připlul a válku počal, císařští v té zemi měli pod generálem Torquatem Conti-m ve zbraních jen asi 16000 mužův, kteří ve dvou leženích, totiž u Anklama (na říčce Pěně) a u Gradce (Garz, na levém břehu Odry) pod Štětínem shromažděni byli, aby Švédy pozorovali.

Dne 10. července král Švédský osadil Štětín, hlavní město v Pomoří, ustanoviv je za střediště příštích válečných podniků svých. Odtud Švédové všecka důležitější města po břehu východním a dále do vnitř rozložená — Kolobřeh (něm. Kolberg) vyjmouc, opanovali, čímž sobě v zádech spojení s otčinou byli zabezpečili.

Zatím Conti vojsko císařské, při Anklamu tábořící, zavolal do Gradce a na protějším břehu Oderském osadil město Greiffenhagy, kde další podniky královy očekával. Král rozhodnuv se, postoupil ku Gradci, chtěje Conti-ho k bitvě přijměti. Tento nedal se v potyk; ale také Gustav

Adolf netroufal sobě uhoditi na velmi pevné okopy a ohrady císařských a raději s dílem vojska vrhl se do Meklenburska, aby tam obnovil panství obou vévodův, císařem vypuzených. Ale nedosáhl, čeho sobě žádal; neboť vévoda Savelli, toho času velitel císařských v Meklenburce, shromáždil honem své vojsko a jsa počtem silnější, donutil Gustava Adolfa k ústupu do Štětína, třeba že Švédové v několika potyčkách zvítězili a Rybnici i Dammgarten*) byli osadili.

Za pobytu králova v Meklenburce hrabě Conti poděkoval se z velitelství a na jeho místo vstoupil generál Schaumburg. Švédové oblehli Kolobřeh a po několikaměsíčném udatném hájení vzdala se císařská posádka smlouvou.**) Opanováním Kolobřehu Švédové získali velmi, majíce nyní v rukou nejen jižní cíp, ale i ostatní břeh Pomořský a tím spojenou basis (základ) operační podél moře Baltického.***)

Po svém příchodě z Meklenburka král předkem hleděl císařské z Gradce a Greiffenhag vytisknouti, čímž by nížiny při ústí Oderském opanoval. Věc se mu ve všem vydařila. Byvše prudce postřelováni, císařští dne 25. prosince vytáhli z Greiffenhag a přišli den po tom do ležení

*) Rybnice a Dammgarten, města severovýchodně nad Roztoky, poblíž zálivu Rybnického.

**) Císařská posádka v Kolobřehu tehdáž pod velením podplukovníka de Mers-a skládala se z Čechův a sice z pěti setnin nynějšího vlastenského pluku našeho číslo 11. (píseckého), jemuž tehdá pluk Hardeggův říkali.

***) *Operační basis* v umění válečném nazývá se krajina, v níž bojující armáda v zádech svých jakousi bezpečnou oporu pro své příští podniky zakládá a odtamtud své válečné potřeby, mužstvo, koně munici atd. doplňuje a přibírá.

u Gradce. Schaumburg opustil ohrady za městem a vrhl se do města, ale nepomýšleje na pravidelné bránění, ještě příští noci (26. pros.) vytáhnul, před odchodem město zapáliv. Sbor císařských nastoupil zpáteční pochod přes Kostřín (něm. Küstrin) do Frankfurtu nad Odrou a do Landsberka na Vartě. V obou městech zůstaveny posádky, aby kryly Slezsko na severu. Švédové stíhali císařské až do Kostřína. Tito na svém kvapném a v nepořádku vykonaném ústupu mnoho lidu ztratili. Zbylá jejich síla ve všem všudy páčila se na 8000 pěších a na 4000 jízdných, a i ti byli sešlí v té míře, že Schaumburg Tilly-ho za výpomoc požádati přinucen byl.

Jak vidno, král švédský již do konce r. 1630 mnoho vyzískal, pevně stana po celém Pomoří, odkud měl volnou cestu do Branibor. Lid jeho byl pln zmužilosti a důvěry, kdežto císařští ve Frankfurtě a Landsberce mysli pozbyli, jsouce co do počtu slábi a svízeli pochodovými příliš sedráni, než by čelem se postavili proti Švédům, kdyby tito o vpadnutí do Slez se pokoušeli.

Hlavní síla císařských a ligistů v ten čas stála ve svých bytech nečinně. Jeden její díl pod Pappenheimem pozoroval Magdeburk a rozptyloval některé čety, jež Kristian Vilém Braniborský ve prospěch Švédů byl najímal. Ještě hůře, než Braniborskému, vedlo se Františku Karlovi, vévodě Saso-Lauenburskému. Ten také verboval a přiváděl námezdníky Švédům, ale byl od Pappenheima poražen a zajat.

Tilly, stoje před Halberstadtem, vyslyšel naléhavé prosby Schaumburgovy a na rychlo sám odešel s oddílem svého sboru na posilu do Frankfurtu. Přišed, rozhojnil počet posádky frankfurtské a landberské, opatřil ji všelikými potřebami

a dle možnosti zařídil, čeho na uhájení obou míst bylo zapotřebí.

Zatím Švédové také nelenili. Král měl ovšem v úmyslu, Frankfurtu a Landsberka dobyti. Ale čekal na příhodnou chvíli, až by totiž Tilly z Frankfurtu odešel. Aby Tilly-ho odtamtud vylákal, táhl počátkem února do Meklenburka. Za krátký čas zmocnil se některých tamějších ohrazených míst, mezi těmi pevnosti Demína, kterou vévoda Savelli, voják nedosti rázný a zmužilý, po třídenním postřelování dne 15. února smlouvou byl vydal.

Po dobytí Demína Gustavu Adolfovi oznámeno, že Tilly Frankfurt skutečně opustil a do Meklenburka pospíchá. Král nyní dosáhl, čeho sobě byl přál. Zanechav v dobytých městech něco lidu vojenského, táhnul na jih dobývat Frankfurtu a Landsberka. Přišed k Odře, rozložil se u Schvedtu táborem a zavolal tam také zástupy, kterých v Pomořanech zapotřebí nebylo.

Tilly zatím přitáhl do Meklenburka. Císařští dne 2. března útokem ztekli Nový Branibor, od 2000 Švédův hájený, po čemž Tilly k Polabí do okolí Magdeburského odešel, domnívaje se, že pohne krále k odtáhnutí od Frankfurtu. Ale král doufaje, že Magdeburk císařským ještě po nějaký čas odolá, nedal se mýliti, nýbrž přistoupil k dobývání Frankfurtu.

V poslední dni měsíce března švédské vojsko počtem 20000 m. se dvěma stoma dělostřeleb vytrhlo z ležení u Schvedtu a přitáhlo dne 2. dubna před Frankfurt. Tam převzal po Schaumburgovi nejvyšší správu maršálek Tiefenbach. Posádka skládala se z 8000 mužův. Hbitě a rázně král přistoupil k útoku na pevnost. Dne 2. dubna večer Švédové výpad císařských odrazivše, záhy osadili některé zevnější hradby, druhého dne po-

stavili baterii o 12 dělostřelbách největšího kalibru a stříleli do hradeb tak rázně, že již k večeru v nich průlom vystříleli. Četa dobrovolníků průlomem dostoupila předprsně, otevřela brány a Švédové neodolatelně vrhali se do města, couvající oddíly císařských stíhajíce. Darmo přičiňoval se Tiefenbach, aby dobyvatele zpět zatlačil. Posádka ve městě zmužile bojovala, ano i jízda v ulicích hnala útokem na Švédy. Než přese všechnu udatnosť zmáhal se nepořádek ve vojště Tiefenbachově. Houfy utíkajících hrnuly se k mostu, aby se na pravý břeh zachránily. Ale v tu chvíli buď nedopatřením, anebo přenáhlením kus mostu stržen dříve, než všecko vojsko na pravý břeh bylo přestoupilo. Z toho vzešla císařským ztráta dvou tisíc mužův dílem pobitých, dílem zajatých. Tiefenbach se 6000 muži ustoupil do Slez.

Dne 14. dubna Gustav Adolf přitrhl k Landsberku. Pevnosť ta vzdala se již den po tom, když její velitel, plukovník Kratz, učiniv výpad na Švédy, kulkou nepřátelskou byl padl.

Po dobytí obou pevností odhodlal se král, že osvobodí Magdeburk, od císařských obležený. Ale bývaje u svých podnicích vždy opatrným, chtěl sobě oba kurfiřty, Braniborského i Saského, dříve získati. Vyjednával s nimi po delší čas, až oba na stranu svou přivede. Nyní bylo mu lze k osvobození Magdeburka přikročiti.

Tilly zatím již po 7 týchdnův (od 30. března) dosti rázně dobýval toho města, odkud oklikami ku Švédům zaznívali prosební hlasové měšťanstva za osvobození. S ostatek ozbrojené měšťanstvo, jsouc dvěma tisíci Švédů pod plukovníkem Falkenbergem výdatně podporováno, s nevšední statečností odráželo útoky oblehatelův. Dne 20. května císařsko-ligistické vojsko se všech stran hnalo k útoku.

Obhájcové byli noční před tím dnem námahou i bděním umdleni a nijakého přepadu neočekávajíce, odpočívali. Za prvního překvapení podařilo se útočníkům hradební valy ztéci a se do města vedrati. Za prvními postupovaly v řadách semknutých jiné kolony a na všech místech tísnily branitele, do vnitř města znenáhla ustupující. Císařští dopravili do ulic několik svých dělostřeleb, postřelovali utíkající měšťanstvo a překonali je úplně. V jednu hodinu s poledne měli už celé město ve svém držení. Zdivočilé žoldnéřstvo popustilo uzdu své hrabivosti a loupeživosti, drancovalo domy, i vraždění se neštítíc. Bylyť to výjevy, podobné k oněm, jimiž třicetiletá válka vůbec neblaze byla proslula.

Když se byl Tilly ve městě usadil a porouchané hradby k hájení upravil, stanul král švédský ve Verbech (Werben) na Labi, a rozloživ se tam táborem, ohradil se. Tu čekal na posily, jelikož četnými v různých pevných místech zůstavenými obsádkami sbor jeho se ztenčil na 4000 mužův, s nimiž arciť nebylo lze ničeho podniknouti.

Tilly zanechav v Magdeburce Volfganga hr. z Mansfeldů s posádkou 5700 m., odtáhl do Durink, poslal odtamtud něco lidu vojenského do Hesso-Kasselska a jal se vyjednávati s kurfiřtem Saským, jenž měl 18000 m. ve zbrani, aniž by se byl zjevně prohlásil, kterou že z válčících stran podporovati bude. Ačkoliv ve Vídni věděli, že kurfiřt s králem švédským tajně se smlouvá, nechtěli přece násilí užiti a tudíž zakázali Tilly-mu, aby do Sas nepřátelsky nevtrhl. Tilly tedy odešel do nížin Polabských a dne 27. července postavil se u Volmirstädtu (asi 2 míle severně nad Magdeburkem). Ještě téhož dne Švédové přepadli císařskou jízdu v ležení, ale byvše odraženi, ustoupili

opět do svého táboru u Verb*). Za to postoupil pak Tilly k severu přes Tangermünde k Verbům, aby sám Švédy napadl. Ale tento, jakož i jiný pokus, jejž Tilly dne 8. srpna podnikl, se nezdařil, a proto císařští vrátili se zase do starých bytů svých u Volmirstädtu.

Asi v polovici měsíce srpna kurfiřt Saský byl konečně donucen, zjevně se prohlásiti, k čí straně v tom boji se nakloní. Byltě vídeňský dvůr nyní usvědčen, že mírné se Sasy smlouvání k cíli nepovede. Tilly-mu tedy nařízeno, aby vtrhl do Sas. Císařští přitáhli do Eisleb (Eisleben), kde k nim přibylo 25000 mužův, které Fürstenberg z jižních Němec na posilu byl přivedl. Jiných 10000 m. pod Fuggerem bylo určeno, aby vtáhli do landkrabství Hesso-Kasselska. Tito a s nimi později generál Aldringen vtrhli pak do tohoto landkrabství, aby tam proti landkraběti Vilémovi, spojenci švédskému, bojovali.

Z Eisleb Tilly odtáhl přes Mezibor (Merseburg) k Lipsku. Sasové u Lipska soustředění k rozkazu kurfiřtovu odešli do Torgova (Torgau) a kurfiřt, přidav se zjevně ke Švédům, vznesl prosbu na krále, aby mu byl nápomocen. Gustav Adolf k tomu svolil milerád a dav se na pochod do zemí saských, spojil se 5. září u Düb (Düben) s vojskem kurfiřtovým.

Dne 6. září kapitulovalo Lipsko; císařští je osadili a postavili se pak mezi Breitenfeldem a Seehausy (Seehausen) nedaleko Lipska. Bylo se nadíti, že císařští v těch místech srazí se se spojeným vojskem sasko-švédským. A tak se stalo

*) V této seči po straně císařských padl poslední mužský potomek staroslavné rodiny českomoravské *Vratislav z Pernšteina*, pán na Litomyšli.

skutečně. Dne 7. (17.) září svedena bitva Breitenfeldská.

Obě strany byly počtem asi stejně silny; mělať každá asi 30—35000 mužů ve zbrani, jenom že Švédové měli četnější hrubou střelbu, než císařští. Obě armády takto se postavily: císařští stáli ve dvou vojích v útvaru šachovničím na výšinách mezi Breitenfeldem a Seehausy, pravé křídlo o Seehausy opírajíce; po obou křídlech stála jízda. Jízdě na křídle levém velel Pappenheim, na křídle pravém Fürstenberg. Dělostřelba císařských záležela jenom ze 26 kusův, jsouc na dvě mohutné baterie rozdělena. Švédové bojovný svůj šik postavili mezi dvěma vesnicema, řečenýma Podelvice (Podelwitz) a Kebželvice (Göbschelwitz); pravé křídlo jejich těsně přiléhalo k Podelvicům. Šik švédský byl stěsnanější, než šik císařských, ale za to hlubší. Pravé křídlo a centrum bylo složeno ze Švédův, levé křídlo ze Sasův. Dělostřelstvo jejich čítalo 100 kusův.

Bitva počala o poledni dělostřelbou. Pappenheim z lévého křídla jízdou císařskou napadl jezdectvo švédské na pravém jejich křídle, ale nemohl proniknouti; neboť nepřátelští mezi jezdeckými četami vřadění mušketýři uvítali ho palbou tak prudkou, že jen stěží lid svůj v pořádku a pohromadě udržel. Sedmkráte Pappenheim útok opakoval, ale vždycky beze všelikého účinku, při čemž chtěje křídlo švédské zaskočiti, od centra císařských se odtrhl.

Nepřátelské levé křídlo bylo hned z počátku bitvy ze své posice vytištěno, větší díl saské jízdy i pěchoty a s ní také kurfiřt opustili bojiště. Jen stěží podařilo se maršálku Hornovi seřaditi čtyry pluky saské, aby posilnily centrum, proti němuž Tilly centrem svým mocně hnal útokem. Ale cí-

sařská jízda na pravém křídle nemohla ničeho pořiditi. Dala se na útěk, a pěchota Tilly-ho, po obou křídlech od jezdectva opuštěna, zůstala sama na bojišti. Švédové nyní demaskovali (odhalili) hrubou střelbu svou, hustě postřelujíce a hubíce semknuté řady pěších praporcův centra císařského, ana zatím švédská jízda oba nekryté boky císařských napadla a v nepořad uvedla. Zmatek byl nyní obecný. Císařští utíkajíce, opustili bojiště. Jenom pět pluků Valónských o své ujmě se seřadilo a odtáhlo do blízkého lesíka, v němž se až do noci bránily.

Císařští v bitvě Breitenfeldské utrpěli ztrát velmi citelných. Ztratiliť vedlé svých dělostřeleb 100 korouhví, 7000 mrtvých a 5000 raněných. Se zástupy zbylými (asi 10000 muži)*) Tilly utekl se do Halberstadtu. Za ním jako zadní voj odešlo jezdectvo Pappenheimovo, které v noci po bitvě asi do 40 škadron se bylo sešikovalo. V Halberstadtě Tilly, ačkoli raněn, rozvinul činnosť pozoruhodnou, pokud se týkala nového vojův organisování. Dva dni po bitvě císařská posádka v Lipsku pod plukovníkem Wanglerem kapitulovala a odtáhla do Čech.

Po vítězství u Breitenfeldu král švédský připravoval se k pochodu do Porýnska a Sasové ke vtrhnutí do Čech. Tilly z Halberstadtu odtáhnul k Veseře a odtud přes Fritzlar a Fuldu k Mohanu. Na cestě přidaly se k němu některé nově najaté zástupy, pak z Hesska sbor generála Fuggera. Krom toho v Ašaffenburku spojil se s ním pomocný sbor vévody Lotrinského, počtem 13000 mužův. Spojené vojsko katolické čítalo nyní ke

---

*) Dle listu ode dne 2. října, v arch. Jind. Hrad.

čtyřiceti tisícům mužův,*) a Tilly byl by býval zajisté s to, aby se s Gustavem Adolfem polem setkal; avšak k výslovnému přání kurfiřta Bavorského od toho upustil. Brzy potom musel také vévoda Lotrinský k naléhavému domlouvání kabinetu francouzského od císařských se odtrhnouti a se svým lidem do Lotrink se vrátiti.

V druhé polovici měsíce listopadu Tilly pokoušel se o dobytí Norimberka, co se mu však nepodařilo. Odtud odešel k Nördlinkám a rozložil v tamější krajině vojsko po dědinách. —

Král švédský po krátkém odpočinku se svou armádou vytrhl z Lipska přes Mezibor do Halle, kam dne 20. září přišel. Z Halle odeslal malý sbor pod gen. Banérem dobývat Magdeburka. Sám pak přes Querfurt nastoupil pochod do Erfurtu, pak skrze Durinky do Frank. Byloť účelem toho válečného tažení, aby Gustav Adolf katolická, duchovními hodnostáři spravovaná knížetství na Mohanu a na Rýně sobě podrobil, dobře věda, že z církevních zemí těch liga katolická znamenité příspěvky na potřeby válečné dostává. Kdyby tedy zemí těch dobyl, přítoky odtamtud nejen že by vojsku katolickému zanikly, anobrž ve prospěch strany protestantské se obrátily.

Franky dobyty bez všeliké obtíže. Švédové opanovaly Vürcpurk, brzy potom Hanavu, Ašaffenburk i Frankfurt nad Mohanem, a připravovali se k dobyvání kurfiřství Mohučského za Rýnem. Gustav Adolf k tomu konci přešel u Oppenheima na levý břeh Rýna, ztekl to město, od Španělův osazené, a po krátkém obléhání smlouvou zmocnil se pevnosti Mohučské, kterou též Španělové v rukou

*) List ode dne 4. října v arch. Jindř. Hrad.

měli. Bernhard, vývoda Výmarský, dobyl Dolního Falcka a Vilém, landkrabě Hesso-Kasselské, opanoval některá pevná místa, na pravém břehu Rýna pod Mohučem. Za doby poměrně velmi krátké Gustav Adolf dosáhl tedy, čeho sobě přál; stalť se pánem krajin, nad Mohanem a na středním Rýně ležících. —

Co se týče operací válečných, v ten čas od Sasův podniknutých, tu nebude od místa, povíme-li dříve něco na vysvětlenou o poměrech českých exulantů ke kurfiřtovi Saskému.

Když byla válka švédská vypukla, kojili se čeští emigranti nadějí, že pomocí švédských zbraní budou moci do vlasti se zase vrátiti. Někteří z emigrantův, majíce hraběte Thurna v čele, odebrali se do švédského ležení, aby králi své služby nabídli. Jiní vstoupili do služeb saských. Ještě jiní v Sasích a v Lužici po osadách českých seřadili malé ozbrojené tlupy, které do země české vpadaly a na mnohých místech šarvátky s císařskými sváděly.*) Když Sasové do Čech vpadli, císařští toho času měli v zemi jen praskrovný počet lidu vojenského. Jenom v Praze a v některých ohrazených městech leželo něco málo posádek o několika stech žoldnéřův, kterým velel Don Balthasar Maradas.

Uplynulo několik neděl, než Sasové do země vtrhli. Opozdili se proto, že měli co činiti s Tiefenbachem, jenž se zástupy císařskými ze Slezska do Lužice vpadl. To se stalo na počátku října (1631), a kurfiřt Saský poslal větší díl svého vojska do Lužice, kde se byl Tiefenbach vojensky už usadil, a jehož lehcí oddílové až po Drážďany

---

*) Jar. Čelakovský v „Osvětě,“ r. 1872, str. 747.

zajížděli*). Naproti Tiefenbachovi Sasové stáli až do konce října. Tu byl tento k rozkazu císařovu odvolán, aby zpět do Slez odtáhl. Slibovalť sobě ve Vídni, že tím zemí saských ušetřením kurfiřta Saského přece snad k sobě nakloní. Krom toho bylo Tiefenbacha ve Slezích zapotřebí, jelikož tam 10000 mužů lidu švédského a anglického pod gen. Lesle-m bylo vtrhlo a se k pevnosti Hlohovu (Glogau) blížilo. Jakmile císařští z Lužic odešli, Sasové ihned hnuli se k pomezí českému.**)

Hlavní jejich voj pod komandem polního maršálka Arnheima z Horní Lužice zamířil ke Šluknovu, pak přes Děčín k Litoměřicům a osadil Mělník. Jiná kolona z Míšně dala se pochodem podél Labe k Oustí nad Labem a přes Lovosice k Roudnici. Sasové bez odporu opanovali řečená místa a tím zabezpečili sobě volný průchod na severu krajinou polabskou. Že by Sasové měli přec v úmyslu, vpadnouti do Čech, tomu při dvoře ve Vídni ani věřiti nechtěli. V Praze Maradas sice učinil některá vojenská opatření, svolav do zbraní 1600 měšťanův***) a dav je pó vojensku vycvičiti. Ale čím blíže ku Praze nepřítel postupoval, tím více řídly řady této defense a brzy z ní zbyly pouhé trosky. Když pak již bylo zjevno, že nepřítel po krajích českých se skutečně rozbíhá, korunní úředníci s korunou a jinými klenoty z Prahy k vůli jistotě odebrali se na cestu do Budějovic. Než v české kanceláři vídeňské pořáde ještě nebezpečí neznali, ano pokárali úředníky korunní a nařídili, aby se do Prahy vrátili. I potom, když

*) Zprávy ode dne 4. a 19. října v arch. Jind. Hrad.

**) Zprávy ode dne 15., 19., 29. října, od 1., 2. a 5. listop. v arch. Jind. Hrad.

***) „Osvěta“, r. 1872, str. 817.

skutečně události samy mluvily, domnívali se ve Vídni, že do Čech vpadly jenom čety ozbrojených emigrantův, kteří že pod vůdcovstvím Thurnovým ku Praze táhnou, a s těmi prý — jakož se tam rozumovalo — vojsko císařské v zemi brzy bude hotovo.*) Ovšem za krátko přesvědčili se, že tomu není tak. Vidouce, že do Čech vtrhlo všecko vojsko saské, nařídili nyní Tiefenbachovi, aby ze Slezska do Čech kvapil a Prahu kryl. Ale bylo již pozdě.

Dne 10. listopadu do Prahy došla zvěsť, že se Sasové od Labe blíží, a již příští noci císařská posádka opustila město. Jeden její díl doprovodil do Pardubic Valdšteina, který do poslední chvíle v Praze byl zůstal. Ostatek vojska Maradas přes Tábor odvedl do Budějovic.

Když z hlavního města císařská posádka byla vytáhla, panoval tam zmatek a zděšení. Městské stráže odepřely konání služeb, a postrach byl tak obecný, že na př. městská stráž u Bruské brány, uslyševši troubení saského trubače, od Arnheima vyslaného, že si přeje do města vpuštěn býti, horem pádem dala se na útěk, a vyslanec musel psaní, v němž Arnheim zval Valdšteina k jednání s ním o pokoj, brankou podstrčiti**).

Vedlé toho počínaly se po městě povážlivé výtržnosti. Někteří emigranté, již se byli do města tajně vloudili, pobouzeli lid k činům násilným. Ten pak vedral se do některých klášterův, kostelův a soukromých domův, poplenil a poboural je. Nebezpečí rostlo ještě povážlivěji, když i houfy z venkova přicházejíce, do města

*) List páně Slavatův, daný dne 15. listopadu 1631, ulož. v arch. Jind. Hrad.

**) „Osvěta,“ r. 1872 str. 916—917.

vpuštěny býti žádaly. Tu konečně poštěstilo se radám městským přijměti měšťany, aby ve zbroji opětně vytáhli a dalšímu drancování poněkud přítrž učinili. *)

Zatím Sasové přitrhli v sobotu dne 15. listopadu na úsvitě na Bílou Horu, postavili se ve válečný šik a poslali ku Strahovské bráně polního trubače, přinášejícího radám městským psaní, v němž Arnheim ve jménu kurfiřtově město vyzval, aby se vzdalo, slibuje, že města ušetří. Rada městská nahlednouc, že na jakýs odpor nelze ani pomysliti, vyslala deputaci do hlavního stanu nepřátelského, aby se s Arnheimem o vzdání smlouvala. Překonavše některé obtíže, vyslanci smluvili se ústně o výminkách. O páté hodině večerní Sasové vešli v pořadě vojenském do města. Starý hrabě Thurn byl zvláště srdečně uvítán. Někteří ze vzácnějších vystěhovalcův, v saské jízdě sloužívších, jako pán z Bubna mladší, Pavel Kaplíř a jiní, slavnostně oděni vešli s vojskem do města. Sasíci za prvních dnův okupace pokojně se chovali a nikdo na ně sobě nestěžoval. Přednější důstojníci saští a někteří šlechticové emigranté ubytovali se ve vzácnějších panských a městských domech, Arnheim v „Saském domě“ blíže kostela jesuitského, Thurn s hr. Solmsem na Malé Straně v domě pana Michny, druhdy Thurnovi patřícím. **)

Dne 20. listopadu také kurfiřt saský slavil svůj vjezd do města. Arnheim byl mu jel naproti až do Litoměřic. V průvodě kurfiřtově nacházeli se také pán z Roupova, bývalý kancléř království Českého, Ladislav z Žerotína, druhdy nejvyšší hejtman Moravský, a několik jiných osob ze stavu

*) „Osvěta“, r. 1872 str. 916—917.
**) Tamtéž str. 922.

panského. Kurfiřt lidem evangelickým jásavě uvítán, usídlil se v paláci knížete Liechtensteina. Jásání evangelíkův bylo lehce vysvětliti. Doufalť, že jim kurfiřt k bývalým právům a statkům dopomůže. Než naděje jejich zklamány. Kurfiřt sice dovolil protestantům, aby v některých kostelech evangelické služby boží opět se obnovily, tak na př. na Starém Městě v kostele Týnském a u sv. Salvátora, na Novém Městě v kostelech Marie Sněžné, sv. Vojtěcha a Štěpána, na Malé Straně v kostele karmelitském. *) Také universita dostala se do jejich rukou. Avšak prosbu, aby ze svého středu správce zemské sobě vyvolili, kurfiřt oslyšel.

Kurfiřt jen na krátko pozdržel se v Praze a již dne 18. prosince odešel do Drážďan. **) Z Prahy vyšla také většina saského vojska, aby se po severních krajích českých rozhostila. Žádalo za to totiž měšťanstvo, nemohouc dlouho snášeti břímě vojenského ubytování. Kromě měst už dříve osazených Sasové osadili ještě Brandýs n. L., Rakovník, Most, Ostrov, Falknov, Loket, Kadaň, Chomútov, Žatec a Cheb. Toto město bylo Sasům od protestantského měšťanstva proti vůli zámeckého velitele vydáno. ***) V Praze zůstali posádkou jenom 3000 pěších a 500 jízdných, jejichž velení plukovníku Hofkirchenu a hr. Solmsovi svěřeno bylo. Do královského zámku vložena jedna setnina. †) S kurfiřtem odešel také větší

*) Dle listu, daného dne 2. ledna 1632, z „Vlašské korespondenční knihy“ v arch. Jind. Hrad.

**) List, daný dne 23. prosince 1631, tamtéž.

***) Mikovcovy „Mal. Skizzen“, str. 200, 232, a Heberovy „Burgen atd.“ sv. IV. str. 77.

†) List, daný dne 27. prosince, v arch. Jind. Hrad.

díl vrátivších se exulantův; zůstali jen hr. Thurn, pán z Bubna a Kaplíř.

Již nahoře byli jsme pověděli, že vláda císařská, obdrževši zprávy o násilném Sasův do země vtrhnutí, Tiefenbachovi poručila, aby ze Slezska do Čech se uchýlil. Tiefenbach vydav se na cestu, odeslal jako předvoj 1200 jezdcův pod velením plukovníka Desfours-a. Dne 16. listopadu přitrhl do Trutnova a dne 19. přes Nový Bydžov do Nymburka. Již na svém pochodě dověděl se Tiefenbach, že Sasové Prahu byli osadili; i uzavřel, že prozatím v Nymburce stane. Z Nymburka odeslal plukovníka Šafgoče se 2000 jezdci k Mělníku a ke Mladé Boleslavi, kde emigranté lid selský vzbouřili a některých míst, jako Nových Zámkův, Mnichova Hradiště, Houšky a jiných se byli zmocnili. Ale výprava Šafgočova se nezdařila, ano, císařští, jako hned povíme, museli se také z Nymburka vykliditi. *)

Dověděv se totiž Arnheim, že Tiefenbach u Nymburka stojí a se tam vojensky upevňuje, vypravil se s některým počtem svého lidu k Nymburku a táhl proti císařským. Vůdce císařských, postaviv svůj sbor na levém břehu polabském v bitevní šik, očekával útok nepřítelův. Z počátku bitky byl úspěch po straně císařských, jejichž jízda jízdu saskou zpět zahnala. Ale brzy podařilo se Arnheimovi, jezdce své opět seřaditi a útokem hnáti na císařské, a to se zdarem takovým, že tito do Nymburka ustoupiti museli, most za sebou pobořivše. Arnheim se svými dělostřelbami pak postoupil až po samý levý břeh a postřeloval Nymburk. **) Město na mnoha místech zapáleno

*) „Osvěta“ r. 1873. str. 181.

**) Dle „Theatrum europaeum“. Srov. též „Osvětu“ r. 1873, str. 254.

a císařští užili zmatku z toho vzešlého ku plenění města. Tiefenbach jen stěží svůj lid seřadiv, opustil město a odtáhnuv ke Chlumci, svůj sbor po Královéhradsku a Chrudimsku do zimních bytů rozložil. Sasíci potom také vtáhli do Boleslavi, Poděbrad a Kolína a osadili ta města. S ostatkem vrátili se do Prahy.

Od bitvy Breitenfeldské dvůr vídeňský nerozvíjel potřebné činnosti, aby se uvaroval nebezpečenství, se všech stran jemu hrozícího. Slezsko a valná částka země české byla v rukou nepřátelských, vojsko ligy katolické stroskotáno, převaha Švédův rozhodovala. A krále švédského účinlivosť, spojena se štěstím, jej ve všech podnicích doprovázejícím, ukazovala k tomu, že zemím císařovým chvíle ještě trudnější a nebezpečnější nastávají. Bylo nevyhnutelně nového vojska třeba a v jeho čele aby byl muž, který by nejen sklesIou všech mysl oživil, anobrž i s to byl, aby vítěznému protivníkovi odolal. Všeho toho schopen byl muž jen jediný, — *Valdštein.*

Již koncem října do Prahy byl přijel vojenský rada Questenberk, aby ve jménu císařově Valdšteina k pořízení nového vojska a k přijetí nejvyššího nad ním velení vyzval. Valdštein se zdráhal, předstíral obtíže, ale nicméně k doléhavým přímluvám knížete Eggenberga, důvěrného rádce císařova, konečně povolil. Dne 6. prosince 1631 Valdštein přesídlil do Znojma, aby byl blíže Vídni. Ve Znojmě vyjednáváno dál a smluveno, že Valdštein za tři měsíce novou armádu počtem 40000 mužův zřídí.

Byv patentem ode dne 15. prosince 1631 jmenován „generalissimem,“ Valdštein přijal nejvyšší velení nad vojskem a rozvinul podivuhodnou činnosť v přípravách válečných. Verbováno nejen

v dědičných zemích rakouských, ale také v Polsce, ve Flandřích a v Uhrách. Na zapravení výloh rozepsána vysoká válečná daň; vedlé toho scházely se též znamenité příspěvky dobrovolné do státních pokladen. Tak darovali ku př. král Ferdinand se svou chotí 300000, biskup vídeňský 80000, kníže Dietrichstein, hrabě Michna, kníže Eggenberg po 100000, říšský místokancléř Strahlendorf 90000 tolarův. *)

Zatím také z Němec povolán do Čech vojenský sbor o 10000 mužův pod velením Gallasovým, jenž se prozatím v Plzni a jejím okolí ubytoval. Císařské voje v Plzni a v Budějovicích dávaly nyní známku činnosti své na jevo, hotovíce se jednak k vytištění saských posádek z měst venkovských, jednak k potlačení četných vzpour lidu krajského, které ve mnohých krajinách povstávaly. Neboť když se rozhlásilo, že Sasové do země vtrhli, k výbídkám vrátivších se vystěhovalců shlukly se kolem Jíhlavy, u Klatov, u Mělníka a v okolí Pražském nenečetné houfy vzbouřeného lidu venkovského, **) dávajíce na jevo utajenou až dosud zášť svou proti utiskovatelům. Za takových pak příležitostí mnozí emigranté zmocnili se zase statkův, o něž konfiskacemi byli připraveni. Rozjitřenosť v lidu zvýšena ještě proklamací hraběte Thurna, ***) jenž povzbuzoval lid kolem Prahy a Karlšteina, aby se vymstil všem víry evangelické protivníkům, kteří prý zemi pustoší a obyvatele trýzní. V okolí pražském tlupa

*) Keym, sv. II. str. 296 a 297.

**) List páně Slavatův ze dne 22. října 1631, ulož. v arch. Jind. Hrad.

***) Zpráva ode dne 7. března 1632 z „Vlašské korespondenční knihy“ v arch. Jind. Hrad.

venkovanů přepadla za noci v bytech dvě setniny císařských, pobila některé žoldnéře a odňala jim 76 koní. Ale byvši na zpátečném pochodu svém jízdou císařských postížena, ztratila 1000 mrtvých. Jiný houf, asi 300 hlav silný a dobře ozbrojený, ohradil se v jedné vesnici nedaleko Prahy *) a znepokojoval krajinu okolní. Dne 18. března 1632 plukovník Lukas s několika setninami horvatskými napadl vzbouřence v jejich ohradách. Jak zprávy **) nás došlé udávají, venkované bránili se udatně, jako by byli vojáci. Horvaté museli prý pravidelnou bitku s nimi bojovati; teprv potom zmocnili se jejich ohrad a pobili 150 osob. Zbytek utekl ku Praze, stíhán jsa od císařských až po samé hradby městské. Dne 5. března 1632 jiný houfec povstalecký, podporován četou vojínův saských, pod velením emigranta *Kristofa Čabelického* přepadl Hostomice, poplenil osadu a dobytek odvedl. Na zpáteční cestě ve Mníšku přistihlo je 5 setnin Horvatův, větší díl pobilo a Čabelického zajalo. Čabelický, ačkoliv stál v hodnosti švédského ritmistra, byl do Budějovic odveden, tam odsouzen a sťat. ***) Koncem měsíce března byly všecky vzpoury přísně a krvavě potlačeny a povstalé osady vojskem vypáleny. Od těch dob až do konce války třicetileté vzpoury v zemi více nevypukly.

Záhy po svém do Plzně příchodu vojsko císařské jalo se zajížděti do severozápadních krajů českých, jednak aby Sasy znepokojovalo, jednak aby je z míst jimi osazených vyhánělo. První podnik zamířen na Rakovník, kde 5 saských setnin

*) Zpráva ode dne 23. března 1632 v arch. Jind. Hrad.
**) Zprávy ode dne 10. a 13. března 1632, tamtéž.
***) Tamtéž.

posádkou leželo. Císařští, jsouce vedeni plukovníkem Holkem, po namáhavém nočním pochodu dne 28. listopadu 1631 přiblížili se ke městu. Plukovník s detachementem svým takto disponoval: 200 jezdcův aby se nedaleko městské brány postavilo, ostatní jízda aby zůstala v záloží; pěchotě uložíno, aby se čtyř stran jednou dobou útokem ku městu hnala. Ale dříve než pěchota k útoku přikročila, jízda na hlavní bráně založila oheň, který Sasům východ z města touto stranou zabraňoval. Posádka tedy jinou branou vypadla a setkala se se zástupem hr. Montecculi-ho, který ji v čelí napadl, a oni oddílové pluku Holkova jí do boku vrazili. Útok ten se rozhodně vydařil; Sasíci ztratili 100 mrtvých, 3 praporce, 150 zajatých, mezi těmi jednoho podplukovníka a několik jiných důstojníkův. Císařští vtrhli pak do města a osadivše je 500 m. pěšími a 500 jízdnými, s ostatkem zase odešli. *)

Valdštein v měsíci únoru (1632) měl již valnou částku vojska nově nasbíraného pohromadě. Pluky na určitý počet doplněné znenáhla odcházely do jižních Čech a rozložily se tam po dědinách. Císařští zatím u vyhánění saských posádek z měst venkovských i dále činně pokračovali. Dne 22. února z rána plukovník Morzin s tisícem mušketýrův a s pěti sty jezdcův přitrhnul k Žatci, **) vytáhnuv večer před tím z Rakovníka. Dne 22. února byla masopustní neděle. Saští důstojníci notně popíjeli a banketovali, majíce důstojníky z blízkých bytův jako hosti u sebe. Ačkoliv k saskému veliteli v Žatci o podniku císařských

*) Opis zprávy plukovníka Holka ku Gallasovi, dané dne 28. listopadu 1631, ulož. v arch. Jiud. Hrad.
**) Zpráva ode dne 28. února 1632, ulož. tamtéž.

zprávy došly, on jich nedbal. Valy městské byly jen nedbale ostřezeny. Plukovník Morzin obklíčiv město, rozkázal přistaviti útočné řebříky ku hradbám, ztekl po nich hradby a po malém odporu vedral se do města. Přese všecken zmatek z toho vzniklý saští důstojníci přece sešikovali něco svého lidu na náměstí, ale brzy byvše se všech stran obklíčeni, dali se do zajetí. Jen některým podařilo se, s hradeb seskočiti a uniknouti. Sasi ztratili 150 mrtvých a 500 zajatých, mezi těmito 2 štábní a několik jiných důstojníkův. Císařští ukořistili 4 praporce a 3 jezdecké kornety (štandarty). Dva dni potom přišly z Kadaně a Chomútova deputace, zvěstujíce, že Sasové za příčinou ztráty Žatecké také z oněch dvou měst se vyklidili. Ku prosbě měšťanstva Morzin poslal tam několik pěších a jezdeckých setnin posádkou.

Dne 9. dubna císařské vojsko přepadlo Slavkov (Schlaggenwald) a vyhnalo odtamtud saskou posádku.*) Dne 10. dubna plukovník Piccolomini postřeloval město Loket, ale marně.

Dne 8. února (1632) přitáhli císařští před Brandýs, aby vypudili saskou obsádku, která se tam minulého roku byla uhostila; ale byli odraženi. Dne 11. února opět se přiblížili, chtějíce vzíti zámek útokem. Po prudké bitce bylo jim zase ve zmatku ustoupiti. Ztratili značný počet dílem mrtvých, dílem zajatých. Neméně šťasten byl Morzin před Louny; také tam se útok nezdařil. **) I v okolí pražském bojováno mezi císařskými a Sasy několikkráte. Všecky tyto menší větší šarvátky a potyčky však nijak nerozhodovaly.

---

*) Zpráva od 14. dubna, v arch. Jind. Hrad.
**) Zpráva od 10. března, tamtéž.

Kdežto touto malou válkou kraje na západě a severu českém nad míru trpěly, bylo také městům Pražským snášeti podobné a neméně tížící neřesti válečné. Měšťanstvu ukládána ohromná kontribuce, nepřátelští žoldnéřové prohledávali domy a pobírali skvosty a jiné věci cenu mající. Stálými šarvátkami po kraji přerušována doprava potravin do Prahy, z čehož vzešla drahota. Konečně propukl mor a pohltil i mezi měšťanstvem i vojskem četné oběti, mezi těmi také hraběte Solmsa, jehož mrtvolu dopravili do Litoměřic.

Ty a k těm podobné svízele potrvaly až do května. Toho měsíce větší díl saské posádky pod plukovníkem Hofkirchenem opustil hlavní město a odtáhl do Litoměřic. S ní odešel také Thurn a bezpochyby jiní emigranti. Jenom na Hradčanech zůstalo něco posádky. Co bylo hrubých střeleb ve zbrojnici, to odvezeno do Drážďan. —

Když Valdštein všecky přípravy ke příštímu polnímu tažení byl dokonal, shromáždil své pluky kolem Plzně a Rokycan, kde je zmustroval. Měltě zajisté 32000 pěších a 15000 jízdných se 44 dělostřelbami pohromadě.*) První jeho podnik byl k osvobození Prahy namířen. Císařské vojsko dne 14. května přitáhlo na Bílou Horu a jalo se ze 20 kusů Prahu postřelovati. S císařskými srozuměli se kapucíni na Loretě. Prolomili v noci městskou zeď, kudy plukovník Graena a někteří jiní důstojníci tajně do Prahy se vloudili a za nimi k ránu celý pluk. Střelba z děl způsobila také ve hradbách průlom, kudy pluky Bertholdův, Valdšteinův a Trčkův útokem hnaly. Sasům sice podařilo se, prvnímu návalu odolati; ale když

*) Keym, sv. I. str. 297.

Graenův pluk posádce vpádem do boku pohrožoval, tato ucouvla do hradu královského, kde sedmého dne kapitulovala. Po složení zbraně a odejmutí praporcův byl jí volný odchod zůstaven. Valdštein slavně vjel do města, předvolal k sobě všecky raněné a podaroval jednoho každého hrstí dukátův.*)

Nyní Valdštein k rozkazu císařovu jal se vyjednávati s Arnheimem; neboť císař měl stále na zřeteli, aby Sasy od spolku se Švédy odvrátil, a jenom z té příčiny Sasům i přes to, že do jeho zemí nepřátelsky vtrhli, mír nabízel.

Zkušený a obezřelý vojevůdce, jakým byl Valdštein, však i vedlé toho vyjednávání nespustil se zřetele všeliká vojenská opatření a rozložil své pluky tak, aby Sasy obklíčil. Také Arnheim znenáhla opatrně přibíral k sobě všecky posádky ze vzdálenějších míst, rozkázal hrubou střelbu se zavazadly po Labi dopraviti do Drážďan, sám pak dne 26. května z Litoměřic do Sas odešel. Valdštein potom opustil Prahu a pochodem odebral se k Chebu, vyslav před sebou jako přední voj generálstrážmistra (generálmajora) Holka s 52 praporci pěšími a s 80 škadronami jezdeckými. Holk dne 19. června přitáhl k Chebu, kde (jakož i v Lokti) ještě saské posádky ležely.**) V Chebu bránil se plukovník Starschedl se svou posádkou, jsa z počátku i měšťanstvem podporován; ale toto brzy zbraň odložilo. Po dvoudenním postřelování saský velitel se vzdal pod výminkou, aby směl volně odtáhnouti. Dne 24. června také město Loket po krátkém bombardování a za těmiž výminkami kapitulovalo. Vévoda Friedlandský dne 26. června

*) Dle „Annales Ferdinandei“, sv. XII. str. 20.
**) Heber, sv. IV. str. 98.

se slávou velikou vjel do Chebu. Protože měšťanstvo samo bylo tam Sasy přivolalo, Valdštein uložil městu pokutu 10.000 říšských tolarův a nařídil, aby opětnou věrnosť císaři slíbilo. Neuplynul tedy ani měsíc a Sasové byli ze vší země české vyklizeni. Zradovav se z toho císař, vlastnoručně se poděkoval Valdšteinovi.

V Chebu čekal Valdštein, až k němu přibude vojsko bavorské, které pod samým velením kurfiřtovým z Horního Falcka k Chebu pochodem táhlo, aby se pro příští válečné podniky s vojskem císařským spojilo. Než-li však k vypravování těch operací přikročíme, třeba bychom se pozastavili při věcech, které z počátku roku 1632 na Mohaně a při Dunaji se byly udály.

Tilly, jak povědomo, koncem minulého roku s vojskem ligistickým stál před Nördlinkami, Gustav Adolf v krajině Mohanské a při středním Rýně. Tilly rozmnožil počet vojska svého posilami, jichž se mu jednak sborem gen. Aldringena, jednak vojskem bavorským bylo dostalo. Tak sesílen vyhnal v měsíci únoru Švédy pod maršálkem Hornem z biskupství Bamberského; ale v druhé polovici měsíce března, když Gustav Adolf s velkou přesilou do Frank byl vtrhnul, bylo Tilly-mu přes Hassfurt a Erlangy ustoupiti k řece Altmühlu, kde příští pochody královy očekával. Tento dal se směrem k Dunaji, aby vtrhnul do Bavor, dobyl Donauwerthu a táhl k řece Lechu. Zatím sebral se Tilly a táhnul přes Ingolstadt také k Lechu, aby Švédům přechod přes řeku zabránil. Ligisté a císařští při městysi Rainu vtáhli do ležení, v němž se polními náspy ohradili. Tu pak poštěstilo se Švédům, dne 15. dubna přes řeku most nepozorovaně položiti, Tilly-ho napadnouti a

poraziti.*) Císařští ustoupili k Ingolstadtu, kde kurfiřt s ostatkem vojska bavorského stál. Švédové hnali útokem na Ingolstadt, ale byli odraženi. Král švédský vpadl pak do Bavor, kurfiřt uchýlil se k Řeznu a zmocnil se toho důležitého města podunajského (27. dubna). Švédové brzy podrobili sobě skoro všecka přednější města bavorská, a Gustav Adolf dne 17. května vtáhl do Mnichova, kde náramnou kořisť válečnou ulovil a 300000 tolarů kontribuce vybral. —

Valdštein maje v úmyslu se vší rázností ofensivně proti Švédům operovati, smluvil se s kurfiřtem bavorským k společnému válčení. Proto kurfiřt, jehož celá země, jak jsme viděli, od Švédův byla zaplavena, se vším vojskem svým podél řeky Náby (Naab) přes Veidy (Weiden) odtáhl do Chebu, kde se spojil s císařskými.

---

*) V této bitce 73letý Tilly byl těžce poraněn kulí z lehkého děla, řečeného „sokolovka“ (Falkonet), jež mu pravé stehno rozdrtila. Byl dopraven do Ingolstadtu, kde několik dní potom ve příčině poranění zemřel.

Částka sedmá.

Válka švédská, od polního tažení do Frank až do Valdšteinova v Chebu zavraždění, od července r. 1632 do února r. 1634.

Gustav Adolf v ohrazeném ležení u Norimberka. — Valdštein táhne naproti Švédům též k Norimberku. — Bitva pod „Alte Feste.“ — Švédové odtáhnou od Norimberka do Bavor. — Císařští do Sas. — Sasové do Slezska. — Bitva u Lužína. — Smrt Gustava Adolfa. — Odměny a tresty za bitvu Lužínskou. — Valdšteinovy operace ve Slezsku. — Pozdější jeho nečinnost a kolísavost. — Ve Vídni počínají Valdšteinu nedůvěřovati. — Valdštein vtrhne do Lužice a do Slezska. — Propuštění hr. Thurna ze zajetí. — Operace císařských v Braniborech. — Rozkaz, aby Valdštein přispěl na pomoc Bavorům. — Podniky Švédů v Bavořích. — Styky českých exulantů s Valdšteinem a jejich naděje. — Rozmrzelost ve Vídni vzrůstá. — Valdštein vyjednává s cizími mocnostmi. — Schůzky Valdšteinových důstojníků v Plzni. — Podepisování reversův. — Patent o sesazení Valdšteinově. — Valdštein pozná trapnou nejistotu svého postavení. — Odchod jeho do Chebu. — Úkladná vražda přívrženců Valdšteinových. — Zavraždění Valdšteinovo.

Když Valdštein v Čechách se vojensky zařizoval, Gustav Adolf vytáhl z Mnichova a soustředil u Donauwerthu 22000 mužův, s nimiž spojení kurfiřtovu s Valdšteinem překaziti chtěl.

Proto z Donauwerthu dal se pochodem k Norimberku, aby odtud hlavní silnici, z Řezna k Chebu vedoucí, opanoval. Ale operace jeho se opozdily. Kurfiřt byl císařským už tak blízko, že král, nechtěl-li se dáti v nebezpečí, Bavory více dohoniti nemohl. Přitrhnuv tedy do Sulzbachu, Gustav Adolf zastavil se na pochodě a vrátil se k Norimberku. Zde vtáhl do ležení, v němž se pevně ohradil a k sobě menší po zemi porůznu ležící zástupy zavolal, čekaje na příští operace Valdšteinovy.

Císařští spojivše se s Bavory a jsouce nyní 60.000 mužův silni, z Chebu přes Tieschenreut, Sulzbach a Neumarkt odtáhli také k Norimberku a dne 6. června přitrhli k městu, asi tři čtvrti hodiny cesty daleko od Švédů vytknuvše sobě ležení, jež také mohutnými polními hradbami opevnili.*)

Vojska proti sobě stojící delší dobu na vzájem se nečinně pozorovala, Švédům prostřednictvím Oxenstjernovým zatím přibyly značné posily a Gustav Adolf dne 24. srpna (3. září) odhodlal se udeřiti na císařské. Postavení těchto bylo nejen svými ohradami, ale také tím výhodno, že rozkládajíc se po mírných výšinách, okolní krajině panovalo. Nicméně Švédové velmi odhodlaně měli se k útoku. Byvše ponejprv zpět zahnáni, obnovili

*) Tento opevněný Valdštýnův tábor v podlouhlém čtyrhranu rozkládal se pod starou tvrzí, řečenou „*Alte Feste*,“ zaujímaje prostor, jehož objem 15 kilometrův (přes dvé míle) měřil. Říčka Bibera a potok Asbach dělil jej na 3 částky. U vnitř ohrazených čar leželo několik osad (Altenberg, Asbach, Zirndorf a jiné). Zvláště výhodně byla strana severní táboru ohrazena silnými baštami, kde také ona stará tvrz k obraně upravena byla, majíc před sebou několik posunutých hradeb s bateriemi dělostřeleckými.

útok několikkráte, ale pokaždé bylo jim ustoupati. Dýmy z prachu střelného, jako husté mraky zahalovaly vůkolní krajinu; v to mísily se blesky nesčíslných ran z dělostřeleb, až země duněla, a v tomto hlomozu válečném obě strany po deset hodin lítě proti sobě zuřily. Marné bylo Švédův namahání; muselit po velikých ztrátách k večeru do svého ležení ustoupiti. Nyní nařídil Valdštein generálu Fuggerovi, aby je stíhal. Tento s lidem jezdeckým vrazil na švédskou brigádu, rozprášil ji a zajal polního maršálka Torstensona.*)

Po bitvě pod „Alte Feste“ Švédové zůstali ještě několik dní naproti Valdšteinu státi a odtáhli dne 8. září k Novému Městu nad Aischou. Dne 13. září také císařští vytrhli ze svého ležení a přes Forchheim dali se na pochod k Bamberku. Zde se od císařských odloučili Bavoři, k nimž se ještě císařský sbor o 10000 m. pod Aldringenem přidal, a s kurfiřtem svým odešli do svého území, jelikož tam Švédové své kroky byli obrátili. Valdštein však umínil sobě, že potáhne do Sas. Chtělť spojení krále švédského se severními Němci přetrhnouti, vedlé toho se domnívaje, že krále vyláká za sebou.

Saské vojsko po svém z Čech ústupu bylo se pod Arnheimem v ohrazeném ležení u Perna soustředilo. Na pomezí českém stál Maradas s 8000 m., maje rozkaz, zdržeti se všelikého proti Sasům nepřátelství. Teprv když vyšlo na jevo, že mírné s kurfiřtem vyjednávání k cíli nepovede, vpadli císařští do Lužice a opanovali Lobavu (Lobau), Hořelici, Svitavu a jiná města. Ale tím mnoho

---

*) Torstenson zůstal 6 měsícův zajat v Ingolstadtě a byl pak za hr. Harracha, švagra Valdšteinova, od Švédův zajatého, zaměněn.

nevyzískali, neboť Arnheim nevšímaje si toho, co se v Lužici děje a byv čtyřmi tisíci Švédy pod Duvalem posilněn, odtáhl do Slez, čímž donutil Maradasa, zatím také do Lužice vtrhnuvšímu, že i tento do Slezska odtáhnouti musel. Sasové zmocnili se důležité pevnosti Hlohovské a svedše dne 19. srpna s císařskými bitku u Stínavy (Steinau), dobyli hradeb Stínavských. Maradas ustoupil do Vratislavi.

Dne 27. srpna Arnheim chystal se, že císařské před Vratislaví napadne. Ale Maradas se svým trampotami a jinak sešlým sborem nedočkal útoku, nýbrž odtáhl na pravý břeh Oderský, pak přes Opole (Oppeln) do Kozelu.*) Arnheim pak dobyl Opole, Nisy a jiných měst slezských, jež saským lidem osadil.

Nezdary zbraní císařských ve Slezsku přiměly Valdšteina k tomu, že již v měsíci srpnu polního maršálka Holka z Norimberského ležení odeslal do Sas s rozkazem, aby odtud ve prospěch císařských působil. Brzy potom odešel tam také Gallas se 12.000 muži. Císařští postoupili k Freiberku, hrozíce přepadem Drážďanům, ale na událostech, ve Slezsku se zběhlých, nezměnili ničeho.

Vypravivše tyto věci vedlejší, přistupme zase k hlavním událostem.

Po svém z Bamberka odchodu Valdštein dne 27. září vtáhnul do Koburka a odtud Voigtlandem do Altenburka, kde Gallas a Holk se k němu zase přidali. Dne 18. října hlavní síla císařských stála v Lipsku. Toto město, jakož i Weissenfels a Mezibor nad Sálou, osadili císařští.

Již byl Valdštein na pochodě k Drážďanům, aby je obléhal, když mu zvěstováno, že armáda

*) Annales Ferd., sv. XII, str. 31.

švédská z Bavor vyšedši, do Erfurtu přitrhla. Proto odešel zase do Lipska zpět a dne 29. října spojil se s Pappenheimem, z Dolních Sas zavolaným. Mělť zprvu nejvyšší vojevůdce císařských v úmyslu, na Gustava Adolfa před Erfurtem uhoditi. Ale chystaje se k odchodu tam, dověděl se, že hlavní Švédů voj již k Naumburku nad Sálou postoupil a se tam ohradil.

Dne 4. (14.) listopadu Valdštein stál s valným vojem svým v Meziboře; před Weissenfelsem rozložil se sbor pozorovací; někteří malí oddílové posunuti až k řece Plisně (Pleisse). Zdá se, že císařský generalissimus v tu chvíli neočekával hlavní a rozhodující bitvy; neboť téhož ještě dne (4. list.) odeslal generála Pappenheima se značnou částkou své armády k Halle a rozkázal mu, aby pak k Rýnu táhl. Aby však Pappenheima po nějaký čas na blízku podržel, uložil mu ztečení města Halle, od Švédův osazeného. Gustav Adolf dověděv se o této odsylce, uzavřel, že vojsko císařské, odchodem Pappenheimovým sesláblé, ihned napadne.

Dne 5. (15.) listopadu z rána o čtvrté hodině švédské vojsko vytrhlo od Naumburka směrem k Pegavě (Pegau). Valdštein odvedl své voje k Lužínu (Lützen) a zavolal pozorovací sbor u Weissenfelsu stojící. Současně poslána stafeta Pappenheimu, aby neprodlévaje úsilným pochodem k hlavnímu voji císařskému se vrátil. Pozdě na večer detašované oddíly císařských přibyli k hlavnímu voji a v noci postavila se armáda v bojovný šik. Pappenheim v každou chvíli očekáván.

Valdštein rozestavil vojsko za silnicí, ana z Lužína k Lipsku vede, a sice tak, že posice císařských se silnicí v rovnoběžné čáře byla. Pravé křídlo opíralo se o Lužín, levé o potok, „Floss-

graben“ řečený. Škarpy při silnici v čelí Valdštein dal osaditi mušketýry. Dělostřelstvo jeho skládalo se pouze z 21 kusů, ve dvě baterie rozdělených; jedna baterie o čtrnácti dělech postavena u Lužína, druhá o sedmi dělech před centrem.

Švédové také dne 5. listopadu přitrhli k Lužínu. Dne 6. list. král postavil své zástupy asi na 1600 krokův na proti císařským. Jak silny byly obě armády, o tom máme před rukama zprávy různé a sobě odporující; počet Švédův udává se na 20.000 mužův. Císařští, odpočteme-li sbor Pappenheimův, byli o něco slabší, a Švédové měli také mnohem více hrubých střeleb, než jejich protivník.

Z rána dne 6. listopadu hustá mlha pokrývala krajinu; mlhy teprve k 10. hodině se rozprchaly. Bitva počala prudkou palbou z děl, po čemž Švédové po celé čáře k silniční škarpě, císařskými osazené, postoupili. Král sám velel k útoku jízdě, na pravém křídle stojící, napadl císařské jezdectvo levého křídla a uvedl je ve zmatek. Touž dobou švédská pěchota postoupila ze středu, překročila příkopy při silnici, zmocnila se baterie tam postavené a obrátila dělostřelby ty proti centru císařské pěchoty, která v semknutých massách stála a právě proto se volně pohybovati nemohla. Již již řady císařských ve středu kolísaly. V tu dobu vrhnul Valdštein 3 pluky kyrysníkův na střed pěchoty švédské a zahnal ji zpět ze příkopův při silnici. Zatím centrum císařské se poněkud zotavilo, seřadilo a k útoku přihotovilo. Když pak Gustav Adolf uviděl, že jeho pěší lid ustupuje a že by císařští centrum jeho prolomili, dostavil se sám k místu, by lid svůj zase zřídil a s ním ofensivně postoupil. Asi se šesti jezdci,

mezi nimiž byl František Albert, vévoda Lauenburský, vzdálil se příliš od svého průvodu, a jsa krátkozraký a hustými mraky dýmovými zahalen, octne se pojednou u prostřed houfu císařských kyrysníkův. V tu chvíli kulka z bambitky poraní koně jeho do krku, jiná kulka vrazí do levého ramene králova. Vévoda Lauenburský hledí krále z boje vyvésti. Ale dříve, než se mu to podaří, jiná kulka trefí krále do zad a on mrtev sklesne s koně. Zpráva o smrti královë honem po všech řadách vojska švédského se rozšířila, aniž by byla zmužilost bojovníkův ochromila. Vévoda Výmarský Bernhard převzal nejvyšší velení a nařídil, aby vojsko se všech míst poznovu postoupilo. Švédové tedy ženouce útokem na centrum císařských, uvrhli tyto po druhé ve zmatek. Zmatek ten se ještě rozmohl, když v zádech pěchoty několik vozů se střelivem do povětří vyletělo. Podobalo se k tomu, že bitva již nyní je pro císařské ztracena; neboť také levé křídlo jejich ustupovalo před Švédy, ano křídlo pravé jen stěží ve své posici se udrželo. Tu přibyl Pappenheim se svými jezdci na bojiště (pěchota jeho ještě tam nebyla došla). Ani okamžiku nezmeškav, udatný ten generál vrhl se na pravé křídlo švédské a donutil je k couvání. Potom zabočil k nepřátelskému středu a zahnal tam pěchotu jeho zpět za silnici, ale byl tu smrtelně poraněn. Nyní bylo by vítězství zajisté po straně císařských zůstalo, kdyby několik jezdeckých pluků Valdšteinových v rozhodném okamžiku bojiště bylo neopustilo. Této nehody protivníkovy uživ vévoda Bernhard, ještě o jeden útok se pokusil. Útok se vydařil a měl rozhodný pro Švédy výsledek. Císařští několikahodinným bojem uondáni a v pořadech rozvikláni, neodolali více Švédům a byli skoro ze všech posicí vytištěni. Na bo-

jiště přitáhla sice také ještě pěchota Pappenheimova, ale jsouc namáhavým pochodem unavena, nevložila se v boj. Bitva skončena teprv, když se k večeru chýlilo. Císařští ztratili 6000 mužův a všecku dělostřelbu, Švédové 4000 mužův.

V noci Valdštein, aniž by byl stíhán, odvedl císařské vojsko do Lipska, kde z rána dne 7. listopadu všecky jeho zástupy již pohromadě stály.*) Téhož dne k večeru armáda císařská odešla do Borny, odtud přes Saskou Kamenici (Chemnitz) do Čech a přišla dne 10. (20.) listopadu do Doksan, odkud se po zimních bytech rozložila. Hlavní stan vytknut v Praze. Přišed do Prahy, Valdštein rozkázal zaříditi vojenský soud, jenž v paláci Liechtenšteinském zasedal, a před nějž bylo se dostaviti všem, kdož v bitvě Lužinské svým povinnostem věrně byli nedostáli. Jiným pak plukům, které se byly udatně zachovaly, udělena peněžitá odměna, a sice**) dostal: pluk Brennerův 6982, jiný pluk téhož majetníka 7100, pluk Comargův 10000, Kehrausův 10000, pluk řečený Starosaský 8508, pluk hr. Valdšteinův 8868, pluk markraběte Badenského 8064, pluk Colloredův 9278, de Graenův 4094 a polní zbrojmistr Filip Brenner sám 12316 zlatých. V měsíci únoru 1633 vojenský soud skončil své vyšetřování; dne 14. února byly pak na staroměstské radnici v Praze rozsudky vyhlášeny a vykonány. Byliť sťati: 2 podplukovníci (J. N. von Hagen a svob. p. Hofkirchen), 1 ritmistr (Warnstein), 1 setník (hrabě Gaudendron), 3 poručíci, 2 setníci dělostřelečtí (J. Burg a Mat. Kleeblatt), 1 kornet

*) Laroche, sv. II. str. 255.
**) Theat. europ. sv. III. str. 19 a 62; Annales Ferd. sv. XII. str. 495.

(praporečník), 1 žoldnéř horvatský a 4 prostí vojínové; oběšeni: 1 důstojník a 1 jezdec; jména čtyřiceti jiných důstojníkův, před soud se nedostavivších, byla na šibenici přibita.

Když bylo císařské vojsko do Čech odtáhlo, Švédové až do konce roku (1632) zaměstnávali se dobýváním některých císařskými osazených měst. Vévoda Bernhard odešel pak do Altenburka, kde však jen krátkého odpočinku svému vojsku popřál.

Když se tyto hlavní věci na válčišti saském byly události, v touže dobu císařští a Švédové také ve Švábích a na Rýně v několika bitkách se potýkali. Ale význam potyků těch byl nepatrn a v ničem nepůsobil na operace obou hlavních armád, pročež jich pomíjíme.

V zimě r. 1632—1633 Valdštein velmi horlivě doplňoval vojsko své i mužstvem novým i potřebami válečnými, a již koncem dubna 1633 armáda jeho počítala zase 40000 mužův, s nimiž v měsíci květnu k novým podnikům přikročil. Hlavní voj císařských odebral se přes Králové Hradec do Slezska, jiný menší sbor o několika tisících pod maršálkem Holkem odešel k severozápadnímu pomezí českému, aby krajinu mezi Plzní a Chebem osadil a možným vpádům Švédů do Čech zabraňoval. V létě Holk sám vpadl do Sas, zmocnil se Lipska a vybral tam velkou kontribuci válečnou; ale nemoha se v Sasích udržeti, brzy zase vrátil se do Čech.

Ve Slezsku stálo asi 25—30000 Švédův, Sasův a Braniborův, kteří po bitvě Lužínské země té se byli zmocnili. Sasům velel maršálek Arnheim, Švédům hr. Thurn starší. Plány Valdšteinovy nyní nesly se k tomu, aby nepřátelské zástupy ze Slez vyhnal, Sasko a Braniborsko k míru

přinutil a pak pomocí obou Švédy z Němec vypudil. Svého účelu hleděl Valdštein zprvu přátelskými úmluvami dosíci. Proto obnovil mírné s Arnheimem roku 1631 přerušené smlouvání, uzavřel podvakráte příměří a zůstal, tak jako strana protivná, válečně nečinným. Zatím počet vojínstva císařského stále vzrůstal, an počet vojínův protivníkových desercemi a nedostatkem očividně se ztenčoval.

Tato Valdšteinova nečinnost vyvolala nedůvěru císařovu. Při dvoře vídeňském již nyní se totiž domnívali, že záměry Valdšteinovy jsou nekalé, neloyalné, a proto nařízeno hraběti Šlikovi, presidentu dvorské válečné rady, aby se do ležení Valdšteinova odebral a chování vojevůdcovo pozoroval. Valdštein uvítal Šlika sice zdvořile, ačkoli předzvídal, proč přišel. Ale když Šlik kdys' ku Gallasovi se vyjádřil, „kdyby on byl velitelem, že by byl vítězstvím jist," a když výrok ten donešen k uchu Valdšteinovu, pravil tento hněvivě, „že dá Šlika zastřeliti." Uslyšev o tom Šlik, honem opustil Valdšteinovo ležení.*) Jest pochopitelno, že Šlik ve své relaci chování Valdšteinovo barvami jasnými nevylíčil.**) Jednalo prý se o to (tak asi referoval Šlik), aby na základě svobody náboženské se Saskem a Braniborskem se uzavřel mír, Švédové též aby byli k míru přinuceni; v nejhorším případě pak že by se Valdštein spojil se Sasy a Branibory a s nimi spojen že by vypudil Švédy z Němec; dle okolností aby byl císař donucen, přistoupiti k míru, na těchto základech zbudovanému.

*) Annal. Ferd. sv. XII. str. 591.
**) „Věk Valdšteinův," Matice lidu r. 1870 str. 147.

Léto minulo beze vší válečné činnosti a Valdštein nabyl konečně toho přesvědčení, že mu jest nevyhnutelno cosi podniknouti, nechtěl-li důvěry císařovy úplně pozbyti.

V měsíci září, když druhé příměří, na čtyry týdny uzavřené, ku konci se schylovalo, Sasové a jejich spojenci stáli u Svidnice (Schweidnitz) a Střehova (Striegau), císařští u Reichenbachu. Obě strany byly dobře ohrazeny. Nepatrné šarvátky na předních strážích se zhusta střídaly. Císařští pokoušeli se o náhlé přepadení pevnosti Svidnické, ale pokus se nezdařil. Pojednou generalissimus několika plukům nařídil, aby neprodleně do Lužice odtáhly, hned pak potom odešel tam také sám s hlavním vojem svým. Ve Slezsku zůstal Šafgoč asi s 10.000 muži. Arnheim, dověděv se, že Valdštein vtrhl do Lužice, vzchopil se se Sasy a Braniborý, aby onu zemi kryl. Své pochody Arnheim urychlil tolik, že Valdšteina předstihl, čemuž tento nijak neodporoval. Podobá se tomu, že Valdštein pochod svůj do Lužice před se vzal jenom, aby Arnheima odtrhl od Švédův, kteří zatím u Stínavy v ohrazeném ležení se byli utábořili. Když tedy byl Valdštein svého účelu dosáhl, nastoupil pochod zpáteční, zůstaviv v Sasích jenom malý sbor pozorovací. Generálovi Šafgočovi pak přikázal, aby odtáhna naproti Stínavě na pravý břeh Oderský, Švédům za Odrou ústup založil.

Valdštein dne 18. října s 20000 m. sám k Stínavě se dostavil a město se všech stran obklíčil. Po krátkém boji hr. Thurn, byv vyzván, dal se se svým sborem do zajetí. Ale Valdštein Thurna, pokud se jeho osoby týkalo, ze zajetí propustil. Byť i dvůr vídeňský zprávu o Valdšteinově úspěchu ve Slezích libě byl snesl, zprávu o propuštění Thurnově přijal nemilostivě. Vald-

štein ospravedlnil se tím, že napsal: „Thurn jako švédský generál, do války jest úplně neschopen, a proto císařské armádě bude na větší prospěch, zůstane-li na svobodě, než aby meškal v zajetí.“ *) Nám se však zdá, že Thurn, stoje ve zvláštním poměru k Valdšteinovi, propuštěn jest za příčinou dokonce jinou, o čemž s ostatek později promluvíme.

Od Stínavy Valdštein odešel ke Hlohovu, a zmocniv se této důležité pevnosti, jakož i Krosna (něm. Krossen), obou na Odře ležících, odebral se pochodem ku Frankfurtu nad Odrou, an zatím generál Šafgoč Lehnici (Liegnitz), Zlatou Horu (Goldberg), Zahaň a jiná místa Švédům byl odňal. Slezsko bylo nyní od Švédův téměř všecko vyklizeno, vyjmouc Vratislav, kterou Šafgoč obléhati se jal.

Slyšíce Švédové, že se císařští blíží ku Frankfurtu, opustili to město, dadouce se ku Kostřínu, a císařští Frankfurt koncem měsíce října osadili. Odtamtud Valdštein odeslal generály Götze a Illa k Landsberku, jejž Švédové císařským vydali za výminkou, že bez překážky odtáhnou. Potom císařští dobyli také Špandavy a Kopeníka (Köpnick), postrach a zděšení až do Berlína šíříce. A když nižší velitelé jali se dobývati ostatního Braniborska, ba i Pomořanům pohrožovali, Valdštein se zbytkem vojska dal se pochodem do Lužice. Císařští dne 30. října opanovali Hořelici a brzy potom i Budyšín.

Právě chystal se Valdštein k pochodu do Drážďan, chtěje kurfiřta Saského mocí zbraně k míru přinutiti, když mu byl jest dodán rozkaz císařův, aby bez meškání odešel do Bavor na po-

*) Annal. Ferd. sv. XII. str. 596.

moc kurfiřtovi, od Švédův tísněného. Ačkoliv rozmrzen, že mu bylo uchýliti se s dráhy, na níž od vítězství k vítězství byl postupoval, Valdštein nereptaje uposlechl daného rozkazu, odebral se se svou armádou do Čech a rozložil tam větší díl vojska po bytech, sám pak s 8000 jezdci dal se z Plzně na pochod přes Bavorský Brod (Furth), aby osvobodil Štrubinu pevnosť (Straubing), kterou tísnil a dobýval Bernhard, vévoda Výmarský. Přišed do Brodu, dověděl se, že se Štrubina vzdala. Proto opět vrátil se do Čech, vytknuv hlavní svůj stan v Plzni, a rozloživ poslední své voje do bytů po dědinách, aby tam přezimovaly. Dislokace vojska byla následující:*) v Čechách 12 plukův pěších, 8 jezdeckých, 2 pluky dragounův a 1 pluk Horvatův; na Moravě 2 pluky pěší, 8 jezdeckých; v Horních Rakousích 4 pluky pěší, 1 jezdecký; v biskupství Pasovském 3 pluky pěší, 1 pluk Horvatův. Dne 26. prosince rozkázal, aby pluky, na Moravě rozložené, odtáhly do Čech.**)

Třeba, bychom se ještě zmínili o válečných operacích, jež během času letního (1633) hlavní vojsko švédské až do dobytí Štrubiny bylo podniklo. Jak povědomo, valný Švédů voj koncem r. 1632 stál v Altenburce, kde několik dní odpočíval. K rozkazu kancléře Oxenstjerny Švédové rozdělili se na dva sbory; jeden sbor dán pod velení Jiřího, vévody Luneburského, a ten prospěšně bojoval ve Vestfálích, proti císařským, kterým veleli generálové Merode a Gronsfeld; druhý sbor podřízen jest pod velitelstvo Bernharda, vévody Výmarského, s úkolem, aby postoupil k Mohanu, jednak proto, aby kryl Francko, jednak aby

---

*) List ode dne 24. ledna 1634, v arch. Jind. Hrad.
**) Keym, sv. II. str. 431.

podporoval polního maršálka Horna, který s jiným houfem švédským na Dunaji byl operoval. Řečení dva velitelé švédští manevrovali tak, že vedlé okolností buď spojeně, nebo každý o sobě proti sboru bavorskému a císařskému pod generálem Aldringenem bojovali. V měsíci dubnu Horn a vévoda Bernhard vpadli do Bavor a usadili se na Dunaji; avšak nemohli se tam dlouho udržeti, protože ve vojště Bernhardově za příčinou nevyplaceného žoldu nebezpečné vzpoury vypukly, a vévodovi mnoho času bylo zapotřebí, než je potlačil. Když opět pokoj zjednán byl jest, Horn odešel do Švábska, aby se postavil na odpor těm 14.000 Španělům, kteří majíce za velitele vévodu jmenem Feria, skrze Tyroly do Němec na posilu straně císařské táhli a se sborem Aldringenovým se spojiti chtěli. Horn však účelu svého se nedodělal; neboť Španělové ke sboru Aldringenovu přirazili dříve, než se jim Horn v cestu vložil. Císařští a Španělové potom osvobodili pevnosť Breisach, ale nemocemi ztratili lidu tolik, že Feria na rychlo do Nizozemí odtáhl, a Aldringen jen stěží na Dolním Porýní se udržel, anobrž za pozdního podzimu do arcibiskupství Salcpurského a odtud do Dolních Rakous do zimních bytův se odebrati musel. *)

Po Hornově ze Šváb odchodu Bernhard Výmarský zůstal ještě po nějaký čas v Podunají, pak také odtáhl do Horního Porýní, aby se s Hornem spojil. Ale k doléhavým prosbám kurfiřta Saského vévoda Bernhard spěšně zas odtáhl na Dunaj, aby napadal kurfiřta Bavorského a tím v zádech pohrožoval císařským, kteří vtrhnuvše do země saské, kurfiřta jejího byli tísnili. Úmysl tento dobře se

*) Barthold, sv. I. str. 125.

podařil. Kurfiřt Bavorský, vévodou Výmarským tísněný, vyprosil sobě rychlou pomoc na císaři, který, jak jsme nahoře právě byli pověděli, Valdšteinovi poručil, aby se ze Sas vyklidil a kurfiřtu Bavorskému na pomoc přispěl. Valdštein však, — jak jsme také již řekli — přišel pozdě; neboť dne 5. listopadu Bernhard Výmarský dobyl Řezna a 14. listopadu Štrubiny. Ztrátou těchto dvou pevných míst císařští a ligisté pozbyli dvou velmi důležitých opor pro své válečné operace na Dunaji.

Tušíme, že nebude nevhod, zmíníme-li se nyní ještě o stycích Valdšteinových s českými emigranty, jakož i o některých jeho plánech a jiných úmyslech, které pověstnou katastrofu Chebskou — Valdšteinovo zavraždění — byli v zápětí měli.

Již tehdá, když Gustav Adolf do Německa nepřátelsky byl vtrhl a Valdštein s nejvyššího nad císařskými velení sesazen jest, čeští exulanti obraceli zraky své k Valdšteinovi, domnívajíce se, že by tento muž s to byl, aby zemi Českou uvedl tam, kde byla před rokem 1620. Proto hleděli jej pro své plány získati. Dvě věci zvláště emigraci českou utvrzovaly v naději, že Valdštein s ní se dorozumí; zaprvé příkoří, hrdému vojevůdci sesazením s velitelství učiněné, a zadruhé nekonečná ctižádost toho muže, jehož velký duch po nejvyšší moci bažil. Odměnou za dosažení cílův těch, zdá se, že měla býti koruna Česká, odměna to zajisté vábivá. Dále podobá se k tomu, že hr. Thurn starší byl prvním, jenž tyto plány sosnoval a k nim také krále švédského naklonil.

Na podzim r. 1630 po Valdšteinově s velitelstva svržení zdržoval se v Sasích český emigrant *Josef Sezima Rašín z Risenburka.* Ten prostředkoval vzájemná dopisování a poselství mezi

emigranty a Valdšteinem, a Valdštein přijímal ona poselství prostředkem Adama hraběte Trčky, jemuž úplně důvěřoval. S králem švédským pak vyjednávali hrabě Thurn a Vilém Kinský. Kinskému, švagrovi Valdšteinovu a přednímu emigrace české náčelníku, k žádosti Valdšteinově císař dovolil na 5 let do Čech vrátiti se. Po ten čas Kinský stával ve přímém spojení s Valdšteinem.

Zdá se, že emigranti roku 1631 s Valdšteinem, dokud podruhé nebyl k velitelstvu zavolán, dosti živě vyjednávali, potom však že vyjednávání uvázlo. Možná, že opětné císařem na nejvyšší důstojnosť vojenskou zavolání Valdšteina přijmělo k tomu, že on dřívější plány své částečně pozměnil a jen k oněm úmyslům svůj zřetel obrátil, o nichž Šlikova relace se zmiňuje, a které, jak už pověděno, zněly v ten rozum, aby byl se Saskem a Braniborskem mír uzavřen a Švédové aby z Německa byli vypuzeni. Můžeme zajisté pokládati, že Švédové o tomto druhém záměru alespoň částečně věděli a tudíž Valdšteinovi více nevěřili.

Výsledky polního tažení z roku 1632 neuspokojily dvůr vídeňský, anobrž rozmrzely; rozmrzelosť ta pak ještě vzrůstala, když Valdštein v létě 1633 zůstával nečinným; i pomýšlenoť při dvoře už na to, aby Valdštein za příčinou své churavosti odstoupil od nejvyššího velení a král Ferdinand aby byl na jeho místě velitelem jmenován.*) Avšak nejzávažnější příčina, proč Valdštein úplnou důvěru císařovu byl ztratil, byla, že zajatého hr. Thurna staršího na svobodu propustil. Tato neobyčejná Thurnovi udělená výhoda, spojená se slovy Thurnovými, kdysi v Praze po čas saské

*) Schebek: Valdsteinia, str. 34.

okupace pronesenými: „Já (Thurn) Prahu neopustím i potom, když císařští přijdou; mohu císaři — ač vyslyší-li mne — všelicos důležitého důvěrně pověděti, aby věděl, kdo jsou jeho věrní přivrženci a kdo zrádcové“ —*) to obé, trváme, ukazuje k tomu, že Valdštein už tehdá nebyl nevinen, anobrž že měl příčin dosť, důvěrných výpovědí Thurnových strachovati se.

Jiskru nedůvěry na vídeňském dvoře horlivě rozdmychoval nejen kurfiřt Bavorský, ale také vyslanec ode dvora španělského, Oňate. O tom všem měl Valdštein jisté zprávy, a tu se zdá, že opět k plánům emigrace se vrátil, jí přívětivého sluchu propůjčil a ke Švédům zase přátelštěji se přituloval. Ano téhož času také s Feuquières-em (fekiér-em), vyslancem francouzským ve Frankfurtě, vyjednával. Jak Feuquières, tak i švédský kancléř Oxenstjerna Valdšteinovi, tušíme, určitě byli přislíbili, že mu k dosažení České koruny dopomohou, ale žádali na Valdšteinově bezpečnných *záruk o opravdivosti plánův* jeho, jelikož Valdštein tehdáž už diplomatickými pletichami svými proslul a tudíž důvěru obou řečených státníkův byl utratil. A tato záruka záležela v tom, *aby Valdštein se zjevně prohlásil proti císaři a s vojskem císařským na stranu Švédů přešel.* Tak se měly věci koncem r. 1633. Rozhořčenosť ve Vídni dovršena jednak liknavostí, již Valdštein, maje přispěti na pomoc kurfiřtu Bavorskému, od Švédův tísněnému, na jevo dával, jednak důvěrnými sděleními, kteráž vévoda Savojský o tajném Valdšteinově s Francouzy a Švédy vyjednávání ke dvoru

*) List daný dne 2. ledna 1632, z „Vlašské korrespondenční knihy“ v arch. Jindř. Hrad.

vídeňskému byl donesl.*) Konečně ještě připomenouti dlužno, že Valdštein sobě už ani císařských rozkazův nevšímal. Tak ku př. neuposlechnul, když mu nařízeno, aby od hlavního voje svého 6000 mužů vypravil, kteří by prince španělského, Dona Ferdinanda, budoucího místodržícího v Nízozemí, do té země doprovoditi měli. To všecko nad míru zvýšilo nevoli, nevrlosť a nelibosť císařovu tolik, že uzavřeno, Valdšteinu odníti nejvyšší velitelství. Maje své důvěrné zpravodaje při dvoře, Valdštein brzy byl tím jist, co se ve Vídni osnuje, a proto uzavřel u sebe, že *pomocí vojska sobě podřízeného i proti vůli císařově v nejvyšším velení se udrží*, někdejší své plány obnoví a k místu přivede. Předkem chtěl se ujistiti smýšlením a příchylností svého vojínstva. K tomu konci svolal své generály a vyšší důstojníky ke dni 12. ledna 1634 do Plzně do hlavního stanu svého. Polní maršálek Illo předstíral shromážděnému důstojnictvu, že ve Vídni pracujou na rozdrobování armády a ptal se, zda-li by se tomu nemělo překaziti; Valdštein že se proti těm věcem vzpírá, že raději složí velení a to tím spíše, čím jistěji tuší, že pozbyl důvěry císařovy. Shromáždění dů-

*) Rouškou tajemnou až podnes jsou zahaleny tehdejší styky Valdšteinovy s kabinetem francouzským a švédským. Někteří dějepisci (a těch je většina) praví, že vévoda Friedlandský jest vinen, jiní, jako ku př. Fried. *Förster* ve svém díle „Waldstein vor den Schranken des Weltgerichtes,“ snaží se dokazovati jeho nevinu. Slyšíme, že náš archivář zemský, p. Ant. Gindely, v archivech francouzských našel listiny, které prý nezvratné důkazy o velezrádném Valdšteinově počínání podávají; třeba tudíž vyčkati uveřejnění oněch důležitých dokumentův. Že Valdštein v měsíci lednu a únoru 1634 se Švédy vyjednával, o tom není žádných pochybností.

stojníci vyslali k Valdšteinovi deputaci s prosbou, aby neodstupoval. Možná, že za tím vysláním stály také zájmy osobní a sobecké. Bylať valné částce přítomných plukovníků státní pokladnice zajisté dluhovala značné sumy peněz za zřízení a do pole vypravení jejich plukův, a plukovníci tehdy se obávali, že pozbudou jistoty na zaplacení těch svých požadavkův, pakli-že Valdštein od nejvyšší správy vojenské odstoupí. Deputace skládala se z plukovníka Mohra z Valde, Bredova, Losy a Hinnersama. Po dlouhém zdráhání Valdštein svolil, že velení podrží, ale připomenul, aby plukovníci se zaručili, že při něm pevně vytrvají. Potom Illo vystrojil hostinu. Mezi hostinou vyložil revers, oné záruky se týkající, a vyzval přítomné hosti, aby se podepsali. Reversem na místě přísahy bylo důstojníkům zaručiti se, že věrně při Valdšteinu setrvají a že až do těch hrdel a statkův budou podporovati všecko, cokolivěk k dobru jeho armády směřovati bude, a že za zrádce bude jmín jeden každý, kdož by proti tomu jednal,

Ačkoliv někteří z důstojníků vyložený revers beze všech rozpakův ihned podepsali, jiní naopak všelicos namítali, řkouce, že by, podepíšíce revers, věrnosť svou a přísahu porušili a tudíž císaři uškodili. Z toho vznikly mezi důstojnictvem hádky a rozepře, jež Illo ukonejšiti hleděl. Když se o těch věcech Valdštein byl dověděl, povolal sám důstojníky k sobě, ujišťuje je, že ani proti císaři, ani proti církvi katolické ničeho nepodnikne, anobrž že mu pouze jde o uzavření míru se Saskem a s Branibory. A skutečně v ty dni očekávali do Plzně saského polního maršálka Arnheima, jenž jako zástupce obou řečených států s Valdšteinem vyjednávati měl. Valdštein ode dvora vídeňského vyžádal sobě, aby do Plzně také

dvorní rada Gebhard přišel a při tom o mír smlouvání byl.*) Ale Arnheim se na ten čas do Plzně nedostavil, jelikož předběžné o těch věcech promlouvání mezi Saskem a Braniborskem se všelijak protahovalo, a dříve než se oba státové o výminkách mírových byli smluvili, shlukly se jiné události, které konečnému míru uzavření úplně překazily.

Čím patrněji úmyslové Valdšteinovi na jevo vycházeli, tím prozřetelněji a tajemněji dvůr vídeňský sobě počínal. Smluviv se důvěrně s nejprvnějšími generály tehdejšími, s Gallasem, Colloredem, Aldringenem a s Piccolominim, a ujistiv se jejich oddaností a věrností, císař dne 24. ledna 1634 podepsal patent, kterým Valdštein jako „svéřepý tyran, spiklenec a velezrádce"**) dán do achtu i nejvyššího velení zbaven a velitelstvo do rukou Gallasových vloženo jest. Prozatím ten patent měl zůstati utajen a Gallasem na světlo vynesen teprv, až by to s prospěchem bylo.

Ke dni 19. února Valdštein svolal do Plzně důstojníky ke druhé schůzi a zatím také s kabinety cizími smlouvati se nepřestával. K tomu účelu vysláni pán Bubna a Rašín z Risenburka s poselstvím ku kancléři Oxenstjernovi do Halberstadtu. Ale smlouvání to nevedlo k cíli právě tak, jako poselství jiné k Bernhardovi, vévodě Výmarskému. Také na kabinet francouzský Valdštein nemohl se více spoléhati, neboť i tam stále umenšovala se důvěra v muže, den ke dni vrtkavějšího.

---

*) Listy ode dne 8. a 12. února 1634 v arch. Jind. Hrad.

**) Doslovně: „barbarischer Tyrann, Verschwörer und Verräther."

Když dne 19. února svolané důstojnictvo do Plzně se bylo sešlo, dal je Valdštein k sobě zavolati. Byl churav a k lůžku poután. Zmínil se, že prý obíhá pověsť, jako by brojil proti císaři a víře katolické. Popíral to rozhodně, řka, on že sobě jenom žádá uzavření míru se Sasy a Braniborý, a byť i s tím nesrovnávali se mnozí při dvoře císařském, císaři zajisté že krokem tím bude posloužíno. Přítomným plukovníkům pak slíbil, že jim ručí za všecky peněžité požadavky, jež jim státní pokladna dluhuje, ale za to že žádá, aby oni svorně při něm stáli a jej přede všelikým možným příkořím do budoucnosti chránili a střehli. Potom ještě Illo zavolal k sobě plukovníky, kteří usjednotivše se pravili, že svých závazkův k Valdšteinovi neporuší, jen když Valdštein proti císaři nebude. Při tom prohodil Trčka, že nebude lze císaři déle sloužiti a Illo dodal: „Padouch ten, kdož by svolil k pohanění vojvodově.“ Druhého dne zdělán revers druhý toho obsahu, že ti, kdož ho podepíšou, se zavazujou Valdšteina všude a ve všem ochraňovati, ač-li tento ničeho proti císaři a náboženství katolickému nepodnikne. Revers ten dne 21. února Valdštein po plukovníku Mohrovi z Valde poslal císaři. *Ale Gallas dal* v Budějovicích *plukovníka Mohra zatknouti* a *revers do Vídně* tedy ani *nedošel.* *) Byloť v úmyslu Gallasově, že Valdšteina již při druhé schůzi Plzeňské dá zatknouti; ale Piccolomini, jemuž zatknutí svěřeno bylo, přesvědčil se, že to nemožno. (Gallas, Aldringen a Colloredo nepřišli do Vídně; tento byl velitelem pražské posádky.)

---

*) Bröcklův „Valdštein,“ str. 61.

Dva dni po druhé schůzce důstojnictva v Plzni, když Gallas a jeho důvěrníci s valnou částkou vyšších důstojníkův se byli dorozuměli, byl císařský patent o sesazení Valdšteinově veřejně vyhlášen a vyhlášení účinkovalo tak, jak si toho císařští důvěrníci byli přáli.

Valdštein již po nějaký čas poznával trapnou nejistotu svého postavení; nicméně doufaje, že může na své vojsko spoléhati, rozkázal svým generálům a plukovníkům, aby se ke dni 22. února se svými zástupy na Bílé Hoře u Prahy sešli. Tam, přímo přede zděmi hlavního města království Českého, Valdštein chtěl se snad k poslednímu rozhodnému činu odhodlati a zjevně proti císaři prohlásiti. Současně odeslal rychlé poselství k Bernhardovi, vévodě Výmarskému, vyzývaje ho, aby se k pomezí českému přiblížil, čehož tento, ač nerad a váhavě, přece uposlechl.

Dne 21. února večer Trčka k rozkazu Valdšteinovu odešel z Plzně ku Praze, a Valdštein sám druhého dne chtěl se tam také za ním dáti na pochod. Ale Trčka došel jen do Rokycan, kde mu zvěstováno, že v Praze patent o sesazení Valdšteinově již veřejně jest vyhlášen, že posádka pražská přísahu a věrnosť císaři obnovila a že i jinde vojenští zástupové proti Valdšteinu se vzpírají. Když Trčka tyto zprávy do Plzně zpět donesl, Valdšteiu vida své zámysly a plány zmařeny a sebe sama v Plzni ohrožena, usnesl se na tom, že odejde do Chebu a vyzval vévodu Bernharda, aby také on svůj pochod tam obrátil. V Chebu — domníval se Valdštein — že je životem jist, spoléhaje se na Gordona, velitele Chebského a neméně na Leslie,*) jenž tam velitelem

*) Leslie později byl jest povýšen na říšské hrabě. Po-

místním byl. Oba byli rození Skotové a protestanti; oba děkovali za postup u svém ve vojště povýšování pouze vévodovi Friedlandskému.

Dne 23. února o desáté hodině předpolední Valdštein opustil Plzeň, provázen Trčkou, Illem a Vilémem Kinským, deseti setninami pěšími a dvěma stoma dragounův. Ostatní vojsko dle daného rozkazu dalo se z Plzně na pochod ku Praze. Na cestě mezi Plzní a Stříbrem potkal Valdštein plukovníka Butlera a jeho pluk, jenž také do Prahy se ubíral. Valdštein přikázal Butlerovi, aby se s plukem obrátil a Valdšteina do Chebu doprovodil. Butler uposlechl, ač nerad. Tušil zradu a jsa oddán císaři, nechtěl se v ní účastniti. Vypravil tedy poselství ku Gallasu a Piccolominimu,*) píše jim, že jenom z donucení doprovází Valdšteina do Chebu, nicméně že zůstává císaři věren a „že snad řízením božím povolán jest, aby tam nějaký hrdinský čin vykonal."

Dne 24. února o 4. hodině odpolední Valdštein churav a v nosítkách přinesen do Chebu. Pozdě v noci přicválal kurýr s depešemi ku bráně a požádal za vpuštění do pevnosti.**) Leslie dovedl kurýra k Valdšteinovi. Depeše obsahovaly císařský patent o svržení Valdšteině s velitelství. Valdštein byl o Leslie-ově k sobě oddanosti tak dokonale přesvědčen, že mu podal patent, aby si jej přečetl, a že s ním důvěrně sdělil, že půjde ke Švédům, že se s nimi spojí a jim Cheb i Loket

---

tomstvo jeho vymřelo r. 1802 hrabětem Antonínem z Leslie. Statek rodinný, Nové Město nad Metují, přešel na rod Dietrichsteinský, který od těch dob rodinné jméno Leslie ke svému jménu připojil.

*) Toho dne dlel Gallas v Hluboké, Piccolomini v Prachyňsku.

**) Věk A. z Valdšteinu, str. 137.

vydá. Leslie, těmi zpravami překvapen, pospíšil ke Gordonovi, aby se s ním poradil. Oba se usnesli na tom, že příštího dne Cheb opustí, aby všelikému nebezpečí unikli. Ale dříve, než své předsevzetí vykonali, povolal Illo druhého dne oba a s nimi také plukovníka Butlera k sobě. U Illa byl také Trčka. Illo i Trčka doléhali na ony tři důstojníky, aby v zájmech Valdšteinových pracovali, slibujíce jim znamenité odměny. Ale všickni tři, ukazujíce ku své přísaze, císaři učiněné, zůstali nepřístupnými. Obě strany rozmrzele se rozešly;*) nicméně Illo s Trčkou přijali pozvání k hostině, kterou toho večera Gordon vystrojil. Doufali, že za té příležitosti přece všecky tři důstojníky na svou stranu přemluví.

Zatím Gordon a Leslie rokovali s Butlerem, co činiti. První dva ještě pořáde radili k útěku, ale Butler je přesvědčoval, že právě potom Cheb tím spíše pro císaře ztracen bude. Jiný návrh zněl v ten rozum, aby Valdšteina zajali, od čehož však upuštěno, jelikož zatknutí zdálo se býti věcí příliš nebezpečnou a výsledek nejistým. Tu konečně Leslie prohodil osudná slova: „Utraťme toho zrádce!“ Butler byl ihned srozuměn, Gordon svolil teprve po krátkém zdráhání. Když byli rozhodli o osudu Valdšteinově, usnesli se později na tom, že mezi hostinou též Trčku a Illa utratí.

Večer dne 25. února přišli do zámku Chebského, do obydlí Gordonova. Doprovodili je tam také hr. Vilém Kinský a rytmistr Niemann, Valdšteinův sekretář. Hosté byli veseli. Popíjeli na

---

*) Připomenouti sluší, že co tuto vypravováno, zakládá se pouze na výpovědech strany jedné, jelikož účastníci strany druhé byli povražděni. Nejsou tudíž svědectví této strany před rukama.

zdraví Valdšteinovo a na zdar plánův jeho. Zatím již úkladní vrahové ve vedlejší síni čekali pohotově. Byl to nejvyšší strážmistr (major) Geraldin se sedmi dragouny pluku Butlerova, aby na dané znamení hosti přepadl a povraždil.

Hostina skončena, služebnictvo se vzdálilo. Leslie dal umluvené znamení. Geraldin se svým lidem vrazil do síně a zvolal: „Kdo stojí věrně k císaři?" *) Butler, Gordon a Leslie vstali ze svých židlí, vytasili meče a odpověděli: „Sláva Ferdinandu!" **) Netrvalo dlouho a Illo, Kinský a Niemann sklesli pod ranami vrahův. Trčkovi se poštěstilo, chopiti se svého kordu a do zákoutí síně hostinské uniknouti. Nazval Gordona a Leslie hanebnými zrádci a vyzval je na souboj, před tím zabiv dva z dragounův naň dorážejících. Maje na sobě vojenský kabátec z losí kože, bránil se tak statečně, že dragouni měli jej za nezranitelného. Potýkaje se nějakou chvíli, konečně i on mrtev sklesl, byv skrze otevřený výstřižek svého kabátu probodnut.

Po krvavém díle svém vrahové odebrali se do města do domu primátora Bachhaebla, kde se byl Valdštein ubytoval.

Chýlilo se k desáté hodině večerní. Hraběnky Trčková a Kinská, jsouce na blízku bytu Valdšteinova, již se byly o vraždě svých manželův dověděly; i naříkaly a plakaly. Zatím již Butler, Geraldin a setník Deveroux (devrú) přivedli četu dragounův k bytu Valdšteinovu. Deveroux, jemuž krvavý výkon byl jest uložen, se sedmi dragouny po schodech se odebral nahoru do bytu vojevůdcova. Ve předsíni bylo páže; slyšíc hluk žold-

*) „Wer ist gut kaiserlich?"
**) „Vivat Ferdinandus!"

néřův přikázalo, aby zůstali tiši a vévodu nevyrušovali. Z toho vzešla hádka a křik, jenž se skončil tím, že dragouni páže skolili.

Deveroux se svým lidem pak vrazil do ložnice, kam se právě vévoda byl odebral. Valdštein byl již až do košile svlečen a stál u okna. Nářek obou hraběnek, na blízku ubytovaných, lomoz a hluk na ulici bezpochyby ho přijměl k tomu, že chtěl s okna na stráž zavolati. Nebyloť ho už asi tajno, oč tu jde. Rozpiav obě ramena, vstoupil v ústrety Deveroux-ovi, jenž jej proklál. Valdštein ani nehlesna, mrtev sklesl. Krvácející pak mrtvolu obalili do červeného sukna, do zámku odnesli a vedlé ostatních zavražděných položili.

Tak zahynul onen neobyčejný muž, jeden z nejznamenitějších věku svého.

Příštího dne posádka chebská i měšťanstvo obnovilo přísahu a věrnosť císaři.

Mrtvé tělo Valdšteinovo dopraveno pak do Stříbra a tam pohřbeno. Císař nařídil, aby za Valdšteina a přívržence jeho tři tisíce mší bylo slouženo. Až do r. 1636 mrtvola zůstala ve Stříbře. Potom byla ku prosbám vdovy vojvodovy dopravena do karthouského kláštera Valdického u Jičína a tam ve hrobce rodinné pochována. Roku 1639 Banér, švédský generál, hrobku otevřel a hlavu i pravé rameno Valdšteinovo jako vzácnou kořisť válečnou poslal do Švéd. Od r. 1780 tělesné zůstatky Valdšteinovy jsou v Mnichově Hradišti uloženy.*)

Po zavraždění Valdšteinově kurfiřt Saský dal v Perně prohlédnouti byt zavražděného hraběte Kinského; i našli tam 30.000 dukátův ražení Vald-

*) Pelzel sv. II. str. 783.

šteinského a 8000 kusův neražených. Kurfiřt zabaviv peníze, povolal vdovu Kinskou i s jejími dítky do Drážďan.

Děsná katastrofa Chebská nezůstala bez krvavé dohry. Někteří spoluvinníci Valdšteinovi byli v Praze zatknuti a kvapně potajmu odpraveni. Později zatknuto ještě několik důstojníkův a někteří plzeňští měšťané, kteří byli jsou v Plzni na veřejném náměstí sťati. Byli to: plukovníci Sporr, Kehraus, Ulefeld, Wildberger, Mohr z Valde, Losy a Häumerle, 8 setníkův a ritmistrův a 8 měšťanův.*) Císař skonfiskoval statky Valdšteinovy a spoluvinníkův jeho. Zabavení událo se tak spěšně, že již dne 22. února (tudíž ještě před katastrofou Chebskou) četa Gordonových dragounův do zámku Náchodského a na statky Trčkovy se dostavila a je osadila.**) Zabavené statky císař větším dílem rozdal vyšším důstojníkům, kteří byli plánům Valdšteinovým překazili a císaři věrni zůstali. Gallasovi dáno Friedlandsko s Libercem a dům hraběte Kinského v Praze; Piccolominimu Náchodsko, Aldringenovi Teplice (statek Kinského), Colloredovi Opočno (statek Trčkův), Trautmansdorfovi statek Jičínský, Leslie-ovi po Trčkovi Nové Město nad Metují, Butlerovi Doksany, Gordonovi Smidary a jiným jiné.

Förster, dějepisec německý, udává, že Leslie a Butler hned po smrti Valdšteinově se také movité pozůstalosti jeho zmocnili, ano později císaře za odměnu ještě hojnější byli požádali. Také přímí vrahové Valdšteinovi, major Geraldin a set-

---

*) Pelzel, sv. II. str. 784.

**) Arn. Weyhe-Eimke: „Familie Trčka von Lipa,“ str. 15.

ník Walter Deveroux, byli dobře odměněni, ale jen peněžitě. Deveroux roku 1639 zemřel na morovou ránu v Praze a byl v kostele jesuitském pochován. Dlouho zůstávala hrobka jeho v pověsti, že tam straší. *) Jednomu každému z vojínův, kteří v krvavém činu vůbec podílu měli, vyplaceno po 500 tolarech. **)

Po smrti Valdšteinově přišlo na jevo, že jen několik málo vyšších důstojníkův stálo při vojevůdci tom. Prosté žoldnéřstvo veskrz zůstalo věrno císaři a obnovilo jemu přísahu.

Počátkem března 1634 vojsko v Čechách rozložilo se po rozsáhlých krajích do zimních bytův. Nejvíce vojínstva položeno na statky druhdy Valdšteinovy a Trčkovy, které generálové za svého živobytí, jak pochopitelno, břemen těch byli ušetřovali. ***)

Když se ty věci v Chebu byly udály, maršálek saský Arnheim stál ve Zvikavě, vévoda Bernhard, jsa na pochodě do Chebu, stanul ve Veidech (Weiden). Ten i onen neužil náhlého překvapení a zmatku, kterýž událostí chebskou ve vojště císařském byl povstal, Arnheim bezpochyby k rozkazu kurfiřtovu, Bernhard proto, že jsa počtem vojínstva příliš sláb, bez pomoci Arnheimovy sám ničeho podniknouti nemohl. †)

Valdšteinovo zavraždění způsobilo všude hluk a ohromnou sensaci. Proto na ospravedlnění „té

---

*) Barthold, sv. II. str. 226.

**) Bröklův Waldstein,“ str. 98.

***) Vedlé seznamu od 14. března 1634, ulož. v arch. Jind. Hrad.

†) Barthold, sv. I. str. 136.

rychlé exekuce vydán ve Vídni spis, jehož autor (Rašín) *) snažil se určitě dokazovati, že Valdštein koruny České se zmocniti chtěl. **)

---

*) Tentýž Josef Sezima *Rašín* z *Risenburka*, jenž druhdy mezi Valdšteinem a emigranty vyjednával.

**) V archivu Jindřicho-Hradeckém jsou uloženy dvě listiny (obě bez dátum a bez podpisův), které svým obsahem jsou podobny ke spisu Rašínovu. První listina obsahuje protokolární výpovědi nejmenovaného, jenž se na jakéhosi Albrechta Klusáka odvolává; nejmenovaný byl prý touž dobou v Plzni, kde s Trčkou rozmlouval. Druhá listina obsahuje zprávy o výpovědech, jež prý jistá osoba zvěčnělému hraběti Vřešovickému byla učinila, a o vysvědčeních, témuž podaných.

Opravy.

Str. 31	řádek	20	čti: opustivše.
„ 37	„	27	čti: byvše.
„ 40	„	22	čti: nejvyšší.

Obsah.

